

LATVIJAS UNIVERSITĀTES  
RAKSTI

708. SĒJUMS

Valodniecība  
Somugristika

SCIENTIFIC PAPERS  
UNIVERSITY OF LATVIA

VOLUME 708

Linguistics  
Finno-Ugristics

SCIENTIFIC PAPERS  
UNIVERSITY OF LATVIA  
VOLUME 708

Linguistics  
Finno-Ugristics

LATVIJAS UNIVERSITĀTES  
RAKSTI  
708. SĒJUMS

# Valodniecība

## Somugristika

Udk 811.174(082)  
Va 390

**Galvenais redaktors** *Dr. habil. philol. prof. Andrejs Veisbergs*

**Redkolēģija**

*Dr. habil. philol. prof. Andrejs Bankavs* (LU Moderno valodu fakultāte)  
*Dr. habil. philol. prof. Ina Druviete* (LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultāte)  
*Dr. habil. philol. prof. Ingrīda Kramiņa* (LU Moderno valodu fakultāte)  
*Dr. habil. philol. prof. Zaiga Ikere* (Daugavpils Universitāte)  
*Dr. philol. prof. Jānis Silis* (Ventspils Augstskola)  
*Dr. philol. prof. Igors Košķins* (LU Filoloģijas fakultāte)  
*Dr. philol. asoc. prof. Lidija Leikuma* (LU Filoloģijas fakultāte)  
*Dr. philol. asoc. prof. Silvija Pavidis* (LU Moderno valodu fakultāte)  
*Dr. philol. asoc. prof. Olga Ozoliņa* (LU Moderno valodu fakultāte)  
Prof. **Aloizs Gudavičus** (Šauļu Universitāte, Lietuva)  
Prof. **Krista Vogelbega** (Tartu Universitāte, Igaunija)

LU Rakstu 708. sēj. „Valodniecība. Somugristika”  
**atbildīgā redaktore** *Dr. philol. asoc. prof. Andra Kalnača*

Literārie redaktori **Ieva Račko un Imants Mežaraups**  
Maketu veidojis **Jānis Misiņš**

Visi krājumā ievietotie raksti ir recenzēti.  
Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Universitātes atļauja.  
Citējot atsauce uz izdevumu obligāta.

# Saturs

<b>Ievads</b> .....	7
<b>Andra Kalnača</b> Somugru bakalaura studiju programma 10 gados <i>Finno-Ugric Bachelor Programme During the Decade</i> .....	9
<b>Laimute Balode</b> Baltistika Somijā – pagātne un nākotne <i>Baltic Studies in Finland: the Past and the Future</i> .....	14
<b>Pauls Balodis</b> Par somugru cilmes priekšvārdiem Latvijā <i>On Latvian Personal Names of Finno-Ugric Origin</i> .....	22
<b>Renāte Blumberga</b> Lībiešu valodas mācīšana Ziemeļkurzemes lībiešu ciemu skolās 20. gadsimta 20. un 30. gados <i>Teaching Livonian in the north Kurzeme Livonian villages in the 20s and 30s of the 20th century</i> .....	37
<b>Ojārs Bušs</b> Augusts Bīlenšteins un somugristika (ieskats problemātikā) <i>August Bielenstein and the Finno-Ugristics (Introduction to the Topic)</i> .....	47
<b>Marija Butikova</b> Somu čūsku vārdu tematika <i>Motifs of the Finnish Snake Incantations</i> .....	51
<b>Valts Ernštreits</b> Lībiešu valoda medijos <i>The Livonian Language in Mass Media</i> .....	60
<b>Ērika Krautmane</b> Evidenciālis latviešu, igauņu un lībiešu valodā (ieskats problemātikā) <i>The Evidential in the Latvian, Estonian and Livonian Languages (Introduction to the Topic)</i> .....	66
<b>Irisa Priedīte</b> Igauni un Ziemeļkurzeme <i>The Estonians and North Kurzeme</i> .....	73



## IEVADAM

2006. gada 17. februārī Latvijas Universitātes Moderno valodu fakultātē notika pirmā somugristikas tematikai veltītā konference – LU 64. akadēmiskās konferences sekcija „Somugristika Latvijas Universitātē 10 gadus”. Šīs konferences organizēšanu rosināja tas, ka 2005./2006. akadēmiskais gads bija desmitais Somugru studiju bakalaura programmas darbībā. Konferencē ar referātiem piedalījās programmas kursu docētāji – *Dr. habil. philol.* Ojārs Bušs (LU Latviešu valodas institūts), *Dr. hist.* Renāte Blumberga (LU Latvijas vēstures institūts), *Dr. hist.* Iriša Priedīte (Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs), as. prof. *Dr. philol.* Andra Kalnača (LU), *Mg. art.* Valts Ernštreits (Tartu Universitātes doktorants), *Mg. philol.* Pauls Balodis (LU doktorants), Marija Butikova (LU maģistrantūras studente) un Ērika Krautmane (LU), kā arī ERASMUS starptautiskās sadarbības līguma koordinatore Helsinku Universitātē, as. prof. *Dr. philol.* Laimute Balode.

Lai konferencē paustās atziņas būtu pieejamas studentiem un dažādu nozaru speciālistiem, kā arī lai veicinātu somugristikas attīstību Latvijā, nolasītie referāti ir apkopoti rakstu krājumā, kas iznāk „Latvijas Universitātes Rakstu” Valodniecības sērijā. Tomēr saturiski krājums ir plašāks, jo līdz ar lingvistiskas ievirzes rakstiem somugru un latviešu onomastikā, lībiešu rakstu valodas un gramatiskās sistēmas izpētē šajā izdevumā ietverti arī raksti par somu folkloru, lībiešu un igauņu kultūrvēsturi Latvijā, baltistikas tradīcijām Somijā un somugru studiju programmas darbību Latvijas Universitātē. Somugristika Latvijā objektīvi veidojusies un attīstījusies kā starpnozaru disciplīna. Lībiešu, igauņu un citu Baltijas jūras somugru valodu pētījumi vienmēr bijuši cieši saistīti ar letonikas, resp., baltistikas jautājumiem ne tikai lingvistiskā, bet arī kultūrvēsturiskā, literatūrvēsturiskā, folkloras un arī ģeogrāfiskā aspektā.

Krājuma sastādītājas Ērika Krautmane un Andra Kalnača pateicas visiem autoriem par ieguldīto darbu rakstu sagatavošanā, kā arī recenzentiem par ieteikumiem publikāciju pilnīgošanā. Īpaša pateicība pienākas Latvijas Universitātei, finansējot projektu „Somugristika Latvijas Universitātē”, LU Moderno valodu fakultātes dekānam doc. Edgaram Ošiņam, kā arī LU Akadēmiskajam apgādam, nodrošinot krājuma publicēšanu.

*Andra Kalnača,*  
Somugru studiju bakalaura programmas direktore





# SOMUGRU BAKALaura STUDIju PROGRAMMA

## 10 GADOS

### Finno-Ugric Bachelor Programme During the Decade

**Andra Kalnača**

Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Moderno valodu fakultāte  
 Visvalža iela 4a, Rīga LV-1050  
 kalnaca@latnet.lv

Latvijas vēsturē, latviešu tautas, valodas un materiālās kultūras attīstībā somugru tautām un valodām bijusi būtiska loma, jo īpaši tāpēc, ka viena no Latvijas pamattautām ir lībieši. Latvijai vienmēr bijušas ciešas un svarīgas kultūras, politiskās un ekonomiskās saiknes ar Igauniju un Somiju. Tas arī ir nosacījis nepieciešamību akadēmiskā līmenī apgūt somu un igauņu valodu un somugristiku vispār, šim nolūkam izveidojot somugristikas bakalaura programmu Latvijas Universitātē. Somugru studiju bakalaura programmā galvenā uzmanība pievērsta trim Baltijas jūras somugru tautām – somiem, igauņiem un lībiešiem, to valodas, literatūras, folkloras, vēstures un kultūras apguvei.

**Atslēgvārdi:** somugristika, somu valoda, igauņu valoda, lībiešu valoda, bakalaura programma.

Somugru bakalaura studiju programma Latvijas Universitātē darbojas kopš 1995./1996. akadēmiskā gada kā četrgadīga (8 semestru) pilna laika klātienes programma 160 kredītpunktu apjomā. Programmas absolventi iegūst humanitāro zinātņu bakalaura grādu. Kopš programmas darbības sākuma studenti tiek uzņemti ik otro gadu, attiecīgi arī absolventi bijuši reizi divos gados, sk. tabulas:

**Studējošo un absolventu skaits programmā**

<b>Akadēmiskais gads</b>	1995./1996.	1996./1997.	1997./1998.	1998./1999.	1999./2000.	<b>2005./2006.</b> 37	
<b>Studējošo skaits</b>	8	6/7	19	17	21		
<b>Akadēmiskais gads</b>	2000./2001.	2001./2002.	2002./2003.	2003./2004.	2004./2005.		
<b>Studējošo skaits</b>	24	29	21	22	19		
<b>Gads</b>	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
<b>Absolventu skaits</b>	6	-	5	-	10	1	9

Programma ir divreiz sekmīgi akreditēta – 1999. gada 27. maijā un 2005. gada 28. decembrī, abas reizes saņemot tiesības uz 6 gadiem īstenot programmu. Studiju programmas praktisko organizāciju kopš izveidošanas 1995. gadā līdz 2003. gada 1. martam vadījusi un koordinējusi programmas direktore asociētā profesore Kersti Boiko, visus 10 gadus lietvede bijusi Ērika Krautmane. No 2003. gada 1. marta Somugru bakalaura studiju programmu vada asociētā profesore Andra Kalnača.

Studiju programmai 10 gadu laikā bez LU bibliotēkas fondos pieejamās literatūras ir izveidota neliela somugristikas bibliotēka, kas izvietota Moderno valodu fakultātes Somugru studiju bakalaura programmas telpā (Visvalža ielā 4a, 316. telpa), kā arī 319. un 324. telpā. Grāmatas ir dāvinātas, kā arī iegādātas par Ziemeļvalstu Informācijas biroja līdzekļiem. Kā dāvinātāji minami Somijas un Igaunijas vēstniecības Latvijā, “Kultūrvēsturiskā teritorija “Lībiešu krasts”” Latvijā, Igaunijas Dzimtās valodas biedrība (*Emakeele Selts*), Tartu Universitāte, Igaņu valodas un kultūras akadēmisko ārzemju studiju padome (*Eesti keele ja kultuuri akadeemilise välisõppe nõukogu*), privātpersonas. Gandrīz visas grāmatas somu valodā ir saņemtas no CIMO (*Center for International Mobility*, Somija). Tādējādi studentiem ir pieejama jaunākā mācību literatūra somu un igauņu valodā, vārdnīcas un gramatikas, kā arī daiļliteratūra.

Somugru bakalaura studiju programmas izveidi pirms desmit gadiem noteica tas, ka Latvijai vienmēr bijušas ciešas un svarīgas kultūras, politiskās un ekonomiskās saiknes ar Igauniju un Somiju (Boiko 1999, 589–591). Arī Latvijas, Igaunijas un Somijas vēsturē rodamas paralēles un ilgstošas kopīgas gaitas. Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas bija un ir vērojama sevišķi strauja Latvijas, Somijas un Igaunijas visdažādākā veida un līmeņa kontaktu attīstība ekonomikā, kultūrā un politikā. Ne vienmēr kaimiņu nācijām labākais saziņas veids ir kāda starpniekvaloda. Nenovērtējamas jebkurā gadījumā ir tiešu kontaktu iespējas. Tas arī ir nosacījums nepieciešamību akadēmiskā līmenī apgūt somu un igauņu valodu un somugristiku vispār. Ļoti svarīgs ir arī kultūrvēsturiskais aspekts. Latvijas vēsturē, latviešu tautas, valodas un materiālās kultūras attīstībā somugru tautām un valodām bijusi būtiska loma, turklāt lībieši ir viena no Latvijas pamattautām. Somugru studiju bakalaura programmā galvenā uzmanība pievērsta trim Baltijas jūras somugru tautām – somiem, igauņiem un lībiešiem. Lai labāk izprastu šo tautu vēsturiskās saknes, valodu un kultūru, studiju programmā studenti tiek iepazīstināti arī ar citām somugru tautām (Krautmane 2005, 112).

LU Moderno valodu fakultātes bakalaura studiju programma “Somugru studijas” gatavo speciālistus somugristikā, kuri, studiju laikā teicami apgūdami somu un igauņu valodu, kā arī iepazīdamies ar lībiešu valodu, spēj profesionāli darboties dažādās valsts un privātajās iestādēs gan Latvijā, gan Somijā un Igaunijā, kur svarīga ir Baltijas jūras somugru tautu vēsture un kultūra, kā arī somu, igauņu un lībiešu valodas lietojums. Jāuzsver, ka “Somugru studijas” ir pagaidām *vienīgā* bakalaura studiju programma Latvijā, kas gatavo speciālistus somugristikā.

Kā īpašs programmas sasniegums jāmin tas, ka, rūpējoties par lībiešu kultūrvēstures un valodas mantojumu, Somugru studiju programmā (1997–2002) tika izstrādāts Latvijas Zinātnes padomes pētnieciskais projekts “Lībiešu kultūrvēstures un valodas mantojuma apguve”, kura izpildē piedalījās Somugru studiju programmas direktore līdz 2003. gadam asociētā profesore K. Boiko un programmas lietvede Ē. Krautmane, kā arī tika iesaistīti studenti. Pētījuma rezultāti ir izmantoti, sagatavojot un docējot studiju kursus *Lībiešu valoda* un *Lībiešu kultūras vēsture*. K. Boiko ir autore 2000. gadā izdotajai lībiešu valodas mācību grāmatai “Līvõ kēļ / Lībiešu valoda”, kas tiek izmantota lībiešu valodas kursa apgūvē.

Somugru bakalaura studiju programma saturiski desmit gados būtiski nav mainījusies – visu laiku tiek apgūta somu, igauņu un lībiešu valoda gan praktiskos, gan teorētiskos mācībuursos. Līdzās valodu apguvei programmā vienmēr uzmanība bijusi pievērsta arī somugru vēstures, folkloras, etnogrāfijas un arheoloģijas, kā arī kultūras un literatūras vēstures kursiem. Taču ir samazinājusies angļu valodas loma. Somugru bakalaura studiju programmu dibinot, angļu valodas kurss pēc kredītpunktu skaita bija otrajā vietā aiz somu valodas kursa, taču 2005. gadā akreditētajā programmā angļu valodai ir tikai 16

kredītpunktu atsevišķā B daļas kontrastīvo studiju modulī. Angļu valodas kredītpunktu un attiecīgi mācību kursu skaits samazināts, respektējot studentu vēlmi nopietnāk apgūt ne tikai somu, bet arī igauņu valodu un citus somugristikas priekšmetus. Tādējādi pašlaik saturiski programmas lielākā daļa veltīta somu un igauņu filoloģijas priekšmetiem.

Desmit gadu laikā būtiski nav mainījusies arī Somugru bakalaura studiju programmas struktūra. Protams, tā ir regulāri precizēta un pieskaņota Latvijas Republikas Ministru kabineta un LU Senāta lēmumiem. Programma tiek dalīta A (obligātajā), B (obligātās izvēles) un C (brīvās izvēles) daļā.

**A daļa jeb obligātie kursi – 88 kredītpunkti (KP):**

- humanitāro zinātņu pamatstudiju modulis – 10 KP,
- studiju nozares pamatstudiju kursi – 68 KP,
- bakalaura darbs – 10 KP.

**B daļa jeb obligātās izvēles kursi - 68 KP:**

- obligātās izvēles kursi – 42 KP,
- obligātās izvēles moduļi – 26 KP.

**C daļa jeb brīvās izvēles daļa - 4 KP.**

Jaunums ir modulārā struktūra, pēc kuras mācības uzsākuši 2005./2006. akadēmiskajā gadā uzņemtie studenti. Bakalaura programmā “Somugru studijas” izveidoti šādi moduļi:

**LU pamatstudiju modulis 10 KP (A daļa),**

**studiju nozares moduļi somugristikā *Somugristika I–VII* 120 KP (A+B daļa),**

**obligātās izvēles daļas moduļi *Kontrastīvās studijas, Somugru kultūras studijas / Tulkošanas studijas somugristikā* – 26 KP (B daļa).**

Studiju nozares moduļi somugristikā veidoti, apvienojot A un B daļas kursus, jo studiju programmā iekļauti gan valodniecības, gan literatūrzinātnes, gan citu humanitāru nozaru kursi. Visi moduļi sistemātiskā secībā nodrošina akadēmisko pamatizglītību somugristikā – somu un igauņu valodas apguvi, pakāpeniski pārejot no praktiskas valodu mācīšanās uz teorētiskiem kursiem somu un igauņu valodā. Moduļi *Somugristika I* un *Somugristika II* līdz ar somu un igauņu valodas apguvi ietver arī vairākus ievadkursus akadēmiskajās studijās.

Savukārt B daļas moduļi orientēti uz profesionālu specializāciju. Tā kā daļa studentu aptaujās norādījuši angļu valodas nepieciešamību, lai sekmīgāk konkurētu darba tirgū, tad šim mērķim paredzēts modulis *Kontrastīvās studijas* (16 KP), ko apgūst visi programmas studenti. Ja studenti skolā mācījušies vācu vai franču valodu, tad angļu valodas vietā var apgūt vācu vai franču valodas kursus ar to pašu kredītpunktu skaitu. Atkarībā no studenta interesēm un darba iecerēm programmā tiek piedāvāti arī divi izvēles moduļi: *Somugru kultūras studijas* un *Tulkošanas studijas somugristikā* (katrs 10 KP). Tie padziļina studentu zināšanas somu, igauņu un lībiešu valodā, attīsta prasmes un iemaņas tulkošanā, veido izpratni par somugru tautu kultūras vēsturi.

Neatņemama bakalaura programmas “Somugru studijas” daļa ir studijas ārvalstīs. Tās ir nepieciešamas, lai varētu pilnīgot zināšanas somugristikā, attīstīt somu un igauņu valodas prasmi, kā arī apzināt darba un turpmāko studiju iespējas. Kopš programmas darbības sākuma studenti regulāri izmanto studiju piedāvājumus Helsinku universitātē Somijā un Tartu universitātē Igaunijā. Kopš 2004./2005. ak. gada studentiem iespējams izmantot arī SOCRATES/ERASMUS studentu apmaiņas programmu ar Tampere universitāti un Joensuu universitāti Somijā. Programmas studenti regulāri ir piedalījušies arī somu valodas vasarasursos Jiveskiles, Kuopio un Oulu universitātē Somijā. Savukārt 2003. gadā Somugru bakalaura programmas absolventiem ar somu valodas docētājas Eilas Inkeri Mustapartas (*Eila Inkeri Mustaparta*) atbalstu bija iespēja saņemt viena mēneša stipendiju Helsinku universitātē bakalaura darba izstrādei.

Somugru bakalaura studiju programmā vairākkārt viesojušies arī citu valstu studenti, piemēram, no Tartu universitātes Igaunijā un Budapeštas universitātes Ungārijā. Atsevišķus studiju kursus (somu valodu, igauņu valodu, lībiešu valodu u. c.) apmeklējuši arī citi ārzemju studenti.

Jāuzsver, ka atšķirībā no baltu, franču vai angļu filoloģijas studiju programmām Somugru bakalaura programmas darbību nenodrošina īpaša somugristikas nodaļa. Tādēļ bakalaura studiju programmas “Somugru studijas” docētāju sastāvs nekad nav bijis viendabīgs, jo programmā pastāvīgi strādā tikai viens somu valodas lektors (līdz 2002./2003. ak. gada beigām – Eila Inkeri Mustaparta, kopš 2003./2004. ak. gada – Lase Juhani Suominens (*Lasse Juhani Suominen*). Tā kā programma administratīvi ietilpst LU Moderno valodu fakultātes Sastatāmās valodniecības un tulkošanas nodaļā tad daļa docētāju ir šīs nodaļas personāls – as. prof. Gunta Ločmele, Lase Juhani Suominens, Ērika Krautmane. Angļu valodas kursus tradicionāli docē Anglistikas nodaļas lektori.

Programmas īstenošanā piedalās arī citu LU struktūrvienību docētāji, piemēram, programmas direktore as. prof. Andra Kalnača pamatdarbā ir Filoloģijas fakultātes Baltistikas nodaļas Baltu valodu katedras docētāja. No Filoloģijas fakultātes Baltistikas nodaļas Latviešu literatūras katedras pieaicināta prof. Janīna Kursīte-Pakule un as. prof. Ojārs Lāms, no Vēstures un filozofijas fakultātes – prof. Andrejs Vasks, no Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes – as. prof. Zaiga Krišjāne un lekt. Baiba Saltupe.

Kā mācībspēki piesaistīti arī citu zinātnisko un pētniecisko iestāžu darbinieki, kuru darbība saistīta ar dažādiem somugristikas aspektiem – LU Latviešu valodas institūta vadošais pētnieks *Dr. habil. philol.* Ojārs Bušs, LU Latvijas vēstures institūta pētniece *Dr. hist.* Renāte Blumberga, Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja Etnogrāfijas nodaļas speciāliste *Dr. hist.* Iriša Priedīte, kā arī tulkošanas un lībiešu valodas speciālists, Tartu Universitātes doktorants somugru filoloģijā *Mg. art.* Valts Ernštreits un Terminoloģijas un tulkošanas centra redaktors, LU valodniecības programmas doktorants *Mg. hum.* Pauls Balodis.

“Somugru studiju” bakalaura programmā tās specifikas dēļ ik akadēmisko gadu tiek uzaicināti vairāki ārzemju viesdocētāji ne tikai pamatdarbā, bet arī viena vai vairāku akadēmisko kursu docēšanai. Piemēram, 2003. gadā somu sarunvalodas kursus un somu literatūras kursus pasniedza Peivi Mari Sinika Hemeleinena (*Päivi Mari Sinikka Hämäläinen*) un Hanna Marketa Ampula (*Hanna Marketta Ampula*), ievadu tulkošanā – Erja Tenhonena-Laitfūta (*Erja Tenhone-Lightfoot*), 2004. gadā Somijas vēsturi docēja Marija Lehtēnmeki (*Maria Lähteenmäki*), somu literatūras virzienus – Miko Turunens (*Mikko Turunen*). Parasti Somijas viesdocētāju darbu apmaksā Somijas Starptautiskās apmaiņas centrs (*Center for International Mobility*) un daļēji LU Moderno valodu fakultāte. Savukārt Ungārijas doktorants Silārds Tots (*Szilard Toth*) 2003./2004. ak. gada pavasara semestrī docēja ungāru valodas kursu un veica zinātnisko darbu LU Moderno valodu fakultātē Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas un Ungārijas Republikas Izglītības ministrijas sadarbības programmas ietvaros.

Somugru bakalaura studiju programmai visā pastāvēšanas laikā vienmēr bijušas arī grūti risināmas ar personālu saistītas problēmas. Pirmkārt, Latvijā pagaidām nav daudz tādu somugristikas speciālistu, kam būtu zinātniskie grādi un augsti akadēmiskie tituli šajā zinātnes nozarē. Otrkārt, docētāju piesaistīšanu kavē zemais stundu pasniedzēju atalgojums LU. Treškārt, Somugru studiju bakalaura programmas personāla kompleksības problēmas izriet no sarežģītajiem starpvalstu darba noteikumiem un kvalifikācijai neatbilstoša atalgojuma Latvijā. Tādēļ nav iespējama Somijas un Igaunijas, kā arī Ungārijas viesdocētāju, īpaši viesprofesoru, piesaistīšana tik lielā mērā, cik to prasītu programmas specifika un intereses. Ceturtkārt, somugristikas nodaļas un kvalificētu

graduētu speciālistu trūkuma dēļ LU Moderno valodu fakultātē pagaidām nav izveidota ne akadēmiska, respektīvi, maģistra, ne profesionāla, respektīvi, tulkošanas 2. līmeņa studiju programma somugristikā.

Tāpēc pēc LU bakalaura programmas “Somugru studijas” absolvēšanas studenti parasti dodas studēt maģistra programmās Igaunijā un Somijā vai arī izvēlas turpināt studijas dažādās Latvijas augstskolu maģistra programmās gan LU, gan, piemēram, Latvijas Kultūras akadēmijas maģistrantūras programmās “Kultūras teorija” vai “Kultūras menedžments”. Tomēr maģistrantūras vai arī 2. līmeņa profesionālas tulkošanas studiju programmas izveide būtu viens no svarīgākajiem somugristikas nozares attīstības uzdevumiem Latvijas Universitātē.

## Literatūra

- Boiko K. Lāti Ülikooli Soome – ugri bakalaureuse õppeprogramm // *Keel ja Kirjandus* 8. Tallinn: Eesti Teaduste akadeemia ja Eesti Kirjanike liidu ajakiri, 1999, 589–591.
- Krautmane Ē. Somugristikas studiju iespējas // *Lībiešu gadagrāmata 2005 / Līvlist Āigastrontõz 2005*. Rīga: Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, 111–112.

## Summary

The Finno-Ugric bachelor programme at the University of Latvia proceeds from academic year 1995 / 1996 as a full-time programme. The foundation of the programme was determined by cultural, political and economic circumstances – historically Latvia, Finland and Estonia have strong ethnic, linguistic and financial links. Moreover, the Livs are one of the original nations of Latvia besides Latvians. After the restoration of independence of Latvia and Estonia all kinds of business, cultural and political contacts developed particularly fast. Thus, the necessity for perfect experts of Estonian, Finnish and Latvian was very great, and the Finno-Ugric bachelor programme was established.

During the last decade the main task of the programme has been constant – to give students good skills and habits of Finnish, Estonian and Livonian as well as knowledge of the Finnish and the Estonian literature, history and culture. The novelty of the programme is its structure of modules from academic year 2005/2006, connected with translation studies and studies of Finno-Ugric cultural history.

## BALTISTIKA SOMIJĀ – PAGĀTNE UN NĀKOTNE

### Baltic Studies in Finland: the Past and the Future

Laimute Balode

Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Lituānistikas centrs,  
Visvalža iela 4a, Rīga LV-1050  
Helsinki universitāte, Slāvistikas un baltistikas departaments,  
Unioninkatu 40 B, 00014, Helsinki  
laimute.balode@helsinki.fi

Rakstā dots pārskats par baltistikas studijām Somijā, sākot ar 19. gadsimta otro pusi līdz mūsdienām, īsi raksturojot Jozefa Mikolas, Eino Nieminenā, Jalo Kalimas, Augusta Niemi, Valentīna Kiparska, Kari Liukonena un citu pētnieku zinātnisko darbību un publikācijas baltistikas jomā. Raksta otrajā daļā aplūkotas baltistikas studijas Helsinku universitātē mūsdienās (tā ir vienīgā vieta Somijā, kur baltu valodas var apgūt akadēmiskā līmenī), kā arī minēti sabiedriskie baltu valodu kursi somu–latviešu un somu–lietuviešu draudzības biedrībās.

**Atslēgvārdi:** baltistika, baltu studijas, somugristika, etimoloģija, valodas mācību līmeņi.

Būtu pārspīlēts apgalvojums, ka Somijā ir senas un dziļas baltistikas tradīcijas, bet kļūdaini ir arī pretējs priekšstats – ka tur, tālajos ziemeļos, neviens neko nezina un neinteresējas par baltu valodām. Lai nedaudz kļiedētu šo priekšstatu, īsi jāatskatās nosacīti netālā vēsturē, resp., 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā. Ieskatam minēti tikai daži izcilākie ar baltu valodu pētniecību saistītie somu zinātnieki.

**Oto Donners** (*Otto Donner*), 1835–1909 – Helsinku universitātes sanskrita un salīdzināmās valodniecības profesors, Somugru biedrības dibinātājs, kas 1884. gadā publicēja rakstu „Über den Einfluß des Litauischen auf die finnischen Sprachen”. Šis raksts atzīts par pirmo Baltijas jūras somugru visvecākajiem baltismiem velītu pētījumu. Oto Donners iepazīstina ar 100 vārdiem, kurus uzskata par aizgūtiem no lietuviešu valodas, piemēram: *ankerias* ‘zutis’, *halla* ‘salna’, *hammas* ‘zobs’, *hanhi* ‘zoss’, *harakka* ‘žagata’, *harmaa* ‘pelēks, sirms’, *heimo* ‘cilts’, *heinä* ‘siens’, *herne* ‘zirnis’, *keltainen* ‘dzeltens’, *kirves* ‘cirvis’, *käärme* ‘čūska’, *laiha* ‘tievs, vājš’, *puuro* ‘putra’, *seinä* ‘siena’, *sisar* ‘māsa’, *taivas* ‘debesis’, *terva* ‘darva’, *tytär* ‘meita’ u. c., kā arī min vēl deviņas vairāk vai mazāk ticamas leksēmas. Tiesa, jau pirms viņa vairākus no šiem iespējamiem baltismiem bija minējis dāņu valodnieks **Vilhelms Tomsens** (*Vilhelm Thomsen*, 1842–1927), kas jau 1869. gadā Kopenhāgenā publicēja savu pirmo pētījumu par baltismiem somu valodā (Thomsen 1869), bet vēlākā apjomīgā monogrāfijā atbalstīja daudzas O. Donnera izvirzītās etimoloģijas (Thomsen 1890). O. Donners ir rakstījis, ka arī baltu valodās ir ienākuši vārdi no Baltijas jūras somugriem, taču bieži aizgūšanas virzienu ir grūti noteikt (Donner 1884, 259). No O. Donnera minētajiem baltismiem vai potenciālajiem baltismiem pat 103 ir iekļauti *Somu etimoloģijas vārdnīcā* (SSA) (plašāk sk. Junttila 2005).

**Jozefs Mikola** (*Jooseppi Julius Mikkola*), 1866–1946 – somu valodnieks, Helsinku universitātes slāvistikas profesors, viens no Somijas Zinātņu akadēmijas dibinātājiem,

1921.–1922. g. bijis tās prezidents, vēlāk goda loceklis. J. Mikolas galvenais zinātniskās darbības virziens bija slāvistika, bet viņš agri sācis interesēties arī par baltu valodām. Iespējams, ka šo interesi modināja jau pieminētais profesors Oto Donners. Divas vasaras (1894. un 1895. g.) J. Mikola kopā ar sievu, izcilu somu rakstnieci Mailu Talvio, pavadīja Lietuvā, kur mācījās lietuviešu valodu un vāca tautasdziesmas. Tās vēlāk publicēja viņa skolnieks Eino Nieminen.

J. Mikola bija personiski pazīstams arī ar izcilo latviešu valodnieku Kārli Mīlenbahu. Interesanti, ka pēc iepazīšanās K. Mīlenbahs vēstulē čehu lingvistam Zubatijam rakstīja: „*Zur Bekanntschaft mit Mikkola meine Gratulation. Er ist ein sehr klarer Kopf.*” (Sabaliauskas 1966, 110–111.) Savos darbos J. Mikola pierādīja, ka tādi lietuviešu vārdi kā: *degūtas* ‘darva’, *indaujā* ‘trauku skapis’, *giņtaras* ‘dzintars’, *káušas* ‘kauss’, *kūrpē* ‘kurpe’, *pākulos* ‘pakulas’, *putrā* ‘putra’ nav jāuzskata par aizguvumiem no slāvu valodām (kā to apgalvoja Aleksandrs Brikners (*Alexander Brückner*)), bet gan ir baltismi slāvu valodās (Mikkola 1895, 118–121). J. Mikola sarakstījis vairākus rakstus par baltu valodu vēsturiskās fonētikas problēmām (Mikkola 1904, 95–101, 1932, 102), par etimoloģijas jautājumiem (piemēram, par tādām leksēmām kā liet. *blaivas*, *kāukas*, *gyslā*, *lokys*, *dalgis*, *dīmstis*, *pienas*, *sviestas*, *žirgas*, pierādīja, ka liet. *rankā* – latv. *roka* nav aizguvums no slāvu *pyka*, bet gan otrādi – varētu būt saistāms ar liet. verbu *rinkti* ‘lasīt’), par potenciālajiem baltismiem somu valodā (piemēram, par somu *kiiliäinen* ‘dundurs’, liet. *gylys* ‘dundurs’) u. c. (Mikkola 1896, 239–255, 1899, 73–76, Mikkola 1924, 12–14, Mikkola 1906, 78). J. Mikola ir norādījis arī uz paralēlēm, kas saista somu valodas dažas leksēmas ar senprūšu valodas vārdiem (Mikkola 1903, 27–28).

1930. gadā Rīgā J. Mikola uzstājās ar lekciju “*Vecākie sakari somu un baltu valodu starpā*”, kas bija publicēta *Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā* (1930). Šajā rakstā J. Mikola norādīja uz daudzām līdzīgām konstrukcijām latviešu un somu valodā, piemēram, *genetivus + participium praeteriti passivi*:

s. *āidin kutoma* – latv. *mātes austs*;

abās valodās analogiski veidoti frazeoloģismi:

s. *linnurata* – latv. *putnu ceļš* – liet. *paukščių kelias*;

s. *kylän luuta* – latv. *ciema slota*;

paralēles latviešu un somu uzvārdos:

latv. *Bērziņš*, *Kalniņš*, *Zariņš* – s. *Koivunen*, *Mäkinen*, *Oksanen* (Mikkola 1930, 436–446).

J. Mikola piekrita daudzām jau agrāk V. Tomsena izvirzītām baltu un somugru leksiskajām paralēlēm, piemēram:

liet. *daržas* – latv. *dārzs* – s. *tarha*,

*kirvis* – *cirvis* – *kirves*

*pirtis* – *pirts* – *pirtti*

*ratas* – *rats* – *ratas*

*talka* – *talka* – *talkoo*

*žirnis* – *zirnīs* – *herne*

*kanklēs* – *kokle* – *kantele*.

Tomēr par vairāku vārdu cilmi viņš bija citās domās, piemēram, par s. *perkele* – liet. *perkūnas* – latv. *pērkons* (sal. ig. *põrg*, *põrgu* ‘elle’), ko neuzskatīja par aizguvumu no baltu valodām. J. Mikola ilgu laiku sarakstījās ar lietuviešu slavenāko valodnieku Kazimieru Būgu, diskutēja par atsevišķu vārdu etimoloģiju (piemēram, par apelaatīva *jārvi* izcelsmi, par *Daugavas*, *Vēinas* nosaukumu u. c.).

J. Mikola interesējās arī par prūsistikas problēmām. Gan darbā “*Baltu un slāvu lietas*” (“*Baltisches und Slavisches*”, Helsingfors, 1902–03), gan vēlākos rakstos viņš pētīja prūšu

valodas leksiku. (Plašāk par šī valodnieka darbību baltistikas jomā sk. Sabaliauskas 1966, 109–111, LKE 414–415, Balode 2001, 5–11.)

**Eino Nieminens** (*Eino Vilho Kalervo Nieminen*), 1891–1962 – somu valodnieks, studējis Helsinkos, kur E. Nieminena skolotājs bija J. Mikola, kā arī Leipcīgā, kur viņš klausījās lekcijas pie A. Leskīna, E. Zīversa, K. Brugmana. Tieši K. Brugmans E. Nieminenam ieteicis disertācijā pētīt nekatrās dzimtes izžušanu lietuviešu un latviešu valodā. Vēlāk E. Nieminens studējis Sanktpēterburgā, kur aktīvi apguvis arī baltu valodas un iepazīies ar lietuviešu valodnieku baltistu Kazimieru Būgu. Pēterburgā E. Nieminens pabeidza disertāciju, kura, starp citu, 1916. gadā, atgriežoties Helsinkos, dzelzceļa stacijā tika nozagta – pazuda kofēris ar vienīgo disertācijas manuskriptu. Disertācija bija jāraksta no jauna, un tās temats tika sašaurināts. 1923. gadā Helsinku universitātē E. Nieminens aizstāvēja doktora disertāciju “*Senās indoeiropiešu nekatrās dzimtes daudzskaitļa nominatīva/akuzatīva galotne -āi baltu valodās*” (“*Der urindogermanische Ausgang -āi des Nominativ-Akkusativ Pluralis des Neutrums im Baltischen*”, Helsinki, 1922). Viens no oficiālajiem oponentiem bija J. Mikola. Par šo pētījumu pēc daudziem gadiem lietuviešu valodnieks Jons Kazlauskis rakstīja: “*Liekas, ka šādas vispārīgas lietuviešu un latviešu valodas nekatrās dzimtes izžušanas iemeslus vislabāk izdevās atklāt E. Nieminenam.*” (Kazlauskas 1968, 125.)

Kādu laiku E. Nieminens dzīvoja Lietuvā, kur studēja lietuviešu valodu. No 1928. gada viņš docēja Helsinku universitātē slāvu filoloģiju, no 1939. gada bija poļu un baltu filoloģijas profesors. 1933. gadā E. Nieminens tika ievēlēts par Latvijas Filologu biedrības korespondētājloekli.

Savos darbos viņš galvenokārt pētījis slāvistikas un baltistikas problēmas, kā arī baltu un slāvu valodu sakarus ar Baltijas jūras somugru valodām. E. Nieminens izcēla jautājumu par to, ka daļa baltismu somugru valodās varēja nokļūt caur kuršu valodu (Nieminens 1934, 5–66). Viņš ir publicējis vairākus rakstus par baltu valodu aizguvumiem Baltijas somugru valodās (FUF 22, 1934, Virittājā 3, 1944, 1, 1945, 1, 1957, LP 5, 1955, LKK 6, 1963).

E. Nieminens sarakstījis studiju par somu mūzikas instrumentu *kantele* un tās sakaru ar lietuviešu *kaņklēs* un latviešu *kokli*, secinādams, ka šo vārdu somi tomēr aizguvuši no baltu valodām (Nieminens 1963). E. Nieminens bija pārliecināts, ka Baltijas somugriem bijuši sakari nevis ar baltu pirmvalodu, bet gan ar konkrētu no pirmvalodas jau attālinājušos baltu valodu. Viņš koriģēja J. Kalimas atrastos baltu aizguvumus. E. Nieminens saista somu *viikate* ar latv. *izkaps*, somu *vaaja* ‘ķīlis’ ar liet. *vāgis*, latv. *vadzis*, somu *nuode* ‘māsasvīrs’ – latv. *znots*, kas ir kuršu cilmes vārds. E. Nieminens nepiekrīt, ka s. *pirtti* būtu aizgūts no baltu valodām. Tas vēlreiz apstiprina uzskatu, ka senie somugru aizguvumi lielākoties ir ienākuši no kuršu valodas.

Ir saglabājies nepublicēts E. Nieminena rokraksts par baltu valodu *e-* un *i-* celmu lietvārdiem pirmsomu valodā. (Plašāk par E. Nieminena veikumu sk. Posti 1964, 81–87, Palionis 1961, 249–253, Sabaliauskas 1982, 212–216, LKE 438–439.)

**Heiki Ojansū** (*Heikki Ojansuu*), 1873–1923 – Turku universitātes profesors, somugrists 1921. gadā publicēja rakstu, kurā izvirzīja 20 jaunus aizguvumus starp baltu un somugru valodām (abos virzienos), minēdams tādus vārdus kā *hako* ‘žagars’, *helle* ‘tveice’, *ohra* ‘mieži’, *särpiä* ‘strēbt’ u. c. (Ojansuu 1921; plašāk sk. Junttila 2005).

**Jalo Kalima** (*Jalo Lahja Kalima*), 1884–1952 – somu valodnieks, somugrists un slāvis, J. Mikolas darba turpinātājs. Viņš studējis Krievijā, 1917. gadā bijis Kazaņas universitātes profesors, vēlāk (1924–1952) docējis Helsinku universitātē, kur vadījis arī Slāvistikas katedru. 1927. gada vasarā J. Kalima apmeklēja Lietuvu. Baltu studijām ir nozīmīgi vairāki viņa raksti, it īpaši plaša studija “*Baltu aizguvumi Baltijas jūras somugru*



valodās” (Kalima 1936). Tajā etimoloģiski analizēti 230 vārdi, kas varētu tikt uzskatīti par baltismiem somu valodā (Junntila 2005, 90). (Plašāk sk. Liukkonen 1996, LKE 303.)

**Augusts Niemi** (*Aukusti Robert Niemi*), 1869–1931 – somu folklorists, kopš 1899. gada docējis Helsinku universitātē, ievēlēts par profesoru (1918). A. Niemi vairākas reizes viesojies Lietuvā, vākdams lietuviešu tautasdziesmas Ziemeļaustrumu Lietuvā un Dzūkijā (savācis pāri pār 3500 tautasdziesmu, daļu no tām publicējis ar melodijām 1912. gadā krājumā “*Lietuvių dainos ir giesmės šiaurrytinėje Lietuvoje*”). Viņš izdeva arī studiju “*Lietuviešu tautasdziesmu pētījumi*” (“*Tutkimuksia liettualaisten kansanlaulujen alalta*”, Helsinki, 1913, lietuviešu valodā izdota 1932, 1996). A. Niemi somu un vācu valodā publicējis darbus par lietuviešu folkloru, sarakstījis lietuviešu literatūras vēsturi (“*Liettualainen kirjallisuus*”, Helsinki, 1925). Godinot A. Niemi piemiņu, Lietuvas valdība uzcēla viņam kapa pieminekli Hietaniemi kapsētā, kur iegravēti vārdi: “*Lietuvos bičiuliui – lietuvių tauta*” („*Lietuvas tuvam draugam – lietuviešu tauta*”). (Plašāk par A. Nieminenu sk. LKE 438.)

**Irjo Toivonens** (*Yrjö Henrik Toivonen*), 1895–1956 – somugru etimologs, bijis Somugru biedrības priekšsēdētājs, savos rakstos vērsis uzmanību uz 5 drošiem un 5 nedrošiem baltismiem somu valodā (Toivonen 1917a, 1917b, 1923). (Plašāk sk. Junntila 2005.)

**Valentīns Kiparskis** (*Valentin Kiparsky*), 1904–1983 – somu valodnieks, Helsinku universitātē studējis pie J. Mikolas. 1930.–1932. gadā studēja Prāgas universitātē, 1934. gadā aizstāvēja doktora disertāciju par slāvu ģermānismiem (Kiparsky 1934), 1935.–1938. gadā Rīgā klausījās Jāņa Endzelīna lekcijas. Karaļaučos V. Kiparska baltistikas studijas vadīja Ģeorgs Ģerulis. 1938. gadā V. Kiparskis kļuva par baltu un slāvu filoloģijas docentu, vadīja krievu valodas un literatūras katedru, pasniedza lietuviešu, latviešu, senprūšu valodas kursus. 1963.–1983. gadā V. Kiparskis bija Starptautiskās baltu–slāvu sakaru pētīšanas komisijas loceklis. Galvenais V. Kiparska darbs baltistikā ir “*Kuršu jautājums*” (“*Die Kurenfrage*”, Helsinki, 1939). Pēc viņa domām, kuršu valoda ir bijusi ļoti tuva latviešu valodai (Kiparsky 1939, 455–456). Arī citi Kiparska darbi nozīmīgi baltistikai: “*Krievu valodas vēsturiskā gramatika*” (“*Russische historische Grammatik*”, 1–3, Heidelberg, 1963–75), “*Sveši elementi Baltijas vāciešu valodā*” (“*Fremdes im Baltendeutsch*”, Helsinki, 1936). V. Kiparskis sarakstīja daudz rakstu par baltu un Baltijas jūras somugru, baltu un slāvu valodu attiecībām, par atsevišķiem etimoloģijas jautājumiem, par objekta nominatīvu plus nenoteiksmi slāvu, baltu un Baltijas jūras somugru valodās. Viņš aktīvi publicējās žurnālā „*Baltistica*” (1968, 1969, 1970, 1972, 1973). V. Kiparskis vēltīja uzmanību arī prūšu valodas problēmām. Dažādos enciklopēdijas un preses izdevumos V. Kiparskis ir publicējis rakstus arī par baltu literatūru, recenzējis daudzus baltistikas darbus. (Plašāk par šo valodnieku sk. Widnās 1964, Kolari 1964, Sabaliauskas 1982, 216–219, LKE 315–316.)

**Kari Liukonens** (*Kari Arvo Kalevi Liukkonen*), 1943 – somu valodnieks, slāvis, V. Kiparska skolnieks, stažējies Viļņas universitātē, apguvis baltu valodas. K. Liukonens ilgu laiku bijis baltu valodu kurators Helsinku universitātes Slāvistikas un baltistikas katedrā, 1990. gadā sagatavojis baltu filoloģijas studiju programmu. Baltu valodu pētniekiem nozīmīga ir viņa monogrāfija “*Austrumslāvu valodu deverbālie nomeni ar piedēkli -m*” (“*Восточно-славянские отглагольные существительные на -m*”, Helsinki, 1987). Viņš ir pētījis baltu valodu vēstures problēmas, baltu un somu valodu attiecības, interesējas par baltu un albāņu valodas sakariem. Jaunākā K. Liukonena monogrāfija “*Baltisches im Finnischen*” publicēta 1999. gadā. Tajā ir analizētas 100 somu leksēmas, kam varētu būt baltiska cilme, piemēram: *aurinko* ‘saule’, *ihme* ‘brīnums’, *hevonen* ‘zirgs’, *suola* ‘sāls’, *sana* ‘vārds’, *räntä* ‘slapjdraņķis’, *rauta* ‘dzelzs’, *ranta* ‘krasts’, *puhdas* ‘tīrs’, *nainen* ‘sieviete’, *musta* ‘melns’, *maito* ‘piens’, *lyhyt* ‘īss’, *lapsi* ‘bērns’, *särki* ‘rauda [zivis]’, *tuore*

‘svaigs’, *vain* ‘tikai’, *veli* ‘brālis’, *velka* ‘parāds’, *virtsa* ‘urīns’, *kaikki* ‘visi’ u. c. Top šīs monogrāfijas otrā daļa, kur analizēti vēl citi jaunatklāti iespējamie baltismi somu valodā.

Nonākot pie mūsdienām, resp., līdz tūkstošgades mijai, jārunā par jaunām vēsmām arī Somijas baltistikā. Lielā mērā to diktējušas vēsturiskās pārmaiņas Baltijas zemēs – atmoda, dzelzs priekš kara krišana, neatkarība utt. Somu tauta jūta līdzīgi mūsu liktenim un atšķirībā no daudzām tādām zemēm saprata mūs un vismaz morāli atbalstīja. Tāpēc sabiedrības interese par mūsu vēsturi, valodu un kultūru augtin auga (lai gan ierindas somam joprojām grūti atšķirt Latviju no Lietuvas...). 1990. gadā Helsinku universitātē Slāvistikas nodaļā tika atvērts lietuviešu valodas lektorāts, uzaicinot docenti Regīnu Venckuti no Viļņas universitātes. Pēc gada – 1991. gadā – latviešu valodu sāka mācīt lektore no Rīgas – Valentīna Gurtaja. V. Gurtaja kopā ar Mirju Itkonenu sarakstīja latviešu valodas mācību grāmatu iesācējiem “*Latvia suomeksi – Tervetuloa*” (1996). Katru otro gadu tiek sākts latviešu valodas kurss un katru otro gadu – lietuviešu valodas kurss. Studenti apgūst abas baltu valodas trijos līmeņos: sākumkurss (trīsreiz nedēļā pa 2 st. divus semestrus), turpinātājkurss (trīsreiz nedēļā pa 2 st. divus semestrus) un praktikums jeb augstākais līmenis (divreiz nedēļā pa 2 st. divus semestrus). Tiek piedāvātas arī Lietuvas un Latvijas kultūras un vēstures lekcijas oriģinālvalodā, resp., lietuviski un latviski, vai somu valodā. Studenti izvēlas arī spekkursus: aizguvumus no baltu valodām, baltu valodniecības vēstures kursu u. c.

1995. gadā Helsinku universitātes Slāvu valodu un literatūras nodaļa tika pārdēvēta par Slāvistikas un baltistikas nodaļu (*Slavistiikan ja baltologian laitos*). To vada prof. Arto Mustajoki – aktīvs baltu valodu atbalstītājs.

Pirmais baltu valodu students jau ir ieguvis filozofijas maģistra grādu – Reijo Erikeinens (*Erikäinen*, starp citu, pēc izglītības ārsts) veiksmīgi aizstāvēja darbu par Fīrekeras dziesmu grāmatu tekstu valodu. Marjo Mela savu zinātnisko darbu ir publicējusi grāmatā kā īsu Latvijas vēstures kursu somu valodā. Somu studenti izvēlas visdažādākos tematus saviem kursa un bakalaura darbiem, piemēram, “*Datīvs somu un latviešu valodā*” (Mirja Itkonena), “*Somu īpašvārdu atveide latviešu presē*” (Risto Puhā), “*Prievārdi latviešu valodā un to tulkojums somu valodā*” (Jāna Rautiainena) u. c.

2006. gadā Helsinku universitātes Slāvistikas un baltistikas nodaļā baltu valodas pasniedz divas vieslektores – Aurelija Kaškelevičiene no Viļņas universitātes un Laimute Balode no Latvijas Universitātes. Baltu valodu kultūru, latviešu literatūru un vēsturi (arī valstmācību) docē stundu lektore Helena Johansone (*Johanson*), lietuviešu literatūras vēsturi māca Kari Liukonens (*Liukkonen*). Pēc studentu vēlēšanās tika atvērti jauni tulkošanas kursi (vada Helena Johansone un Izabele Kovarskiene).

Lektorāta sākumā studentu skaits bija ļoti neliels – 3–4 interesenti, augstākajā līmenī ir bijis pat tikai viens students, kas klausījās kādu atsevišķu kursu. Vislielākais studentu pieaugums bija vērojams 1997./1998. ak. gadā, kad sākumkursā pieteicās 20 studentu. Kaut arī vienmēr lielāku uzmanību un interesi izpelnījās lietuviešu valoda kā arhaiskāka valoda, kas saglabājusi senākas formas, tomēr 2004./2005. mācību gadā vairāk studentu izvēlējās latviešu valodas studijas. Trijos līmeņos latviešu valodu apguva 18, lietuviešu valodu – 13 dažādu specialitāšu un interešu studentu. Līdz šim baltu valodu specialitātē tika uzņemti tikai 3 studenti gadā, kopš 2006./2007. mācību gada šis skaits palielināts līdz 5. Tomēr lielākoties studiju mērķis ir praktiskās valodas apguve. Daudzi vēlas kļūt par tulkiem un tulkotājiem, citiem valodas pamati nepieciešami uzņēmējdarbībā, vēl citus apgūt kādu no baltu valodām mudina draugu, radu, ģimenes locekļu saikne ar Latviju vai Lietuvu (“otrās pusītes”). Filoloģiskas intereses un zinātniski mērķi diemžēl ir retajam. Tas, ka maz studentu aizstāv maģistra darbu, rada problēmas mazo valodu studiju programmu finansēšanā, jo to nosaka atbilstoši jauno maģistru skaitam.

Sākumkursa pamatā ir komunikatīvā metode, tāpēc ikviena stunda tiek sākta ar sarunvalodas bloku (tēmas: ģimene, māja, vaļasprieks, apģērbs, veselība, pārtika, daba, laiks, svētki u. c.). Sarunvalodai seko gramatikas bloks, kad īsumā tiek apgūti morfoloģijas pamati, konkrēti – visas vārdšķiras. Katrā nodarbībā ir iekļauts arī lasīšanas bloks (sākumā tiek lasīti adaptēti teksti, oriģināltekstu fragmenti, avīzes, sākot ar vienu teikumu, vēlāk – vienu rindkopu), klausīšanās bloks (tautasdziesmu klausīšanās, radio ziņu fragmenti), rakstīšanas bloks (īsi stāstiņi par attiecīgo tēmu kā mājas uzdevumi, sākumposmā tiek rakstīti arī diktāti).

Turpinātājkursā tiek papildināta sarunvaloda gan nodarbībās, gan mājās, atbildot uz trijiem jautājumiem (piemēram: *Ko tu domā, skatoties spogulī? Kādas ir pirmās bērnības atmiņas? Ko nekad neaizdotu un ko nekad neaizņemtos? Ko ņemtu līdzī uz neapdzīvotas salas? Ar ko gribētu dejot sveču gaismā un kāpēc?*). Ar šiem jautājumiem tiek sākta ikviena nodarbība pāros. Pēc tam seko gramatikas tēma, padziļinot jau apgūto un pievēršot uzmanību grūtākajam (piemēram, prefiksiem un prepozīcijām, noteiktajai galotnei, divdabjiem u. c.). Somu auditorijā ir svarīgs arī nomena dzimtes jautājums (piemēram, jāatbild uz tādiem jautājumiem kā: *Kā zināt, ka ābols ir vīriešu dzimtē, bet ābele sieviešu dzimtē? Kāpēc auditorijā, kurā ir 9 meitenes un 1 puisis, ir jāsaka visi, nevis visas?*). Tiek lasīti oriģinālteksti – gan avīzes un žurnāli (katrs students vienreiz nedēļā atstāsta izlasīto auditorijas priekšā), gan dzeja (Rainis, Aspazija, O. Vācietis, A. Čaks), gan proza (latviešu tautas pasakas, K. Skalbes, I. Ziedoņa, A. Sakses literārās pasakas, Z. Mauriņas esejas un atziņas u. c.).

Praktikuma nodarbības, kas notiek divreiz nedēļā, tiek sadalītas šādi: dzeja, avīze un gramatikas atkārtojums vienā nodarbībā un proza un gramatika otrā nodarbībā. Praktiskuma laikā tiek lasīta un apspriesta dažādu posmu literatūra (R. Blaumanis “Salna pavasarī”, R. Ezera “Dzīvnieku noveles” (“Cilvēkam vajag suni”, “Zilonis”), R. Kalpiņa “Trīs dienas brīvībā”, J. Klīdzējs “Cilvēka bērns”). Sarunvalodā tiek apgūti vēstures un mākslas termini, latviešu valodniecības termini. Kursa nobeigumā studenti latviski prezentē savu bakalaura vai maģistra darba tēmu.

Valstmācības kurss tiek iedalīts divās daļās: pirmajā semestrī – vēsture (salīdzinājumā ar Somijas attiecīgo laikposmu), otrajā semestrī – literatūra un māksla. Sākumā studenti tiek iepazīstināti ar valsts vizītkarti: ģeogrāfisko stāvokli, platību, robežām, kaimiņiem, iedzīvotāju skaitu, nacionālo sastāvu, konfesijām, valodu, karogu, himnu, prezidentu, valsts pārvaldi, galvaspilsētu, lielākajām pilsētām, valūtu, ražotnēm, dabas īpatnībām, lielākajām upēm, ezeriem, kalniem, nacionālajiem simboliem u. c. Latviešu literatūru studenti iepazīst, sākot ar folkloru, īsi pieskaroties visiem žanriem no agrīnās literatūras līdz pat galvenajiem autoriem un darbiem hronoloģiskā secībā (lasot pa fragmentam no katra dižgara darba). Par glezniecību, tēlotājmākslu, arhitektūru un mūziku galvenokārt stāsta pēc izvēles paši studenti savos referātos. Eksāmenu veido 100 jautājumu.

Nobeidzot triju gadu baltu valodu kursus, ir obligātas vismaz viena semestra studijas Latvijā.

Akadēmisko izglītību baltu valodās Somijā ir iespējams iegūt tikai Helsinku universitātē. Turku universitātē (Ābo akadēmijā) kādu laiku darbojās gan latviešu valodas kursi (tos vadīja Liene Muižniece), gan lietuviešu valodas kursi (jau pāris gadu tādu nav). Tampere universitātē bija lietuviešu valodas kursi (vadītāja Virginija Dzvonkaite), pagājušajā gadā darbojās arī latviešu valodas kursi (tos vadīja igauņu valodas profesors, labs latviešu valodas prātējs Lembits Vaba).

Darbojas arī latviešu un lietuviešu valodas kursi plašākai sabiedrībai, un jāsaka, ka ir gan ieinteresētība, gan atsaucība. Ik pa laikam notiek sabiedriskie kursi Helsinku piepilsētās – Espo (Tapiolā) un Vantā. Īpaši par baltu kultūras popularizēšanu rūpējas Donelaiša

biedrība (Lietuviešu draugu biedrība) un Rozentāla biedrība (Latviešu draugu biedrība), kuras arī organizē sabiedriskos kursus savās telpās. Šīs biedrības apvieno vairākus simtus visdažādāko profesiju cilvēku. Pirms pāris gadiem šo biedrību paspārnē tika nodibināta arī Baltijas bibliotēka, kurā interesenti var atrast grāmatas latviešu, lietuviešu un igauņu valodā (pēdējo gan ir visvairāk). Aleksandra institūtā (*Alexanteri-instituutti*) un Renvāla institūtā (*Renvall-instituutti*) Helsinkos ir organizēti un nolasīti Baltijas valstu kultūras, ekonomikas, vēstures un sabiedriski aktuāliem jautājumiem veltīti lekciju cikli.

Ko var piebilst par baltistikas nākotni Somijā? Tā ir cerīga, jo interese ir noturīga. Baltu valodu studentu skaits Somijā pieaug. Viņi ir kā mūsu valsts vēstnieki, kas izplata ziņas, stāsta par Latvijas vēsturi, veicina latviešu kultūras popularitāti, tulko daļlitteratūru, strādā kopfirmās u. c. Saprotams, ka zinātnē paliek tikai fanātiķi, kuru nav sevišķi daudz. Tomēr Baltistikas studenti uz mūžu kļūst Baltijas draugi.

## Saīsinājumi

- BB – Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen. Hgb. Von Bezenberger, Göttingen, 1877–1906  
 FUF – Filologia Ugro-Finnica  
 HU – Helsinku universitāte  
 ig. – igauņu  
 latv. – latviešu  
 liet. – lietuviešu  
 LKE – Lietuvių Kalbos Enciklopedija  
 LKK – Lietuvių Kalbotyros Klausimai  
 LP – Lingua Posnaniensis  
 s. – somu  
 sal. – salīdzini

## Literatūra

- Балодэ Л. Йозеф Миккола и балтийские языки // *Slavica Helsingiensia. 21. Papers in Slavic, Baltic and Balkan Studies*. Helsinki, 2001, 5–11.  
 Donner O. Über den Einfluß des Litauischen auf die finnischen Sprachen // *Techmers Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft I*, Heilbronn, 1884, 257–271.  
 Junttila S. *Thomsenista Kalimaan. Vanhimpien Itämerensuomalais-Balttilaisten kielikontaktien tutkimushistoria vuoteen 1936. Pro gradu – tutkielma*. Helsinki, 2005.  
 Kalima J. *Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat*. Helsinki, 1936.  
 Kazlauskas J. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. Vilnius, 1968.  
 Kiparsky V. *Die gemeinславischen Lehnwörter aus dem Germanischen*. Helsinki, 1934.  
 Kiparsky V. *Die Kurenfrage*. Helsinki, 1939.  
 Kolarí V. *Schriftenverzeichnis von Valentin Kiparsky (1931–1964)* // *Scando-Slavica*. 10. Copenhagen, 1964.  
 Луукконен К. *Восточно-славянские отглагольные существительные на -м-*. Helsinki, 1987.  
 Liukkonen K. Kalima (until 1906 Landgren), Jalo Lahja // *Lexicon Grammaticorum*. Tübingen, 1996.  
 Liukkonen K. *Baltisches im Finnischen*. Helsinki, 1999.  
 Mikkola J. Litauische Lehnwörter im Slavischen // *BB*, 1895, 21, p.118–121.  
 Mikkola J. Baltisches Etymologien // *BB*, 1896, 22, 239–255.  
 Mikkola J. Baltisches Etymologien // *BB*, 1899, 25, 73–76.  
 Mikkola J. J. Baltisches und Slavisches // *Översigt af Finska vetenskap/societetens förhandlingar XLV*, 4, Helsingfors, 1903.  
 Mikkola J. J. Woher lit. *iau* und slav. *ju?* // *Indogermanische Forschungen*, 1904, 16, 95–101.  
 Mikkola J. J. Eräs baltilainen lainasana // *Virittäjä 10*, Helsinki, 1906, 78.  
 Mikkola J. J. Lituanio ginčas e il suo ċ non palatalizzato // *Studi Baltici*. Roma, 1932, 2, 102.  
 Mikkola J. *Beiträge zur baltischen Etymologie*, AfslPh, 1924, 39, 12–14.  
 Mikkola J. Vecākie sakari somu un baltu valodu starpā // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1930, Nr. 9, 436–446.  
 Niemi A. *Lietuvalainen kirjallisuus*. Helsinki, 1925.

- Nieminen E. Der Stammaslaut der in Urfinnische entlehnten baltischen -ā- Feminina und die Herkunftsfrage // *FUF*, 1934, 22, 5–66.
- Nieminen E. *Finnisch kantele und die damit verbundenen Namen baltischer Musikinstrumente*. Helsinki, 1963.
- LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius, 1999.
- Ojansuu H. Lisiä suomalais-balttilaisiin kosketuksiin // *Vähäisiä kirjelmiä XLIX*, Helsinki, 1921.
- Palionis J. Lietuvių kalbos dalykai naujesniuosiuose E. Nemineno lingvistiniuose darbuose // *Kalbotyra*, 1961, 3, 249–253.
- Posti L. Eino Vilho Kalervo Nieminen // *Sitzungsberichten der Finnischen Akademie der Wissenschaften*. Helsinki, 1964.
- Sabaliauskas A. Josepis Mikola // *Baltistica*, II (1), 109–111.
- Sabaliauskas A. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija*. II, Vilnius: Mokslas, 1982.
- Thomsen W. *Den gotiske sprogklassens indflydelse på den finske. En sproghistorisk undersøgelse*. København, 1869.
- Thomsen W. *Berøringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog: en sproghistorisk undersøgelse*. København, 1870.
- Toivonen Y. H. Etymologisia huomioita // *Virittäjä* 21, Helsinki, 1917, 81–87.
- Widnäs M. Professor Valentin Kiparsky zum 60. Geburtstag // *Scando-Slavica*, Copenhagen, 10, 1964.

## Summary

This is a short review of the studies on Baltic languages in Finland starting from the 19th century till nowadays. The work of several Finnish scholars – Otto Donner, Jooseppi Julius Mikkola, Eino Nieminen, Jalo Kalima, Aukusti Niemi, Valentin Kiparski, Kari Liukkonen – is characterized, emphasizing the main problems and achievements.

Special attention has been paid to the beginning of Baltistics at the University of Helsinki after the independence of the Baltic countries: teaching of Baltic languages at the Department of Slavonic and Baltic Languages and literatures (Lithuanian started in 1990, Latvian in 1991). The only academic courses of Baltic languages are held in Helsinki University. But there is also a possibility to study colloquial Latvian and Lithuanian in Turku, Tampere, as well as there are language courses organized by the Society of Donelaitis and the Society of Rozentals in Helsinki.

## PAR SOMUGRU CILMES PRIEKŠVĀRDIEM LATVIJĀ

### On Latvian Personal Names of Finno-Ugric Origin

**Pauls Balodis**

Tulkošanas un terminoloģijas centrs, Valdemāra iela 37, Rīga LV-1010  
pauls.balodis@gmail.com

Rakstā mēģināts īsi apkopot Latvijas personvārdus (priekšvārdus), kas varētu būt aizgūti no somugru valodām. Vispirms noteikti kritēriji iespējamiem somugrismiem latviešu antroponīmikā. Visi hipotētiskie antroponīmiskie somugrismi iedalīti divās grupās: vēsturiskie somugrismi (reģistrēti senajos dokumentos) un mūsdienu somugrismi, kas sīkāk iedalāmi: lībiešu, igauņu, somu un ungāru cilmes vārdos. Personvārdi analizēti no etimoloģijas viedokļa, papildus dodot datus par pirmo pieņemto rakstu Latvijā (pēc K. Siliņa, 1990) un vārdu popularitāti mūsdienās. Ir neliela grupa tā saucamo netiešo somugrismu: personvārdi, radušies no somugru cilmes latviešu apelatīviem. Atsevišķi minami neskaidri antroponīmi, kas varētu būt somugriskas cilmes vārdi, taču varētu būt arī starptautiski, kas tikai ienākuši Latvijā ar igauņu valodas starpniecību.

**Atslēgvārdi:** onomastika, personvārds, etimoloģija, somugrisms, aizgūvums, somu valoda, igauņu valoda, lībiešu valoda.

Antroponīmika ir viena no onomastikas zinātnes nozarēm, kas radusies samērā nesen vairāku zinātņu krustpunktā. Šīs zinātnes pēta cilvēku priekšvārdus, uzvārdus, tēvārdus, iesaukas, pseidonīmus, literāro varoņu vārdus u. c. Pēdējos gadu desmitos ir vērojama šīs valodniecības nozares strauja attīstība visā pasaulē.

Par latviešu personvārdu un uzvārdu vēsturi visplašāk savā monogrāfijā ir rakstījis Ernests Blese (Blese 1929). Daļa latviešu uzvārdu (sauktu par pavārdiem) un iesauku ir apkopotī Jura Plāķa krājumos (Plāķis 1936, 1939). Latviešu uzvārdus cilmes, darināšanas un biežuma aspektā ir analizējusi Velta Staltmane (Staltmane 1981). Atsevišķi nelieli personvārdu apskati ir D. Brūkšim (1917), D. Zemzare (1971), vācu valodas ietekmi uz senajiem latviešu vārdiem ir pētījusi Renāte Siliņa-Piņķe (Siliņa-Piņķe 2005), par slāvu cilmes personvārdiem mūsdienu latviešu antroponīmikā ir rakstījis Ojārs Bušs (Bušs 1999), par aizgūvumiem no lietuviešu valodas – Laimute Balode (Balode 1999, 2001). Ir aizstāvēti daži bakalaura un maģistra darbi (A. Klampe (1995), L. Birziņa (1998), E. Martukāne (2004) u. c.), virkne rakstu presē ir latviešu personvārdu (priekšvārdu) izcilam vācējam Klāvam Siliņam (1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1982, 1990a). Nozīmīgākā no viņa publikācijām ir “Latviešu personvārdu vārdnīca” (Siliņš, 1990), uz ko lielā mērā balstīts arī šis pētījums. Tomēr antroponīmikas jomā vēl ir daudz neskartu jautājumu. Viens no tādiem ir arī somugru cilmes personvārdi (gan priekšvārdi, gan uzvārdi), kas dažādos laika posmos ienākuši latviešu antroponīmiskajā sistēmā. Lai gan kopumā par somugru un latviešu valodu kontaktiem ir rakstīts diezgan daudz (Ariste 1981, Boiko 1992, 1994, Vaba 1977, 1997 u. c.), tomēr par personvārdu aizgūvumiem netiek minēts<sup>1</sup>.

Kā zināms, senie latviešu personvārdi, kas radušies no totēmu, dabas objektu vārdiem vai iesaukām, nav saglabājušies. Ir ļoti maz avotu, kas sniegtu ziņas par pirmskristiānisma

laika latviešu personvārdiem (Siliņš 1990, 12). Mūsdienās lietojamie personvārdi lielākoties ir aizguvumi, daži no tiem nākuši pat caur vairākām valodām. Latviešu antroponimiskajā sistēmā ir sengrieķu, senebreju, latīņu, ģermāņu, slāvu, lietuviešu, somugru un citas cilmes vārdi.

Latviešu ciltis nedzīvoja izolēti – to ekonomisko un garīgo dzīvi ietekmēja daudzas kaimiņu tautas un kultūras: vācieši, krievi, zviedri, lietuvieši, protams, arī Baltijas somugru tautas (lībieši, igauņi, somi). Kā liecina vēstures dati, ap 2000. gadu pr. Kr. baltu ciltis, ieradusās tagadējās dzīvojamās teritorijās, sastapa te somugru ciltis. Ilgus gadsimtus somugru un baltu ciltis dzīvoja līdzās. Lībiešu valodas substrāts latviešu valodā dažādos līmeņos jūtams vēl arī mūsdienās. Igauņi no seniem laikiem ir tuvākie ziemeļu kaimiņi, ar kuriem latviešiem ir visciešākās saites. Vēstures gaitā kontakti veidojās arī ar tālākām somugru ciltīm gan tirdzniecībā, gan arī karagājienos. Šo kontaktu rezultātā tika aizgūtas gan reālijas, gan to nosaukumi (piemēram, *laiva, bura*), gan paretam arī personvārdi. Kā atzīst Klāvs Siliņš, grūti noteikt laiku, kad katrs no šiem personvārdiem ienācis latviešu dzīvē, tomēr vairumā gadījumu tas noticis samērā nesen (Siliņš 1990, 13). Tātad neapšaubāmi ir vēsturisks pamats tam, ka latviešu valodā ir daudz aizguvumu (gan sugasvārdu, gan īpašvārdu) no Baltijas jūras somugru valodām.

Šajā rakstā skarti tikai somugru cilmes priekšvārdi (kopsummā 210 vienības)<sup>2</sup>. Materiāls šai publikācijai tika vākts, balstoties uz minēto Klāva Siliņa “Latviešu personvārdu vārdnīcu” (kur norādīta vārda reģistrēšanas vieta, laiks, avoti, iespējamā cilme, izplatība, popularitāte, iekļaušanas laiks kalendāros), kā arī uz pēdējo gadu personvārdu kalendāriem un jaunākajiem datiem no Pilsonības un migrācijas pārvaldes reģistriem. Analizējamā materiālā ir iekļauti gan mūsdienās plaši lietotami vārdi (piemēram, *Aiga, Ilmārs, Imants*), gan arī reti sastopami vārdi (piemēram, *Ari, Raino, Reijo, Vello*), kā arī tādi vārdi, kas fiksēti vienīgi senajos dokumentos (piemēram, *Imme, Piške, Paimis*).

Kādi tad ir somugrismu noteikšanas **kritēriji**? Par iespējamo somugrisko cilmi bieži liecina gan personvārda fonētika, gan vārda forma (īpaši nelokāmā galotne), gan arī vārda sākotnējā leksiskā semantika, piemēram:

*Hilja* < som. *hiljainen* ‘kluss’;

*Illo, Ilo, Ilū* < som. *ilo* ‘prieks’;

*Lelū* < ig., som. *lelu* ‘rotallīta’;

*Valve* < ig. *valge* ‘balts’; *valve* ‘sardze’ (pirmo skaidrojumu dod Raivo Seppo vārdnīcā *Eesti nimeraamat* (Tallinn 1994, 125), bet otro – Klāvs Siliņš);

*Vello* < ig. *velli* ‘brālis’;

*Taivis, Taivo* < ig. *taevas* ‘debess’ vai som. *toivo* ‘cerība’ (K. Siliņš ir pieminējis tikai šo otro saistījumu ar somu apelatīvu, kas gan ir mazāk ticams).

Nereti personvārda fonētika vedina domāt par iespējamu aizguvumu tieši no somugriem: tas ir gan svešais līdzskanis *h*:

*Helju, Helgi, Helgo, Helmi, Helvi, Hilja, Leho,*

gan dubultlīdzskaņi:

*Mikko, Imme, Jullo, Malle,*

gan divskanis *ei*, kas nav raksturīgs baltu cilmes personvārdiem:

*Eino, Reijo, Veino, Leili, Leida,*

gan divskanis *oi*, kas ir ļoti rets, piemēram, vārdā: *Soiga* (ko K. Siliņš sliecas skaidrot ar igauņu verbu *soigutama* ‘mierināt’ (Siliņš 1990, 294).

Par iespējamo somugrismu bieži liecina vārda forma. Lielākoties nelokāmi personvārdi ar galotni *-o, -i, -u/-ū* ir somugriskas cilmes:

*Aigo, Ailo, Aino, Aivo, Antero, Arvo, Avo, Eino, Endo, Ero, Helgo, Heljo, Illo, Ilo, Jullo, Leho, Mikko, Pedo, Raimo, Raino, Raivo, Reijo, Reino, Taivo, Vaino, Veino, Vello;*

*Ari, Helgi, Helmi, Helvi, Leili, Olavi, Raili;*

*Elju, Helju, Ilū* (interesanti, ka igauņu valodā šis vārds ir tikai ar īso gala patskani *u*, bet Latvijā tas ir reģistrēts ar garo *ū*), *Lelū, Maimu*.

Latviešu valodā neparasti ir arī vīriešu personvārdi ar galotni *-e*:

*Arne, Kalle, Kike, Peite, Piške.*

Protams, minētās fonētiskās īpatnības raksturo arī aizguvumus no citām valodām, tāpēc, nosakot somugrismus, ir jāņem vērā visi kritēriji kopumā.

Tieši vārda forma bieži norāda, kādā ceļā vārdi ir sasnieguši Latviju. Piemēram, tādi vārdi, kas pazīstami daudzās valodās (kurus zināmā mērā varētu dēvēt par internacionāliem), bet savā specifiskajā formā lietojami tikai somugru valodās:

*Ari < Adrians,  
Eino < Henrijs,  
Endo < Henrijs,  
Leho < Leonhards,  
Maila < Marija,  
Malle < Marija,  
Kaija < Katrīna,  
Mikko < Mihaels,  
Pille < Sibilla,  
Reijo < Gregors,  
Silja < Cecīlija u. c.*

Kāpēc latvieši ir izvēlējušies svešas somugru cilmes vārdus? Iemesli var būt dažādi – gan daiļskanīgums, gan oriģinalitāte, gan vārda nozīme (to gan bieži vecāki, dodami jaundzimušajam vārdu, nemaz neapzinās), gan arī nereti to nosaka ģimenes saknes, kas saistītas ar somugrisku izcelsmi. Ja izvēles pamatā ir daiļskanīgums (kad leksiskā nozīme tiek ignorēta), vārda ekspresīvā nozīme balstās tikai uz ārpusvalodiskiem sakariem un nosacījumiem (Skulte 1999, 32). Igauņu personvārdu pētnieks E. Rajandi savulaik ir izteicies, ka mūsdienu pasaulē ir spēcīgi starptautiskie un kultūras sakari, kas iespaido arī personvārdu izvēli (Rajandi 1969, 84–86).

Šajā pētījumā visi analizējamie somugriski iedalīti divās lielās grupās: **mūsdienu somugru cilmes personvārdos** un **vēsturiskajos somugru cilmes personvārdos**.

Savukārt mūsdienu antroponīmi vēl tiek dalīti sīkāk:

- **lībiešu** cilmes,
- **igauņu** cilmes,
- **somu** cilmes,
- **igauņu/somu** cilmes,
- **ungāru** cilmes personvārdos.

Latviešu un **lībiešu** kontakti vēstures gaitā ir bijuši visciešākie, tāpēc arī lībiešu vārdi ir iekļāvušies latviešu antroponīmiskajā sistēmā (šajā materiālā tādu ir konstatēts 20):

*Aiga* – kalendārā kopš 1933. g., pirmoreiz reģistrēts 1940. g. Rīgā. Tas saistāms ar līb. *aig* ‘līdaka’ vai līb. *aiga* ‘mala, krasts’. Vārds vispopulārākais bija 1973. g., KS 44. Vēlāk šī vārda popularitāte Latvijā ir bijusi šāda: 1993. g. pierakstīts 48 reizes, 1998. g. – 6 reizes (PMP). Šāda vārda forma nav pazīstama ne igauņu, ne somu valodā.

Vēlāk darināti arī citi šī vārda varianti – gan vīriešu, gan sieviešu personvārdi:

*Aigis, Aigo* (v.) – *iespējams, ka saīsināti varianti no pv. Aigars, KS 44.*



***Aigins, Aigija, Aigisa, Aigita sk. Aiga, KS 44.***

**Ako** (v.) – 1993. g. PMP reģistros šis vārds ir pieminēts vienreiz. K. Siliņa vārdnīcā tas nav atrodams, lai gan no vēsturiskajiem avotiem ir zināms par seno lībiešu vadoni, Mārtiņsalas vecāko *Ako* (Indriķa hronika, X:8). Arī igauņu valodā ir pazīstams pv. *Ako*, kas ir bijis jau 1845. g. kalendārā un kas ir saistāms ar pv. *Ago* – saīsināta forma no *Agathon* vai *August(us)*, Rj. 17. Tātad nevar izslēgt varbūtību, ka mūsdienās šis vārds Latvijā ir ienācis no Igaunijas. Somu valodā ir fiksētas formas *Aku, Ake, Aki* ER 247, VK 29.

**Imants** – pirmoreiz fiksēts 13. gs. Livonijas hronikā, kalendārā iekļauts kopš 1879. g. Populārākais bijis 1920.–1944. g., KS 162. Iespējams, ka tam izplatīties palīdzēja G. Merķeļa darbs “Vanems Imanta”. Tā cilme varētu būt skaidrojama ar līb. *im* ‘brīnums’ + *and* ‘dāvana’, KS 162. 1993. g. vārds Latvijā pierakstīts 26 reizes, 1998. g. – 9 reizes (PMP). Citās somugru valodās šāds vārds nav pazīstams. Igaunu personvārdu vārdnīcas papildsarakstā ir minēts vienīgi pv. *Imand* (pierakstīts Tartu), Rj. 204.

Latvijā ir pazīstams arī sieviešu dzimtes vārds:

**Imanta** – reģistrēts 1921. g., kalendārā 1915. g., KS 162.

Iespējams, ka no Imantas vārda ir darināti arī tādi personvārdi kā:

**Imanda** – fiksēts tikai vienreiz 1922. g. Rīgā, KS 162.

**Imandra** – pirmoreiz reģistrēts 20. gs. III c. Cilme nav skaidra: Imanta + Andra (?), KS 162.

**Imulis** – reģistrēts vienīgo reizi 20. gs. III c. Jēkabpils raj., KS 163.

**Ima** – iespējams Imanta saīsināts variants, KS 162.

Retāk sastopami lībiešu cilmes vārdi:

**Jumārs** – fiksēts tikai vienreiz Rīgā 20. gs. II c., KS 185. Vārds darināts no līb. *ju-merški* ‘apaļš’, Kett. 95.

**Jumāra** – sk. *Jumārs*; vienīgo reizi pierakstīts Rīgā 1941. g. K. Siliņš salīdzina arī ar latv. vietvārdu *Jumāra*, KS 185.

**Vanema** (v., s.) – abi vārdi vienīgo reizi reģistrēti Kurzemē (Liepājā) 1943. g.: līb. *vanem* ‘vecākais’. Sal. tēlu G. Merķeļa stāstā “Vanems Imanta”, KS 317.

Ar lībiešu tautas nosaukumu jeb etnonīmu *līvs* varētu būt saistīti tādi personvārdi kā:

**Līvs, Līvis** – pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1461. g., kalendārā ievietots 1908. g.: (?) *līvs* ‘lībietis’, KS 217. 1993. g. *Līvis* Latvijā ir pierakstīts tikai vienreiz (PMP).

**Līva** – pirmoreiz fiksēts Rīgā 1461. g., kalendārā iekļauts kopš 1977. g., pēdējos gados kļuvis īpaši populārs. Varētu saistīt gan ar etnonīmu *līvs*, gan arī ar citu sieviešu personvārdu *Līvija*, KS 217. 1993. g. *Līva* fiksēts pat 84 reizes, 1998. g. – 47 reizes (PMP).

Vispopulārākie no šeit pieminētajiem iespējamiem lībismiem ir *Aiga* un *Imants*. Citi vārdi ir reģistrēti ievērojami retāk. Pēdējie oficiāli pieejamie dati (Vārdošanas statistika, 485–502) par 2003. gadā Latvijā dzimušajiem bērniem liecina, ka popularitātes ziņā *Līva* ir 30. vietā (61 meitenei ir dots šāds vārds), *Aiga* ir 147.–166. vietā (7 meitenēm ir dots šāds vārds), bet par *Imantiem* ir kļuvuši 11 zēni tajā gadā. Tātad šie vārdi starp latviešiem joprojām ir diezgan iecienīti.

Samērā daudzi personvārdi (40) ir aizgūti no tuvāko ziemeļkaimiņu **igauņu** valodas. Tie lielākoties ir internacionālo vārdu igauņiskie varianti (piemēram, *Eino, Jullo, Leho, Malle*), mazāk ir pašu igauņu cilmes vārdu (*Aivo, Kaira, Kalja, Koidula*). Problemātiski ir vārdi, kas, iespējams, būtu saistāmi ar igauņu vietvārdiem (piemēram, *Keila* (?), *Vilanda* (?)). Visizplatītākais no igauņu aizguvumiem ir *Raivo* un tā varianti: 2003. gadā 43 jaun-

dzimušie zēni bija nosaukti *Raivo* vārdā, bet vēl vairāk – 51 – vārdā ar latviskotu galotni – *Raivis*.

**Aivo** (v.) – vārds pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1969. g. Sal. ig. pv. *Aivo*, kas ir fonētisks darinājums, Rj. 20, KS 46. 1993. g. Latvijā šis vārds fiksēts tikai 2 reizes (PMP).

**Eino** (v.) – vārds fiksēts Vidzemē 1965. g.: ig. saīsināta forma no *Einewald*, kas savukārt nāk no pv. *Heinrich*, Rj. 49, KS 110.

**Elju** (v.) – reģistrēts Vidzemē (Alūksnē) 20. gs III c.: ig. forma no som. pv. *Helga*, Rj. 76, KS 113.

**Endo** (v.) – fiksēts Rīgā 1971. g.: ig. forma no pv. *Heinrich*, Rj. 54, KS 117.

**Helge** (s.) – acīmredzot tas ir vārda *Helga* variants, kas nav reģistrēts K. Siliņa vārdnīcā. Sal. ig. *Helge*, Rj. 76 – tieši šāda forma vedina domāt, ka tas varētu būt aizgūts no igauņu vai lībiešu valodas. 1998. g. šāds personvārds pierakstīts tikai vienreiz (PMP). Sk. **Helgi**, **Helgo**, kā arī **Heljo** un **Helju**, kas pēdējās desmitgadēs nav reģistrēti.

**Helgi** (s.) – reģistrēts tikai vienreiz 20. gs. III c. Kurzemē (Ventspilī), KS 150. Tas ir vārda *Helga* variants (sal. ig. *Helgi*, Rj. 76), tieši tā forma vedina domāt, ka tas varētu būt aizgūts no igauņu vai lībiešu valodas.

**Helgo** (s.) – arī personvārda *Helga* somugrīks variants, fiksēts 20. gs. II c. Rīgā, KS 150.

**Heljo** (s.) – personvārda *Helga* igauņiska forma, Rj. 76, kas Latvijā ir reģistrēta tikai vienreiz – 1924. g. Rīgā, KS 151.

**Helju** (s.) – pv. *Helga* igauņiska forma, Rj. 76, kas pirmoreiz fiksēta Rīgā 1948. g., KS 151.

**Illimārs** – igauņu forma *Illimar* no *Ilmārs* (*Ilmari*), kas Igaunijā kļuvusi populāra no F. Tuglasa romāna “Vāike Illimar”, Rj. 81; vienīgo reizi fiksēts Kurzemē (Talsu raj.) 20. gs. III c., KS 160.

**Illo** (v.) – igauņu forma no *Hilārijs* (?), Rj. 81, vai fonētisks darinājums (?); vienīgo reizi pierakstīts Kurzemē 1934. g., KS 160.

**Irja** – igauņu forma no pv. *Georgīne* (*Georg(ina)*), Rj. 84. Pirmoreiz Latvijā fiksēts 20. gs. I c. Rīgā, KS 169.

**Jullo** (v.) – igauņu forma no vārda *Jūlijs* (*Julius*), Rj. 90. Vienīgo reizi fiksēts Rīgā 1973. g., KS 185.

**Kadrija** – igauņu forma no pv. *Katarīna* (sal. ig. *Kadre*, *Kadrina* no *Katharina*, Rj. 92). Vārds pirmoreiz parādījies Kurzemē (Ventspilī) 1964. g., KS 188. Šis personvārds ir darināts no ig. formas, pievienojot piedēkli –*ija*. Domājams, ka tā izplatību veicināja igauņu rakstnieces Silvijas Rannamā grāmatas “Kadrija” tulkojums latviešu valodā. Latvijā 1993. g. šis vārds ir reģistrēts vienreiz, 1998. g. – divas reizes (PMP).

**Kaira** – igauņu pv. *Kaira*, Rj. 92. Tomēr K. Siliņš kā pirmo etimoloģiju min latv. adjektīvu *kairs* (?), ME II 134. Vārds parādījies Latvijā jau 19. gs. beigās, kalendārā ievietots 1879. g., KS 189.

**Kalja** – igauņu vīriešu pv. *Kaljo*, 93, ig. *kalju* ‘klints’ (?). Reģistrēts tikai vienreiz 20. gs. III c. Rīgas raj., KS 189.

**Keila** – ig. vv. *Keila* (?). Vārds fiksēts vienīgo reizi Rīgā 1940. g., KS 194.

**Koidula** – igauņu pv. *Koidula*, radies no ig. *koidu* ‘ausma’. Šī vārda izplatību noteikti ietekmēja arī populārās igauņu dzejnieces pseidonīms Lidija *Koidula* (īstajā vārdā *Lydia Emilie Florentine Jannsen–Michelson*), Rj. 98. Latvijā šis vārds reģistrēts vienīgo reizi Igaunijas tuvumā (Salacgrīvā) 20. gs. II c., KS 198.

**Leho** (v.) – mākslīgi radīts igauņu vīriešu dzimtes personvārda variants no pv. *Leonhard*, *Leopold* vai *Leonid*, Rj. 105. Reģistrēts vienīgo reizi Kurzemē (Ventspilī) 1973. g., KS 210.

**Leida** – igauņu pv. *Leida* saistāms ar ig. *leid* ‘atradums’, Rj. 105. Pirmoreiz pierakstīts Rīgā 20. gs. II c., KS 210.

**Lendija** – K. Siliņš saista ar ig. *lend* ‘lidojums’(?), KS 211, bet sal. arī ig. pv. *Lende*, kas ir variants no *Linda*, Rj. 108. Pēc Siliņa datiem, vārds reģistrēts vienreiz 1975. g. Latgalē (Rēzeknes raj.), KS 211, kā arī vienreiz 1998. g. (PMP).

**Maima**, **Maimu** – ig. pv. *Maimu*, ig. *maim* ‘(zivju) mazulis’, Rj. 119. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1969. g., KS 225.

**Malle** – igauņu *Marijas* (*Maria*) vārda saīsināta forma, Rj. 120, bet varbūt arī dāņu variants no pv. *Amālija*. Pirmoreiz pierakstīts Kurzemē (Liepājas raj.) 20. gs. III c., KS 227.

**Mārja** – igauņu pv. *Marija* (*Maria*) forma, Rj. 123. Reģistrēts pirmoreiz Alūksnē 1935. g., KS 232.

**Milvija** – igauņu sieviešu pv. *Milvi* (M. Tenisona radīts vārds), Rj. 132. Vienīgo reizi reģistrēts Rīgā 1970. g., KS 240.

**Pille** – igauņu sieviešu pv., varētu būt saīsinājums no *Sibilla* (ig. *Sibylla*), Rj. 143. Pirmoreiz fiksēts Rīgā 1975. g., KS 262.

**Raili** (v.) – igauņu forma no pv. *Rachel*, Rj. 145. Reģistrēts Rīgā 1979. g., ir bijis iekļauts kalendārā 1934. g., KS 266.

**Raivo** (v.) – ig. *Raivo*, kas pirmoreiz Igaunijā minēts 1936. g., Rj. 145. Latviešu antroponīmikā tas varētu būt ienācis arī kā fonētisks darinājums. Latvijā pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1965. g., KS 267. 1993. g. pierakstīts 16 reizes, 1998. g. – 33 reizes, 2003. g. – 43 reizes (PMP). Latvijā ir pazīstami arī vairāki šī vārda varianti un atvasinājumi: **Raiva**, **Raivics**, **Raivika**, **Raivils**, **Raivita**, kas pēdējās desmitgadēs nav pierakstīti. Sk. arī **Raivis**.

**Raivis** – pv. *Raivo* variants, pirmoreiz minēts Rīgā 1966. g., kalendārā ir kopš 1972. g., pēc K. Siliņa datiem, vispopulārākais bijis 1973. g., KS 267, taču tā popularitāte vēl augusi: 1993. g. vārds reģistrēts 94 reizes, 1998. g. tā popularitāte nedaudz kritusies – 54 reizes, 2003. g. – 51 reizi (PMP). Sk. arī **Raivo**.

**Rauna** – ig. dial. *raun* ‘akmens krāvušs’, arī somu pv. *Rauna*, KV 153, sal. arī Latvijas vietvārdu *Rauna*. Pirmoreiz pierakstīts Rīgā 1515. g., kalendārā iekļauts 1938. g., KS 269.

**Reimo** (v.) – šis vārds K. Siliņa vārdnīcā nav iekļauts. Ir bijis zināms tikai pv. *Reimārs*, kas arī Latvijā fiksēts tikai vienreiz, KS 270. Sal. ig. *Reimo*, kas skaidrojams kā pv. *Raimond* saīsināts variants, Rj. 145. Somu valodā ir pazīstams tikai vīriešu antroponīms *Reima*, KV 154. 1998. g. *Reimo* Latvijā ir pierakstīts vienreiz (PMP).

**Taimija** – varbūt pamatā ir igauņu sieviešu pv. *Taimi*, *Taima*, Rj. 160. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1937. g., KS 301.

**Taimisa** – sk. *Taimija*. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 20. gs. III c., KS 301.

**Valve** – igauņu sieviešu pv. *Valve*, *Valvi*, no ig. *valve* ‘sardze’, Rj. 175. Pirmoreiz fiksēts Rīgā 20. gs. II c., KS 317.

**Vello** (v.) – igauņu vīriešu pv. *Vello*, sal. ig., som. *veli* ‘brālis’, Rj. 177. Pierakstīts Valmieras raj. 20. gs. III c., KS 320, 1993. g. arī ir fiksēts vienreiz (PMP).

Vārdu, kas latviešu valodā būtu ienākuši tieši no **somu** valodas, nav daudz (10).

Pārsvārā tie ir internacionālo vārdu somiskie varianti (piem., *Ari*, *Raino*, *Reijo*, *Reino*), daudz retāk – somiskas cilmes personvārdi (*Maina*, *Saila*). Gandrīz visi šie vārdi ir ļoti reti sastopami Latvijā. Pēc 2003. g. datiem, neviens jaundzimušais nebija reģistrēts ar šādu vārdu.

**Antero** (v.) – somu forma no pv. *Andrejs* (som. *Andreas*), KV 36. Taču iespējams saistījums arī ar gr. *Antēro*. Vienīgo reizi fiksēts 1969. g., KS 62.

**Ari** (v.) – som. vīriešu vārda saīsinājums no pv. *Adriāns* (*Adrian*, *Adrianus*), KV 38; vienīgo reizi reģistrēts Rīgā 1966. g., KS 66.

**Ārne** (v.) – varbūt no somu pv. *Aarne*, KV 24, tomēr var salīdzināt ar senskandināvu *arn* ‘ērglis’. Vārds reģistrēts Rīgā 1971. g., KS 69.

**Maina** – somu sieviešu pv. *Maini*, KV 122, bet varbūt saistāms ar latviešu verbu *mainīt*. K. Siliņš kā pirmo izvirza hipotēzi par šī personvārda saistījumu ar pv. *Aina* (?), KS 225. Vienīgo reizi reģistrēts Rīgā 20. gs. II c., KS 225.

**Mainija** – sk. pv. *Maina*. Vienīgo reizi fiksēts Zemgalē (Iecavā) 1920. g., KS 225.

**Raino** (v.) – neskaidras izcelsmes somu vārds (varbūt no pv. *Rainers*), KV 153, sal. arī ig. *Rainer*; *Raino*. Vienīgo reizi reģistrēts Vidzemē (Valkas raj.) 1969. g., KS 267.

**Reijo** (v.) – somiska vārda forma no pv. *Gregors*, KV 154; vienīgo reizi pierakstīts Rīgā 1973. g., KS 270.

**Reino** (v.) – somiska vārda forma no pv. *Reinholds* (ig. *Rein*), KV 155; pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1970. g., KS 271. 1998. g. fiksēts vienreiz (PMP).

**Saija** – somiska vārda forma no pv. *Sāra* (*Saara*), KV 160, bet sal. arī latv. *saiva*, *saijiņa* ‘spole’, ME III 638, 635; pirmoreiz pierakstīts Vidzemē (Alūksnē) 19. gs. IV c., KS 281.

**Saila** – somu pv. *Saila*, kas ir fonētisks darinājums, KV 160, kas, iespējams, darināts pēc parauga ar som. pv. *Aila*, *Laila* ER 211; Latvijā pirmoreiz fiksēts Rīgas raj. 1973. g., KS 281.

Vienīgais vārds, kas mainījies galotni – *Maina* (< som. *Maini*), kā arī no šī vārda atvasināts sufiksāls derivāts pv. *Mainija*.

Igauņu un somu valodā ir daudz kopīgu vārdu. Bieži ir grūti vai pat neiespējami pateikt, no kuras valodas tie ir ienākuši Latvijā (tomēr visticamāk, ka no igauņu valodas). Tādu **igauņu/somu** kopīgas cilmes antroponīmisko aizguvumu Latvijā ir reģistrēts 61. Arī tie galvenokārt ir starptautisko vārdu somugriskie varianti (piemēram, *Juka*, *Kusta*, *Aila*, *Silja*, *Olavi*), lai gan samērā daudz ir arī vārdu, kas radušies no igauņu/somu apelatīviem (piemēram, *Hilja*, *Ilma*, *Laine*). *Laine* arī šodien ir visai izplatīts vārds: 2003. gadā dots 15 meitenēm, *Laila* – 7 meitenēm, bet, piemēram, *Ilma* – tikai vienai jaundzimušajai šajā gadā. Tomēr jau ilgu laiku populārākais no šīs grupas meiteņu vārdiem ir *Linda* (dots 123 meitenēm).

**Aila** – somu un igauņu forma no pv. *Alise* (?), Rj. 18, KV 269; K. Siliņš pieļauj arī citu etimoloģiju: la. *aila*, *aile*. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1940. g., KS 44.

**Ailo** (v.) – sk. *Aila*, Rj. 18. Vienīgo reizi fiksēts Rīgā 1962. g., KS 44.

**Aina** – somu, igauņu s. pv. *Aino*, *Aina* < som. *aino(a)* ‘vienīgais’, Rj. 19, KV 27; varētu saistīt arī ar latv. *aina* ‘skats’. Pirmoreiz reģistrēts Vidzemē (Rūjienā) 1915. g., KS 44, kalendārā kopš 1898. g., pēc Siliņa datiem, vispopulārākais bijis 1920.–1944. g., KS 44. Pēdējā laikā tā izplatība mazinājusies: 1993. g. šis vārds pierakstīts 5 reizes, 1998. g. – 3 reizes, 2003. g. – 2 reizes (PMP).

**Aināra**, **Ainars** un **Ainārs** (vai no *Einārs*?, KS 44), **Ainārts**, **Ainika**, **Ainiņa**, **Ainis**, **Ainīta**, **Ainta** – sk. *Aina*, KS 44.

**Aino** (v.) – sk. *Aina*. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1935. g., KS 44.

**Ainūra** – sk. *Aina* vai arī radies no austrumtautu sieviešu personvārda. Reģistrēts vienīgo reizi Rīgā 1962. g., KS 44.

**Arvo** (v.) – igauņu un somu forma no *Arvīds* (*Arvid*), Rj. 32, KV 40; som. *arvo* ‘ciena’, KV 189. Pirmoreiz pierakstīts Rīgā 1928. g., KS 71.

**Eila** – igauņu un somu pv. no norvēģu pv. *Eili*, nozīme nezināma, KV 55, Rj. 49. Pirmoreiz reģistrēts Vidzemē (Gulbenē) 1969. g., KS 109.

**Enni** (s.) – K. Siliņa vārdnīcā šāda forma nav reģistrēta. 1993. g. Latvijā tā pierakstīta vienreiz (PMP). Agrāk ir minēts tikai pv. *Enno* (kā igauņu forma no pv. *Henriks*) un *Enne*, KS 117. Igaunijā ir pazīstams gan vīriešu, gan sieviešu vārds *Enni*, kas ir diezgan rets personvārds un radies varbūt no pv. *Heinrich*, Rj. 56. Somu sieviešu vārds *Enni* ir uzskatāms par saīsinātu formu no pv. *Henrika* vai *Henriette*, KV 60, bet varbūt radies no cita somu pv. *Eine*, ER 120.

**Ero** (v.) – sk. *Ēro*; sal arī ig. *Ero*, Rj. 58. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1966. g., KS 120.

**Ēro (Eero)** (v.) – somu un igauņu forma no *Ēriks*, Rj. 58, KV 54. Vienīgo reizi fiksēts Vidzemē (Cēsīs) 20. gs. III c., KS 107.

**Helmi** – somu *helmi* ‘pērsls’, Rj. 77 vai no pv. *Vilhelmīne*; sal. ig. un som. pv. *Helmi*, kam arī minētas abas cilmes hipotēzes, Rj. 77, KV 77–78. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 20. gs. I c., KS 151.

**Helvi** (s.) – igauņu un somu forma no pv. *Hedviga*, Rj. 77, KV 78. Pirmoreiz pierakstīts Rīgā 20. gs. III c., KS 151.

**Hilja** – igauņu un somu *Hilja* saistāma ar som. *hiljainen* ‘kluss’, kalks no latīņu *Placidus*, Rj. 78–79, KV 81. Vienīgo reizi reģistrēts Rīgā 1964. g., ir minēts kalendārā 1956. g., KS 154.

**Ilma** – igauņu un somu pv. *Ilma*, som. *ilma* ‘gaiss’, arī somugru debesu dievības vārds, KV 86, Rj. 81; līb. *ilma* ‘prieks, gaisma’; lietuviešu vv. *Ilma* (upe) (Kuzavinis, Savukynas 1971, 95); pirmoreiz pierakstīts Vidzemē (Ļaudonā) 1908. g., kalendārā ievietots 1915. g., KS 161. No visām K. Siliņa minētajām hipotēzēm ig./som. cilme, liekas, ir visticamākā. 1998. g. vārds pierakstīts 3 reizes, 2003. g. – vienreiz (PMP).

**Ilmārs** – somu un igauņu pv. *Ilmari/Ilmar* (sal. *Ilmarinens*, tēls somu eposā “Kalevala”), som. *ilma* ‘gaiss’, KV 86, Rj. 81. Pamatā, domājams, sens somugru debesu dieva vārds, Rj. 81; iespējams, ka no pv. *Hilmārs*. Pirmoreiz fiksēts Vidzemē 1893. g., kalendārā kopš 1901. g., KS 161. 1993. g. reģistrēts 18 reizes, 1998. g. – 9 reizes, 2003. g. – 3 reizes (PMP).

**Ilmāra** – sk. *Ilmārs*. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1939. g., kalendārā 1934. g., KS 161.

**Ilmatrs** – sk. *Ilmārs* vai fonētisks darinājums (?), vienīgo reizi pierakstīts Vidzemē (Jūrmalā) 1975. g., KS 161. Sal. som. sieviešu pv. *Ilmatar*, KV 86.

**Imens** – vv. *Ilmeņa ezers* (?). Vienīgo reizi reģistrēts Rīgā 1942. g., KS 161. Par etimoloģiju sk. *Ilma* un *Ilmārs*.

**Ilū** (v.) – igauņu un somu pv. *Ilu/Ilo*: som. *ilo* ‘prieks’ (kalks no *Hilārijs*), Rj. 82, KV 86; igauņu folklorā prieka personifikācija, Rj. 82; vienīgo reizi reģistrēts Vidzemē (Cēsīs) 20. gs. III c., KS 161.

**Juka** (v.) – ig. *Jukk*, *Juku*, Rj. 90, som. *Juha*, *Jukka*, KV 99–100, no pv. *Johanness*; pirmoreiz pierakstīts Zemgalē 1566. g., KS 184.

**Juke** (s.) – sk. *Juka* (?); pirmoreiz fiksēts Vidzemē (Rūjienā) 1750. g., KS 184.

**Juks, Jūks (Juuks)** – sk. *Juka*, KS 184.

**Kaija** – somu pv. *Kaija*, ig. *Kaia*, kas radies no *Katarīna*, KV 102–103, Rj. 96.; sal. arī somugriskas cilmes latv. sugasvārdu *kaija*. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1549. g., KS 189.

**Kusta** (v.) – igauņu un somu forma no pv. *Gustavs*, Rj. 100, KV 112. Pirmoreiz pierakstīts Vidzemē (Alūksnē) 19. gs. IV c., KS 204.

**Kusts** – sk. *Kusta*, KS 204.

**Laila** – sāmu cilmes (?) somu un igauņu pv., kas izplatīts visās ziemeļu zemēs, Rj. 102, KV 113, ER 156, Nor. 175; bet iespējama arī cita etimoloģija – sal. arābu, tadžiku un uzbeku s. pv. *Lailī* ar nozīmi ‘naksnīgā’. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 19. gs. IV c., KS 205. vispopulārākais bijis laikposmā no 1945. g. līdz 1970. g., KS 205. 1993. g. fiksēts 21 reizi, 1998. g. – 17 reizes, 2003. g. – 7 reizes (PMP).

**Lailis** – sk. *Laila*; pirmoreiz reģistrēts Rīgā 20. gs. II c., KS 205.

**Laine** – som., ig. pv. *Laine*, Rj. 102, KV 133, ig. *laine* ‘vilnis’. Pirmoreiz pierakstīts Vidzemē (Alūksnē) 20. gs. I c., KS 206. 1993. g. pierakstīts 17 reizes, 1998. g. un 2003. g. – 15 reizes (PMP). 1998. g. un 2003. g. ir vienreiz reģistrēta forma **Laina** (PMP): sal. somu *Laina*, ER 156, igauņu kalendārā tas fiksēts 1883. g. kā pv. *Laine* variants, Rj. 102.

**Laineta** – atvasinājums no pv. *Laine*; pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1973. g., KS 206.

**Leila** – no *Laila* (?); sal. som. *Leila*, ig. *Leili*, KV 116, Rj. 106; sal. arī ebreju un arābu *Leilī* ar nozīmi ‘lilija’ vai *Leila* ‘tumšmate’; arābu un persiešu pv. *Leila* ‘nakts’, KV 116. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1969. g., KS 210.

**Leili** (s.) – sk. *Leila*. Pirmoreiz pierakstīts Rīgā 1962. g., KS 210.

**Lela** – sk. *Leila* vai fonētisks darinājums. Vienīgo reizi fiksēts Jelgavā 1975. g., KS 211.

**Lelū** – ig., som. *lelu* ‘rotaļlieta’, arī lībiešu sieviešu pv. Reģistrēts Rīgā 1931. g., KS 211. Somu un igauņu valodā gan šāds personvārds nav pazīstams.

**Lempija** – sens Baltijas somugru sugasvārds *lemb/lempi* ‘mīla’ (?); ig. pv. *Lembil/Lempi*, Rj. 106, som. *Lempi*, KV 116. Vienīgo reizi reģistrēts Rīgā 19. gs. IV c., KS 211.

**Linda** – ig. *lind* ‘putns’, ig. eposā Kalevdēla mātes vārds, ig., som. pv. *Linda*, Rj. 111, KV 118. Rietumeiropā daudzi s. pv. ar *-linda*, arī vācu *lind* ‘maigs’, Rj. 111, 112; seno augšvācu *lindi* ‘čūska’ (?); tēls G. Doniceti operā “Linda di Šamuni”, KV 118. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 19. gs. IV c., kalendārā kopš 1934. g., KS 216. Īpaši tā popularitāte izauga 1973. g., KS 216. Arī pēdējās desmitgadēs *Linda* ir populārāko sieviešu vārdu desmitniekā: 1993. g. pierakstīta 269 reizes, 1998. g. – 147 reizes, 2003. g. – 123 reizes (PMP).

**Lindija** – sk. *Linda*; vienīgo reizi fiksēts Rīgā 1969. g., KS 216.

**Lindiņa** – sk. *Linda* (?); pirmoreiz reģistrēts Vidzemē (Cesvainē) 1830. g., KS 216.

**Maila** – ig., som. *Maila*, Rj. 119, KV 122 no pv. *Maija*, *Marija*, *Elizabete* vai *Amālija*, Rj. 51. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 20. gs. II c., KS 225.

**Mia** – ig., som. *Mia* no pv. *Marija* (*Maria*) vai arī no *Maija*, Rj. 131, KV 130. Vienīgo reizi fiksēts Rīgā 20. gs. II c., KS 238.

**Mija** – sk. *Mia*; pirmoreiz pierakstīts Zemgalē (Sesavā) 19. gs. IV c., kalendārā bija ievietots 1925. g., KS 239.

**Olavi** (v.) – igauņu un somu forma no *Olafs*, Rj. 138, KV 138–139. Vienīgo reizi fiksēts Rīgā 20. gs. III c., KS 253.

**Raimo** (v.) – igauņu un somu forma no pv. *Raimonds* (*Raimund*), Rj. 145, KV 152. Pirmoreiz pierakstīts Rīgā 1962. g., kalendārā iekļauts jau 1934. g., KS 266.

**Saima** – somu un vēlāk arī igauņu s. pv., KV 160, Rj. 151; sal arī Somijas vv. *Saima* (ezers). Pirmoreiz fiksēts Rīgā 1936. g., KS 281.

**Salme** – folk. cilmes igauņu s. pv., KV 161, kas ir pazīstams gan Igaunijā, gan Somijā, Rj. 152, KV 161. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1914. g., KS 282.

**Silja** – igauņu un somu forma no pv. *Cecīlija*, Rj. 155, KV 168. Pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1941. g., KS 290.

**Sirje** – valodnieka J. Megistes ieviests igauņu s. pv., Rj. 156, kas pazīstams arī Somijā, KV 170. Vienīgo reizi pierakstīts Rīgā 20. gs. III c., KS 292.

**Taivis** – igauņu v. pv. *Taivi*, *Taivo*, Rj. 161, fonētisks darinājums vai somu v. pv. *Toivo*, kas darināts no som. *toivo* ‘cerība’ LSLV 409, Rj. 161, 166, KV 183. Pirmoreiz reģistrēts Vidzemē (Cēsu raj.) 1975. g., KS 302.

**Taivo** – sk. *Taivis*; pirmoreiz pierakstīts Zemgalē 19. gs. I c., KS 302.

**Uko** (v.) – K. Siliņa vārdnīcā šāds vārds nav reģistrēts. Igaunijā ir pv. *Uko*, *Uku*, taču mūsdienās sastopams reti, Rj. 169. Somijā pv. *Ukko* (arī *Uko* un *Uki*) tiek skaidrots kā sens somu vārds, kas sastopams jau “Kalevalā” un senās tautasdziesmās kā Pērkondieva vārds (som. *Ukko Ylijumala*), ER 256, KV 189. Latvijā *Uko* ir reģistrēts tikai vienreiz 1998. g. (PMP).

**Vaino** (v.) – somu un igauņu v. pv. *Väino* / *Väinö*, KV 201, Rj. 183: somu eposa “Kalevala” tēla vārds *Väinämöinen*, KV 201. Fiksēts Rīgā 1935. g., KS 314. 2003. g., arī pierakstīts vienreiz (PMP).

**Veino** (v.) – sk. *Vaino*; vienīgo reizi pierakstīts Rīgā 1969. g., KS 319.

**Vilja** – igauņu un somu s. pv., Rj. 180, KV 198; K. Siliņš kā pirmo hipotēzi izvirza darinājumu no pv. *Vilija* (?); vienīgo reizi reģistrēts Zemgalē (Jelgavas raj.) 20. gs. III c., KS 327.

Kā redzams, par dažiem no tiem ir izteiktas vairākas cilmes hipotēzes (sk. *Aina*, *Laila*, *Leila*, *Linda*).

Pie somugru cilmes personvārdiem ir pievienojami arī **ungāru** izcelsmes personvārdi, kas ar citu valodu starpniecību ir ienākuši latviešu antroponīmiskajā sistēmā (analizējamā materiālā tādu ir 14). Gandrīz visi tie ir internacionālo vārdu ungāriskie varianti. Samērā populāri mūsdienu Latvijā ir *Ilona* un *Marika*. 2003. g. *Ilona* ir reģistrēta 12 reizes, bet *Marika* – 16 reizes.

**Arpads** – sens ungāru pv. no ungāru *arpa* ‘mieži’, Rj. 31; ebreju *Arpad* – sena arābu pilsēta pie Damaskas; vienīgo reizi reģistrēts Rīgā 1920. g., KS 69. Nav izslēgts, ka vārds ir ienācis no igauņu valodas, jo arī tur tāds ir pazīstams – ig. *Arpad*, Rj. 31.

**Ferencs** – ungāru forma no *Francisks*; pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1971. g., KS 126.

**Giula** – ungāru v. pv. *Gyula* no *Jūlijs*; pirmoreiz fiksēts Rīgā 1973. g., KS 138.

**Ilona** – ungāru forma no *Helēna*; pirmoreiz pierakstīts Vidzemē (Jaunpiebalgā) 1895. g. Kalendārā iekļauts kopš 1901. g., KS 161. 1993. g. vārds reģistrēts 16 reizes, 1998. g. – 11 reizes, 2003. g. – 12 reizes (PMP). Sk. arī *Ilonda*.

**Ilonda** – no *Ilona* (?) vai fonētisks darinājums; pirmoreiz reģistrēts Rīgā ap 1950. g., KS 161. 1998. g. pierakstīts vienreiz (PMP).

**Ilonija** – sk. *Ilona*; pirmoreiz fiksēts Kurzemē (Liepājas raj.) 1973. g., KS 161.

**Ilons** – sk. s. pv. *Ilona*; vienīgo reizi fiksēts Vidzemē (Alūksnē) 1943. g., KS 161.

**Jolīta** – ungāru forma no *Helēna*; pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1971. g., KS 182.

**Lorands** – ungāru forma no *Rolands*; pirmoreiz fiksēts Rīgā 1965. g., KS 218.

**Marica** – serbu–horvātu vai ungāru forma no *Marija*; pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1939. g., KS 230.

**Marika** – bulgāru, maķedoniešu vai ungāru forma no *Marija*, Rj. 124; Latvijā pirmoreiz fiksēts Vidzemē (Vārnā) 1845. g., kalendārā iekļauts kopš 1915. g., KS 231. 1993. g. Latvijā pierakstīts 14 reizes, 1998. g. – 10 reizes, 2003. g. – 16 reizes (PMP).

**Mariko** (s.) – sk. *Marika*; vienīgo reizi reģistrēts Vidzemē (Valkas raj.) 1975. g., KS 231. 2003. g. pierakstīts vienreiz.

**Mariks** – sk. *Marika*, pirmoreiz reģistrēts Kurzemē (Embūtē) 1860. g., KS 231. 1993. un 1998. g. Latvijas jaundzimušajiem ir pierakstīts tikai pa vienai reizei (PMP).

**Seila** – ungāru forma no pv. *Cecīlija*; pirmoreiz pierakstīts Zemgalē (Tukumā) 1969. g., KS 286. 1993. g. un 1998. g. reģistros ir minēts katru gadu vienreiz (PMP).

Protams, ir vairāki **neskaidras cilmes** personvārdi, kuri varētu būt somugrismi, bet ir iespējami arī citi cilmes skaidrojumi, piem., *Aigars, Hilma, Ilala, Ilnars, Imatra, Lijse, Maisa, Olmars, Raita, Vaila* u. c. Par vairākiem vārdiem varētu diskutēt:

**Aija** – tradicionāli šis personvārds tiek uzskatīts par latviešu cilmes vārdu, kas saistīts ar latv. izsaukmes vārdu *aijā!*, ar latv. *aijas* ‘šūpulis’, *aijāt* ‘šūpot’; tā popularitāte saistāma ar J. Jaunsudrabiņa romānu “Aija”. Pirmoreiz vārds reģistrēts 20. gs. I c., īpaši izplatīts 1945.–1970. g., kalendārā iekļauts kopš 1931. g., KS 44. Pēc 1993. g. reģistra datiem pv. *Aija* ir pierakstīts 41 reizi, bet 1998. g. – 20 reizes, 2003. g. tikai 5 (PMP). Tomēr arī somu valodā ir s. personvārds *Aija*, kas gan tiek atzīts par vēlīnu somu valodas darinājumu pēc analogijas parauga: *Aija – Eija, Laila – Leila*, KV 27, ER 88. Iespējams, ka abi šie vārdi – gan latv. *Aija*, gan somu *Aija* – ir izveidojušies abās valodās paralēli.

**Aira** – K. Siliņš šo personvārdu saista ar latviešu sugasvārdu *airene* ‘pļavu zāle’ vai arī ar pv. *Airisa*, kā arī pieļauj to kā iespējamu fonētisku derivātu, KS 45. Vārds pirmoreiz reģistrēts Rīgā 1934. g., KS 45. 1993. g. tas fiksēts 3 reizes, 1998. g. un 2003. g. – pa vienai reizei (PMP). Nenoliedzot K. Siliņa izvirzītās hipotēzes, tomēr liekas, ka vārds varētu būt ienācis arī no somugru valodām: ig. *Aira*, arī *Aire, Airi, Airike*, Rj. 19. Igauņu personvārdu vārdnīcā ir minēts, ka vārds tagad ir izplatījies arī Latvijā, bet savukārt Igaunijā tā popularitāte ir mazinājusies, Rj. 19. Somu kalendārā pv. *Aira, Airi* ir kopš 1908. g., uzskatāms par somu cilmes vārdu, kas, iespējams, darināts no som. *airut* (kevēān *airut* ‘pavasara vēstnesis’) vai arī saistāms ar daudziem šīs saknes vietvārdiem Somijā, KV 28, ER 89.

**Aita** – Latviešu personvārdu vārdnīcā tas skaidrots kā gr. *aithē* ‘ugunīgā’, *aithos* ‘uguns, karstums’ (?); bet sal. arī igauņu pv. *Aita*, Rj. 19, lai gan varbūt tikai fonētisks darinājums (?); vienīgo reizi pierakstīts Kurzemē (Talsu raj.) 1973. g., KS 46.

**Aiva** – K. Siliņš to skaidro kā radušos no latv. dekoratīvā koka nosaukuma *aiva* (?) vai no vīriešu pv. *Aivars*, vai arī kā iespējamu fonētisku darinājumu (?), KS 46. Pirmoreiz vārds reģistrēts Rīgā 1936. g., kalendārā ievietots 1922. g., vispopulārākais bijis 1973. g., KS 46. Bet pilnīgi ticams, ka šāds vārda variants ir ienācis no igauņu valodas, kur ir gan s. pv. *Aive, Aivi* (droši vien no pv. *Aivari*, lai gan varētu būt darināti pēc analogijas ar ig. *Aime, Aimi*), gan v. pv. *Aivo*, kas ir saīsināta forma no pv. *Aivari*, Rj. 20. Somijā sieviešu pv. *Aivi* ir ļoti rets, ER 90. 1993. g. Latvijā *Aiva* reģistrēta 16 reizes, 1998. g. – 13 reizes (PMP).

**Arno** – iespējams, ka tas ir pv. *Arnolds* saīsināts variants. Pirmoreiz pierakstīts Jelgavas apkārtnē 19. gs IV c., vispopulārākais bijis 1973. g., KS 69. 1993. g. pierakstīts vienreiz, 1998. g. – trīs reizes, 2003. g. – divreiz (PMP). Tomēr šāds vārda variants ar galotni *-o* varētu būt ienācis arī ar somugru valodu starpniecību: tas ir pazīstams gan Igaunijā, Rj. 31, gan Somijā, kur arī uzskatāms par iespējamu saīsinājumu no vācu pv.



*Arnold*, KV 39, ER 256. Protams, nevar atnest domu, ka *Arno* ir ienācis tieši no vācu valodas (Seibicke I 202) vai arī no ziemeļvalstu valodām: sal. norvēģu pv. *Arno* (Nor. 33).

**Imatra** – iespējams, ka saistīts ar ūdenskrituma nosaukumu *Imatra* Somijā (?); vienīgo reizi fiksēts Kurzemē (Liepājā) 1962. g., KS 163.

**Imetra** – sk. *Imatra* (?); vienīgo reizi pierakstīts Zemgalē (Bauskas raj.) 1973. g., KS 163.

**Vilanda** – sal. igauņu vv. *Vilande* (ig. *Viljandi*), lai gan iespējams, ka vārds radies no senskandināvu 'izveicīgs amatnieks (kalējs)', tēls vācu pasakās. Fiksēts Zemgalē (Bauskas raj.) 1975. g., KS 326.

Domas dalās pat par šādiem jau agrāk minētiem personvārdiem:

**Aina** – K. Siliņš sliecas šo vārdu vispirms saistīt ar latv. jaunvārdu *aina* 'skats'. Bet ticamāks šķiet saistījums ar somu, igauņu s. pv. *Aino*, *Aina* < som. *aino(a)* 'vienīgais', Rj. 19, KV 27; pirmoreiz reģistrēts Vidzemē (Rūjienā) 1915. g., KS 44.

**Rauna** – ig. dial. *raun* 'akmens krāvums', arī somu pv. *Rauna*, KV 153, tomēr ļoti ticams, ka pamatā ir Latvijas vietvārds *Rauna*. Pirmoreiz pierakstīts Rīgā 1515. g., kalendārā iekļauts 1938. g., KS 269.

Ģenētiski ar somugru valodām ir saistīti arī tādi personvārdi, kas darināti no latviešu apelaīviem, kuriem savukārt ir somugriskā cilme, piemēram:

**Kaija** – latv. *kaija*; somu pv. *Kaija* no *Katarina* (*Katariina*), KV 102. Pirmoreiz pierakstīts Rīgā 1549. g., kalendārā kopš 1910. g., KS 189.

**Paija** – latv. *paija* 'rotaļlieta'; tēls A. Brigaderes lugā "Maija un Paija"; pirmoreiz fiksēts Rīgā un ievietots kalendārā 1922. g., KS 258.

**Selga** – latv. *selga*. Pirmoreiz pierakstīts Zemgalē (Dobelē) 1925. g., bet kalendārā jau kopš, KS 287. 1993. g. vārds fiksēts 2 reizes, 1998. g. un 2003. g. – tikai pa vienai reizei (PMP).

Vairumā gadījumu somugriskie personvārdi tiek pārcelti latviešu valodā bez pārmaiņām. Dažreiz tiek mainīta vārda galotne, piemēram, *Maima* < ig. *Maimu*, *Maina* < som. *Maini*.

Paretam latviešu valodā sieviešu dzimtes somugru personvārdam tiek pievienots piedēklis *-ija*: *Kadrija* < ig. *Kadre*, *Mainija* < som. *Maini*, *Milvija* < ig. *Milvi*, *Taimija* < ig. *Taimi*.

Dažos gadījumos somugru cilmes vārds tiek ņemts par pamatu vairāku citu personvārdu veidošanā: *Aiga* > *Aigis*, *Aigija*, *Aigins*, *Aigisa*, *Aigita*.

Daļa somugriskas cilmes personvārdu mūsdienās ir ieņēmuši stabilu vietu kalendāro vārdu sarakstā. 2005. gadā kalendārā bija iekļauti 25 somugriski. Vispopulārākie no tiem ir *Aiga*, *Aina*, *Ainars*, *Ilma*, *Ilmārs*, *Ilona*, *Imanta*, *Laila*, *Linda*, *Līva*, *Maira*, *Marika*. Pēdējos gados (1999–2003) latviešu kalendārvārdu sarakstā iekļauti vēl tādi potenciāli somugriski kā *Illī*, *Kajsa*, *Keila*, *Olavi*, *Sanna*.

Senajos 13.–16. gadsimta dokumentos ir fiksēti vairāki somugru cilmes personvārdi, kas mūsdienās vairs nav sastopami. Gandrīz visi šie vārdi (29) ir neskaidri gan pēc formas, gan pēc cilmes. Turklāt nav iespējams noskaidrot, kādas tautības cilvēki ir saukti tajos vārdos: nav zināms, vai tie bija latvieši, lībieši, vai arī kaimiņu cilšu pārstāvji. Nav droši pasakāms, vai tie bija tiešām vārdi, vai iesaukas. Tomēr šo vēsturisko personvārdu etimoloģija varētu būt skaidrojama ar somugru (īpaši lībiešu) valodu ietekmi:

**Elmede** – vārds reģistrēts tikai vienreiz 1286. g. Rīgā. Cilme saistāma ar līb. *elm*, dsk. *elmed* 'pērles', KS 114.

**Ilo** (v.) – vārds vienīgo reizi reģistrēts 13. gs. Ikšķilē, KS 164. Iespējams, ka to varētu saistīt ar som. *ilo* ‘prieks’, LSLV.

**Imake** (s., v.) – pirmoreiz rakstu avotos fiksēts 1290. g. Rīgā, vēlāk 1582. g. (?) Ēdolē: (?), līb. *im* ‘brīnums’. Sal. uzv. *Imake*, KS 162.

**Imme** (v.) – 1296. g. Rīgā fiksēts personvārds: līb. *im* ‘brīnums’. Sal. arī som. pv. *Imma*, KS 87.

**Kalle** (v.) (?) – reģistrēts Kurzemē (Pērkonē) 1582. g. Tā varētu būt ig., som., zv. forma no pv. *Kārlis*, Rj. 94. K. Siliņa, KS 189, izteiktais minējums, saistot to ar latv. *kalle* ‘bluķis’ vai *kallis* ‘kalme’, ME II 142, šķiet mazticams.

**Kike** (Kicke) (v.) (?) – 1582. g. reģistrēts Kurzemē (Apriķos): (?) līb. *kikk* ‘gailis’ (Kett.125), KS 195.

**Lembe** (Lembitte Lembe) (v.) (?) – 1582. g. minēts Kurzemē (Valtaiķos): ig. *lemb*, som. *lempi* ‘mīla’, KS 211. Sal. arī ig. pv. *Lembe*, Rj. 106, kā arī som. adjektīvu *lempea* ‘maigs’.

**Paimis** – 1599. g. Vidzemē (Vainižos) pierakstīts vārds: (?) ig. *paimendama* ‘sargāt, aizsargāt’, KS 258. Ņemot vērā personvārda pieraksta vietu, šī etimoloģija šķiet pieņemama. To vēl varētu papildināt ar ig., som. *paimen* ‘gans’.

**Peite** (v.) – 1638. g. fiksēts Vidzemē (Nauksēnos): ig. forma *Peit* no pv. *Pēteris* (*Peter*), Rj. 142, KS 260.

**Piške** (Piszke Puisze) – 1582. g. reģistrēts Kurzemē (Rojā): līb. *piški* ‘mazs’, KS 262.

**Soiga** (v.) – 1599. g. Vidzemē (Vainižos) pierakstīts personvārds: (?) ig. *soigutama* ‘mierināt’, KS 294. Tāds personvārds gan Igaunijā nav pazīstams. Par šī vārda etimoloģiju šaubās arī L. Vāba (Vāba 1991, 57).

Arī daži personvārdi, ko Klāvs Siliņš savā vārdnīcā nav mēģinājis saistīt ar somugru valodām, tomēr uzmanīgi varētu tikt salīdzināti ar somugriskiem apelatīviem vai antroponīmiem:

**Kove** (v.) (?) – 1582. g. reģistrēts Kurzemē (Pitragā), KS 200. Sal. som. *kova* ‘ciets’, LSLV, som. uzv. *Kovanen*, kā arī saīsinātu tā variantu *Kova* (Suk. 229–230).

**Use** (s.) – fiksēts 1695. g. Piņķos, **Usis** (v.) – 1295. g. Rīgā, KS 313. Varbūt tos var salīdzināt ar som. adjektīvu *uusi* ‘jauns’, sal. arī som. uzv. *Uusimaa*, *Uusimäki*, *Uusitupa* u. c. (Suk. 661).

**Valke** (v.) (Walcke, Walke) – pirmoreiz vārds parādījās 1459. g. Rīgā, pēc tam 1582. g. Kurzemē (Lielirbē). K. Siliņš to salīdzina ar latv. *valks* ‘strauts’ un latv. vv. *Valka*, KS 316. Bet sal. arī ig., som. *valkoinen* ‘balts’, LSLV.

**Vesins** (Vesine) – 1582. g. reģistrēts Kurzemē (Dundagā), KS 322. Fiksēšanas vieta vedina uz domām, ka vārds tomēr varētu būt saistāms ar somugru leksēmu.

Tomēr visi šeit pieminētie personvārdi gan no formas, gan izcelsmes viedokļa ir pārāk neskaidri, lai ļautu izdarīt secinājumus par somugru antroponīmu izplatību starp senajām latviešu ciltīm.

## Saīsinājumi

- c. – ceturksnis  
 dial. – dialekta forma  
 dsk. – daudzskaitļa forma  
 ER – *Riihonen E.* Mikälapselle nimeksi. Helsinki, 1992.  
 g. – gads  
 gr. – grieķu  
 ig. – igauņu  
 kr. – krievu  
 KS – *Siliņš K.* Latviešu personvārdu vārdnīca. Rīga, 1990.  
 KV – *Vilkuna K.* Etunimet. Helsinki, 1997.  
 latv. – latviešu  
 līb. – lībiešu  
 ME – *Milenbahs K.* Latviešu valodas vārdnīca. Red., papild., turp. *J. Endzelīns.* 1.–4. sēj. Rīga, 1923–1932.  
 Nor. – Norsk Personnamleksikon. Oslo, 1995.  
 PMP – Latvijas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistra materiāli  
 pv. – personvārds  
 raj. – rajons  
 Rj. – *Rajandi E.* Raamat nimidest. Tallinn, 1966.  
 s. – sievietes  
 sal. – salīdzini  
 sk. – skaīt  
 som. – somu  
 Suk. – *Mikkonen P., Paikkala S.* Sukunimet. Helsinki, 1992.  
 u. c. – un citi  
 uzv. – uzvārds  
 v. – vīriešu  
 zv. – zviedru

## Avoti un citētā literatūra

### Avoti

- Norsk Personnamleksikon. Oslo, 1995.  
*Rajandi E.* Raamat nimidest. Tallinn, 1966.  
*Riihonen E.* Mikälapselle nimeksi. Helsinki, 1992.  
*Seppo R.* Eesti nimeramat. Tallinn, 1994.  
*Siliņš K.* Latviešu personvārdu vārdnīca. Rīga: Zinātne, 1990.  
*Vilkuna K.* Etunimet. Helsinki, 1997.  
 Dažādi 1980.–2005. gada kalendāri.  
 Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistra materiāli.

### Literatūra

- Ariste P. Keelekontaktid: Eesti keele kontaktid teiste keeltega // *ENSV TA Emakeele Seltsi Toimetised.* Nr. 14, 1981.  
 Balode L. Kādus vārdus esam aizņēmušies no brāļiem lietuviešiem? // *Vārdadienu kalendārs.* 2000–2003. Rīga: Valsts valodas centrs, 1999, 436.–442. lpp.  
 Balode L. Lietuviešu cilmes personvārdi latviešu antroponimiskajā sistēmā // *Baltu filoloģija.* X. Rīga, 2001, 9.–20. lpp.  
 Birziņa L. *Uzvārdi Lubānas pilsētā.* Bakalaura darbs. Rīga, 1998.  
 Blese E. *Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas. I. Vecākie personu vārdi un uzvārdi (XVIII–XVI gs.).* Rīga, 1929.  
 Boiko K. Baltijas jūras somu ģeogrāfiskie apelaīvi un to relikti Latvijas vietvārdos // *Latvijas ZA Vēstis.* A. Nr. 8, 1992, 24.–33.  
 Boiko K. Latvian Place-Names with *korb-*, *laan-*, *lagast-* and *pad-* // *Linguistica Uralica.* Tallinn, 1994, Nr. 2, 81–90.  
 Brūksis D. *Kristāmie vārdi jeb priekšvārdi ar attiecīgiem paskaidrojumiem, sakopotī pēc vairākiem kalendāriem.* Limbaži, 1917.

- Bušs O. Par slāvu cilmes personvārdiem mūsdienu latviešu antroponīmikā // *Vārdadienu kalendārs*, 2000–2003. Rīga: Valsts valodas centrs, 1999, 443–446.
- Klampe A. *Personvārdi kalendāros "Veca un jauna laiku grāmata"*. Diplomdarbs. Rīga, 1995.
- Martukāne E. *Personvārdi 19. gadsimta otrās puses latviešu kalendāros*. Maģistra darbs. Rīga, 2004.
- Mīlenbahs K. *Latviešu valodas vārdnīca*. Red., papild., turp. J. Endzelīns. 1.–4. sēj. Rīga, 1923–1932.
- Mikkonen P., Paikkala S. *Sukunimet*. Helsinki, 1992.
- Plāķis J. Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi, I: Kurzemes vārdi // *LU Raksti. Filoloģijas un filozofijas sērija*, 4 (1), 1936. II: Zemgales vārdi // *Ibid*, 5 (5), 1939, 213–585.
- Rajandi E. *Raamat nimidest*. Tallinn, 1966.
- Раянди Э. Традиции моды в употреблении личных имен // *Ономастика*. Москва, 1969.
- Riihonen E. *Mikälapselle nimeksi*. Helsinki, 1992.
- Seibicke W. *Historisches Deutsches Vornamenbuch*. Berlin, New York, B.I (A–E), 1996, B. II (F–K), 1998.
- Seppo R. *Eesti nimeramat*. Tallinn, 1994.
- Siliņa-Piņķe R. Viduslejasvācu valodas pēdas mūsdienu latviešu kalendārvārdos // *Tavs vārdadienu kalendārs*. 2005, 2006, 2007. Rīga: Valsts valodas centrs, 2004, 436–439.
- Siliņa-Piņķe R. Jahn, Jane, Jahne: zemnieku vārdu rakstība 1638. gada zviedru arklu revīzijā Vidzemē // *Baltu filoloģija*, XIV (1), 2005, 143–151.
- Siliņš K. *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga, 1990.
- Siliņš K. *Kāpēc tevi tā sauc*. Zvaigzne, 1965. Nr. 1, 4–6, 10, 12, 22, 23; 1966, Nr. 6; 1967, Nr. 11, 24; 1968, Nr. 15.
- Siliņš K. Tu un tavs vārds // *Jautājumi un Atbildes*. 1969. Nr. 15, 14–17.
- Siliņš K. Latviešu kalendārvārdi // *Latviešu valodas kultūras jautājumi*, 17. laid. Rīga, 1982, 136–140.
- Siliņš K. *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga, 1990, 10–23.
- Siliņš K. Latviešu personvārdu cilme un attīstība // *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga, 1990, 136–140.
- Skulte I. Personvārds kā trašvārds un tā nozīme // *Linguistica Lettica*. Rīga, 1999, 20.–34.
- Сталтмане В. *Латышская антропонимия. Фамилии*. Москва, 1981.
- Vaba L. *Lāti laensōnad eesti keeles*. Tallinn, 1977.
- Vaba L. Eesnīmed sōnaramatūks // *Keel ja kirjandus*, 1. Tallinn, 1991, 57.
- Vaba L. *Uurimusi lāti–eesti keelesuhestest*. Tallinn–Tampere, 1997.
- Vaba L. Tāhelepanekuid lāti nīmedest eesti perekonnanīmistus // *Nīme Murre*. Tallinn, 267–291.
- Vārddōšanas statistika (2003. gadā Latvijā dzīmušie bērni, kuri reģistrēti kā latvieši) // *Tavs vārdadienu kalendārs*. 2005, 2006, 2007. Rīga, Valsts valodas centrs, 2004, 485–502.
- Zemzare D. *Piezīmes par mūsdienu latviešu personu vārdiem* // *Latviešu valodas kultūras jautājumi*, 7. laid. Rīga, 1971.

## Summary

This is a brief attempt to summarize personal names in Latvia which could be borrowings from Finno-Ugric languages. Criteria of possible Finno-Ugrisms in Latvian anthroponymics are defined. All hypothetical anthroponymical Finno-Ugrisms are divided into two groups: historical names (which are recorded in ancient historical documents) and contemporary names which in turn are divided into 1) names of Livonian origin, 2) names of Estonian origin, 3) names of Finnish origin, 4) names of Estonian-Finnish origin, 5) names of Hungarian origin. Personal names are analysed from the etymological point of view, but in addition there is given the first record and date in Latvia (according to Siliņš 1990) and popularity of the name nowadays. There is also a small group of the so-called indirect Finno-Ugrisms: these are the personal-names derived from Latvian appellatives of Finno-Ugric origin (*Kaija*, *Paija*, *Selga*). Of course, there is a certain number of unclear anthroponyms, which could be of Finno-Ugric origin or have come to Latvia through the Estonian language etc.

## Parindes

<sup>1</sup> Par latviskas cilmes personvārdiem Igaunijā sk. Vaba 2002.

<sup>2</sup> Par somugru cilmes uzvārdiem Latvijā sk. *Balodis P.* Somugru cilmes uzvārdi Latvijā (un dažas citas paralēles somu, igauņu un latviešu uzvārdu sistēmā) // *Baltu Filoloģija*, XIV (1), Rīga, 2005, 37–52.

## Lībiešu valodas mācīšana Ziemeļkurzemes lībiešu ciemu skolās 20. gadsimta 20. un 30. gados

### Teaching Livonian in the North Kurzeme Livonian Villages in the 20s and 30s of the 20th Century

Renāte Blumberga

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Etnoloģijas nodaļa  
Akadēmijas lauk. 1, Rīga LV-1050  
renate.blumberga@gmail.com

Pēc lībiešu sabiedriskās organizācijas *Līvu savienība* ierosinājuma Ziemeļkurzemes lībiešu ciemu skolās 1923. gada rudenī sāka fakultatīvi mācīt lībiešu valodu. Tradicionāli par lībiešu ciemiem uzskata Melnsilu, Kolkku, Vaidi, Saunagu, Pitrāgu, Košragu, Mazirbi, Sīkrāgu, Jaunciemu, Lielirbi, Miķeļtorni un Lūžņu. 20. gadsimta 20.–30. gados dažādos laikos šajos ciemos darbojās septiņas skolas – Melnsilā (šajā skolā lībiešu valoda necīgā lībiešu skaita dēļ netika mācīta), Kolkā, Saunagā (līdz 1935./36. mācību gadam šī skola atradās Vaidē), Mazirbē, Sīkragā, Lielirbē un Miķeļtornī. 20. gadsimta 20.–30. gados lībiešu valodu kā fakultatīvo priekšmetu ik gadu mācījās vidēji vairāk nekā 100 skolēnu. Par lībiešu valodas skolotājiem dažādos laikos kopumā strādāja pieci lībieši – Kārlis Bernšteins, Pēteris Dambergs, Mārtiņš Lepste, Kārlis Stalte un viņa meita Margarete Stalte. Pedagoģiska izglītība bija tikai Kārlim Bernšteinam un Pēterim Dambergam. Lai sagatavotu lībiešu valodas skolotājus un mācību līdzekļus, tika izmantota Igaunijas un Somijas radu tautu organizāciju palīdzība. Ar somu finansiālu atbalstu 1930. gados izglītību Jelgavas skolotāju seminārā ieguva lībieši Pēteris Dambergs, Hilda Cerbaha un Alise Gūtmane. Par Somijā savāktajiem līdzekļiem tika izdota P. Damberga sastādītā „Dzimtās valodas lasāmgrāmata skolai un mājai“. Igaunijā bija iecerēts izdot K. Staltes sarakstīto lībiešu valodas ābeci un lasāmgrāmatu, tomēr gatavais manuskripts palika neizdots. Rakstā dots arī neliels pārskats par lībiešu skaitu un lībiešu valodas prasmi, kā arī īsi raksturotas skolotāja M. Lepstes darba metodes.

**Atslēgvārdi:** lībiešu valoda, lībiešu etniskā un kultūras vēsture, izglītība.

**Lībiešu ciemi un skolas Ziemeļkurzemē.** Pēc Pirmā pasaules kara pārkārtojot administratīvo iedalījumu, lībiešu tradicionāli apdzīvotā teritorija tika iekļauta Ventspils apriņķī. 20. gadsimta 20. un 30. gados deviņi lībiešu ciemi, kuri agrāk piederēja Dundagas muižai, proti, Melnsils (*Mustānum*), Kolka (*Kūolka*), Vaide (*Vaid*), Saunags (*Sānag*), Pitrags (*Pitrōg*), Košrags (*Kuoštrōg*), Mazirbe (*Irē* vai *Irai*), Sīkrags (*Sīkrōg*), Jaunciems (*Ūžkilā*), atradās Dundagas pagastā, bet Popes muižai piederējušie ciemi – Lielirbe, Miķeļtornis un Lūžņa – līdz 1925. gadam atradās Popes pagastā. Pēc Popes pagasta sadalīšanas tā lībiešu ciemi nonāca Ances pagastā. Neveiksmīgi beidzās lībiešu mēģinājums 1923. gadā panākt atsevišķa Jūrmalas jeb t. s. Lībiešu pagasta izveidošanu, kurā ietilptu visi lībiešu apdzīvotie ciemi no Lūžņas līdz Melnsilam.

20. gadsimta 20.–30. gados lībiešu ciemos darbojās septiņas skolas – Melnsilā, Kolkā, Saunagā (Vaidē), Mazirbē, Sīkragā, Lielirbē un Miķeļtornī. Tā kā Melnsila skolā lībiešu valoda necīgā lībiešu skaita dēļ netika mācīta, tad saistībā ar valodas mācīšanu var runāt

tikai par sešām skolām. Kolkas pirmās pakāpes pamatskolā no 1918. līdz 1921. gadam bija trīs klases, no 1921. līdz 1929. gadam – četras klases. No 1929. līdz 1931. gadam neoficiāli darbojās arī 5. klase, bet tikai 1931. gada novembrī Ventspils skolu valde oficiāli atzina Kolkas skolu par piecu klašu pamatskolu ar diviem skolotājiem (24, 209). Kolkas skola ir viena no tām skolām Ziemeļkurzemes piekrastē, kuras pārzinis bija lībietis – 1923. gadā par pārzini kļuva Kārlis Bernšteins (1881–1961). Saunaga pirmās pakāpes triju klašu pamatskola darbu sāka 1923./24. mācību gadā Vaides ciema Lāžu mājās. Telpu īri maksāja pagasts. Sākot ar 1936./37. mācību gadu, skola tika pārcelta uz Saunaga ciema Pauļu mājām (24, 196). Mazirbes pamatskolā līdz 1923. gadam bija četras klases, tad vienu gadu piecas klases, bet kopš 1924. gada Mazirbes skola kļuva par valsts sešu klašu pamatskolu. Skola darbojās agrākās jūrskolas ēkā. Jaunajā ēkā, kurā pašlaik atrodas Mazirbes speciālā internātskola, mācības sākās 1940. gada rudenī. Dundagas pagasta Sīkraga pirmās pakāpes pamatskola tika atvērta 1932. gada 1. decembrī Sīkraga ciema Ziedlejās – vietējā zvejnieka un jaunsaimnieka Pētera Breinkopfa jaunās dzīvojamās ēkas vienā galā. Iemesls skolas atvēršanai bija tālais ceļš līdz tuvākajām skolām. Pirmajā gadā skolu uzturēja ciema iedzīvotāji, nodrošinot apkuri, apgaismojumu un telpu tīrīšanu. Telpu īpašnieks Breinkopfs par katru bērnu gadā iekasēja divus latus. Sākot ar 1933./34. mācību gadu, skolas uzturēšanu nodrošināja Dundagas pagasta valde (24, 191).

Lielirbes pirmās pakāpes pamatskola ar Kultūras fonda pabalstu tika atvērta 1925. gada rudenī. Sākumā darbojās tikai divas klases, vēlāk tika atvērta arī 3. klase. Sākot ar 1933./34. mācību gadu, aprīņa valde skolai piešķīra otru skolotāju, un vienu gadu darbojās arī 4. klase (24, 60). Tomēr pamatā tā bija triju klašu pamatskola. Miķeļtorņa skolu sauca par Pizes četru klašu pirmās pakāpes pamatskolu. Šai skolai ir slavena vēsture, jo tajā strādājuši trīs nozīmīgi lībiešu kultūras darbinieki – tās pirmie divi skolotāji bija pirmā lībiešu dzejnieka Jāņa Prinča, vecākā (1796–1868), dēli Didriķis Princis (1825–1850) un Pēteris Princis (1831–1889), bet 1930. gadu nogalē te strādāja Pēteris Dambergs (1909–1987), kas ar 1937. gada 16. septembri tika apstiprināts par Pizes pirmās pakāpes pamatskolas pārzini (24, 23; 45). Piebilstams, ka mācību valoda aplūkojamā laika periodā šajās skolās bija latviešu valoda.

**Lībiešu skaits un valodas prasme.** Pirmais pasaules karš, kas lībiešus uz vairākiem gadiem piespieda doties bēgļu gaitās uz Latvijas iekšzemes apgabaliem un pat Igauniju un Krieviju, paātrināja lībiešu skaita samazināšanos un valodas nomaiņu. Dzīvošana svešas valodas vidē nestiprināja lībiešu valodas lietošanu ne tikai lībiešu jaunākajā paaudzē, bet arī ģimenēs. Tas redzams pēc 1935. gada Latvijas tautas skaitīšanas datiem – to personu vidū, kas sevi atzinušas par lībiešiem un dzimušas pēc 1905. gada, salīdzinot ar personām, kas dzimušas pirms tam, četras reizes bija palielinājies to skaits, kas vispār neprata lībiešu valodu. Pēc šī gada datiem arī redzams, ka 30. gados no visiem lībiešu valodu protošajiem ģimenē šo valodu lietoja tikai aptuveni ceturtdaļa (Mežs 2000, 58).

Ne visi lībieši pēc kara atgriezās dzimtajā piekrastē, bet no tiem, kas atgriezās, daļa sevi vairs neidentificēja ar lībiešiem. To apliecina Latvijas tautas skaitīšanu dati. 1920. gada vasarā visā Latvijas teritorijā oficiāli fiksēts tikai 831 lībietis (Skujenieks 1927, 288), lai gan somu zinātnieks Lauri Ketunens (*Lauri Kettunen*, 1885–1863) šajā pašā laikā uzskata, ka lībiešu valodā runājošo skaits varētu būt ne vairāk kā 1500 (Kettunen 1920, 117). 1925. gadā Latvijā oficiāli reģistrēti jau 1238 lībieši (Skujenieks 1925, 51), no kuriem Dundagas pagastā dzīvoja 767 jeb 61,95 %, bet Popes pagastā – 440 jeb 35,54 % lībiešu (Skujenieks 1927, 51). Tātad no personām, kas sevi atzina par lībiešiem, 97,49 % dzīvoja tradicionālajā dzīvesvietā Ziemeļkurzemes piekrastē. Straujais lībiešu skaita pieaugums piecos gados tika skaidrots divējādi – pa šo laiku Latvijā vēl bija atgriezušies lībiešu bēgļi un sakarā ar zinātnieku pieaugošo interesi par šo tautu paaugstinājusies lībiešu etniskā pašapziņa.

Pēdējo pieņēmumu apstiprina lībiešu skaita strauja samazināšanās nākamajos piecos gados – 1930. gadā fiksēti 962 lībieši (Skujenieks 1930, 99). Šis skaits palika gandrīz nemainīgs arī 1935. gadā, kad tautas skaitīšanā tika reģistrēti 944 lībieši – 507 Dundagas pagastā (teritorijā, kas agrāk piederēja Dundagas muižai), 370 Ances pagastā (bijusī Popes muižas teritorija, līdz 1925. gadam Popes pagasts) un 67 citur Latvijā (Salnītis 1937, 329). Pēc 1935. gada tautskaites datiem lībiešu īpatsvars Ziemeļkurzemes jūrmalas lībiešu ciemos kopumā bija samazinājies jau līdz 32 % (Mežs 2000, 56).

Oficiālajā tautskaitē cilvēki tautību lielākoties izvēlējās paši (bērniem to noteica vecāki) – tāpat pēc etniskās pašidentitātes principa. Piemēram, 1935. gadā Miķeļtornī reģistrēti septiņi latvieši, kuriem abi vecāki bijuši lībieši, un katram piektajam šī ciema latvietim viens no vecākiem bijis lībietis (Mežs 2000, 62). Savukārt neoficiālajās aptaujās tautība, domājams, izvēlēta saskaņā ar vecāku tautību, neprasot respondenta viedokli par viņa etnisko identitāti. Salīdzinot 1935. gada oficiālās tautskaites un Helsinku universitātes teoloģijas studenta lībieša Edgara Vālgamā (*Edgar Vaalgamaa*, līdz 1940. gadam Volganskis, 1912–2003) 1935. gada vasarā veiktās neoficiālās aptaujas datus<sup>1</sup>, redzams, ka no 1205 par lībiešiem uzskatītām personām 313 jeb aptuveni 26 % sevi nav atzinuši par lībiešiem. Turklāt no šīm 1205 personām tikai 68 % pratuši lībiešu valodu. Bet no tiem, kas sevi identificējuši ar lībiešiem, valodu pratuši 82 %.

Tā kā vecāki arvien biežāk nolēma bērniem nemācīt lībiešu valodu, skolas vecuma bērnu lībiešu valodas prasmes līmenis bija ļoti atšķirīgs. Tādu, kas valodu lietoja ikdienas saskarsmē ģimenē, bija ļoti maz. Īpaši tas attiecas uz 30. gadiem, kad bērniem lībiešu valoda ģimenē gandrīz vairs netika mācīta. Tādējādi vienā klasē uz lībiešu valodas nodarbībām sanāca bērni, kuri valodu neprata vispār, kuri saprata, bet nerunāja, un tādi, kuriem lībiešu valoda bija ģimenes valoda.

Izglītības ministrijas Skolu departamenta rīcībā bija šāda informācija par lībiešu tautības bērnu skaitu latviešu skolās (21, 86):

Skolas nosaukums	1929./30. m. g.	1930./31. m. g.	1931./32. m. g.	1932./33. m. g.	1933./34. m. g.	1934./35. m. g.	1935./36. m. g.
Ances pagasta Pizes pamatskola	12	11	16	19	16	16	20
Lielirbes pamatskola	24	25	24	27	36	24	17
Dundagas pagasta Sīkraga pamatskola	-	-	-	18	24	23	11
Mazirbes pamatskola	22	31	24	24	22	18	14
Saunaga pamatskola	14	14	14	14	12	9	9
Kolkas pamatskola	30	22	21	24	31	15	11
<b>Kopā:</b>	102	103	99	126	141	105	78

**Lībiešu sabiedriskā un kultūras dzīve.** To, ka lībiešu valoda kļuva par skolā mācāmu priekšmetu (lai arī brīvprātīgu), veicināja lībiešu apvienošanās kopējā sabiedriskā organizācijā. 1923. gada 2. aprīlī nodibinātā Līvu savienība (*Līvōd Īt*) bija vienīgā lībiešu oficiālā sabiedriskā organizācija 20. gadsimta 20. un 30. gados. Par pirmo savienības vadītāju kļuva dzejnieks un tā laika izglītotākais jūrmalas lībietis Kārlis Stalte (1870–1947).

Biedrības darbības mērķi bija lībiešu valodas saglabāšana, rūpes par lībiešu izglītošanu un lībiešu ekonomisko un sociālo apstākļu uzlabošanu (LĪ 1923).

Pirmo uzdevumu – valodas saglabāšanu – Līvu savienība galvenokārt risināja pati, tomēr saņemot palīdzību arī no ārvalstīm. Tā kā savienība bija trūcīga organizācija, kas nevarēja materiāli stimulēt bērnu un jauniešu interesi par valodas nodarbībām skolā un valodas lietošanu ikdienā, tā pieņēma un sadalīja Igaunijas un Somijas organizāciju sūtītās Ziemassvētku dāvanas. Grūti bija panākt, lai lībiešu valoda kļūtu arī par lasīšanas valodu. Nebija izstrādāta vienota lībiešu valodas ortogrāfija. Tās izveidi apgrūtināja austrumu un rietumu izlokšņu runātāju nevienprātība par lībiešu literārās valodas pamatiem. Tā kā lībiešiem nebija profesionālu valodnieku, viņiem šajā darbā palīdzēja Igaunijas un Somijas speciālisti. Piemēram, 1923. gada novembrī igauņu folklorists, tolaik students Oskars Loritss (*Oskar Loorits*, 1900–1961) kopā ar K. Stalti skolas vajadzībām izstrādāja lībiešu valodas gramatikas terminus (3; 26).

Te jāatceras, ka organizēta lībiešu sabiedriskā un kultūras dzīve sākās pēc Pirmā pasaules kara un neatkarīgās Latvijas Republikas nodibināšanas. Tas lielā mērā saistāms ar lībiešu atbalsta kustības izveidošanos Igaunijā un Somijā. Šīs kustības pirmsākumi meklējami 1920. gada vasarā, kad pie lībiešiem pirmajā ekspedīcijā devās somu valodnieks, toreizējais Tartu universitātes Baltijas jūras somu valodu profesors L. Ketunens ar savu palīgu studentu O. Loritsu. Viņi novērtēja lībiešu situāciju, kas 1920. gadā bija šāda. Pirmkārt, Pirmā pasaules kara izraisītā piespiedu evakuācija daudziem izvērsās sešus gadus garās bēgļu gaitās. Tādējādi lībiešu jaunākā paaudze daļēji zaudēja dzimto valodu. Otrkārt, lībiešu valoda bija tikai mājas valoda – to nelietoja ne skolās, ne baznīcā. Turklāt kāda lasāmviela, proti, Mateja evaņģēlijs, lībiešu valodā pēdējo reizi bija iznākusi tālajā 1880. gadā. Treškārt, kara gados izpostītajos Ziemeļkurzemes lībiešu ciemos valdīja nabadzība, nebija arī izglītotu lībiešu. Bija skaidrs, ka, neko nedarot izglītības un kultūras jomā, lībiešiem draud strauja asimilācija jeb pārlatviskošanās, jo Latvijas valsts 20. gados rūpējās tikai par lībiešu ciemu un sētu saimnieciskās dzīves atjaunošanu.

No šiem apstākļiem izrietēja lībiešu atbalstītāju darbības virzieni, proti, izglītošana, lasāmvielas sagatavošana un izdošana lībiešu valodā un lībiešu sabiedriskas organizācijas izveidošana. Tūlīt pēc L. Ketunena un O. Loritsa 1920. gada ekspedīcijas Tartu Akadēmiskās dzimtās valodas biedrības (*Akadeemiline Emakeele Selts*) programmā tika ietverti pasākumi garīgās un materiālās palīdzības sniegšanai lībiešiem. 1921. gada jūnijā biedrība 800 eksemplāru lielā metienā (5, 76) Tartu izdeva „Pirmo lībiešu lasāmgrāmatu“ (Kettunen, Loorits 1921). Biedrība arī organizēja un finansēja divu lībiešu jaunekļu – košradnieka Augusta Skadiņa (studēja trīs semestrus) un lūžnieka Jāņa Zēberga (studēja nepilnus divus semestrus) – studijas Tartu skolotāju seminārā. Tartu viņi ieradās 1921. gada 20. janvārī O. Loritsa pavadībā (5, 5). Tomēr dažādu iemeslu dēļ skolotāja izglītību viņi neieguva.

Igaunijā ar lībiešu atbalstīšanu gan pārsvarā nodarbojās divas citas organizācijas. Tartu Akadēmiskais radu tautu klubs (*Akadeemiline Hõimuklubi*) galvenokārt vāca līdzekļus Ziemassvētku dāvanām lībiešu bērniem, bet radu tautu birojs “Fenno-Ugria” nodarbojās ar lībiešu tautas nama būvi. Somijā ar lībiešu jautājumu visvairāk nodarbojās trīs organizācijas: Somiskuma savienība (*Suomalaisiuden Liitto*), Helsinku Akadēmiskais radu tautu klubs (*Helsingin Akateeminen Heimoklubi*) un Modinātājibiedrība (*Herättäjähdistys*). Pēc L. Ketunena atgriešanās dzimtenē un iesaistīšanās Somiskuma savienības Radu tautas nodaļas darbā lībiešu atbalsta kustība Somijā kļuva rosīgāka. 1927. gada nogalē L. Ketunens kopā ar Radu tautu nodaļu izstrādāja presē publicējamu aicinājumu, kas atgādinātu par materiālās palīdzības sniegšanu lībiešiem (7). Pēc tā publicēšanas sākās pastāvīga līdzekļu vākšana, kas vēlākos gados deva iespēju finansēt Ziemassvētku dāvanu



iegādi un sniegt palīdzību Līvu savienībai, atbalstot izglītības un kultūras programmu. Otrs 1927. gadā notikušais pavērsiens lībiešu atbalsta kustības attīstībā Somijā bija lībiešu izglītošanas programmas sākums. Šī paša gada decembrī Somiskuma savienība saņēma vēstuli no Līvu savienības ar lūgumu palīdzēt lībiešu tautas nama būvēšanā (14). Ar to sākās trešais un lielākais Somiskuma savienības lībiešu atbalsta kustības projekts. Minētos darbības virzienus Somiskuma savienības Radu tautu nodaļa formulēja 1929. gada oktobrī:

- 1) Ziemassvētku dāvanu sūtīšana lībiešu bērniem,
- 2) īpaša lībiešu kultūras konta izveidošana, par kura procentiem regulāri varētu atbalstīt lībiešu nacionālos un izglītošanās centienus,
- 3) lībiešu biedrības nama uzcelšana (11).

Atzīmējams, ka visiem iespieddarbiem lībiešu valodā, ko izdeva 20. gadsimta 20. un 30. gados, finansējumu nodrošināja Igaunijas un Somijas lībiešu atbalsta kustības aktīvistu. Izņēmums bija divi Lībiešu draugu biedrības Latvijā izdotie kalendāri.

**Skolotāju sagatavošana un mācību grāmatas.** Lai īstenotu Līvu savienības statūtos nospraustos mērķus, bija nepieciešami atbilstoši izglītoti cilvēki. Tā kā lībiešiem pašiem izglītības iegūšanai nepieciešamie resursi bija ļoti trūcīgi, viņu izglītošanu gandrīz pilnībā uzņēmās Igaunijas un Somijas organizācijas, sūtot jauniešus mācīties uz pedagogijas, medicīnas, lauksaimniecības, mājturības un zvejniecības skolām. Ar to galvenokārt nodarbojās Somijas radu tautu organizācijas, kas lībiešu izglītošanas programmu, kā minēts, sāka īstenot 1927. gada rudenī. Tad Somiskuma savienība pēc Ārzemēs dzīvojošo somu apvienības (*Ulkosuomalais-yhdistys*) ierosinājuma un kopā ar to sāka finansēt lībiešu Alfona Bertholda (1910–1993) un Hildas Cerbahas (1910–1984) mācības Tūsulas (*Tuusula*) tautas skolā, lai jaunieši apgūtu somu valodu turpmākajām studijām (14; 7). Pēc gada – 1928. gada augustā –, viesojoties Mazirbē, rūpes par Cerbahas un Bertholda izglītošanu uzņēmās savienības Radu tautu nodaļas priekšsēža vietnieks Irje Jānsons (*Yrjö Jahnsson*, 1877–1936) (9; 10). Tad arī tika nolemts, ka H. Cerbaha studijas turpinās Heinolas (*Heinola*) skolotāju seminārā, bet A. Bertholds – Virolahti (*Virolahti*) zvejniecības skolā (12). H. Cerbaha Somijā pavadīja tikai divus mācību gadus – pēc 1929./30. mācību gada Līvu savienība pieprasīja, lai viņa pārietu uz Jelgavas skolotāju semināru (13). Lēmums pamatots tādējādi, ka ar Somijā iegūtu izglītību viņa nedabūs skolotājas tiesības Latvijā. 1930. gada rudenī H. Cerbaha kļuva par Jelgavas skolotāju semināra audzēkni.

Saskaņā ar Somiskuma savienības un Līvu savienības 1928. gada 19. augusta vienošanos I. Jānsons apņēma finansēt vēl četru lībiešu jauniešu mācības (13). Ar viņa atbalstu Ventspils ģimnāzijā vidējo izglītību ieguva Līvu savienības toreizējā priekšsēža M. Lepstes pameita Mirdza Reinvalde (6) un savienības aktīvista, vēlākā priekšsēža Didriķa Volganska dēls Edgars Volganskis (20). Jelgavas skolotāju seminārā ar I. Jānsona atbalstu studēja Pēteris Dambergs un Alise Gūtmane (20). Lai gan pēdējos divos gados I. Jānsons vairs nesniedza finansiālu atbalstu, jaunieši Jelgavas skolotāju institūtu pēc sešu gadu studijām absolvēja paredzētajā laikā – 1934. gada jūnijā. Viņiem lielu atbalstu sniedza skolas vadība un pasniedzēji, kuri jauniešiem sameklēja privātskolēnus. Tomēr, izņemot P. Dambergu, darbu lībiešu jūrmalas skolās viņi nedabūja.

Lai mācītu lībiešu valodu, nebija nekādu speciālu mācību līdzekļu. Vienīgais, ko varēja izmantot, bija 20. gadu sākumā izdotās piecas lasāmgrāmatas lībiešu valodā. Tomēr tās bija izstrādātas, neņemot vērā skolēnu vajadzības un intereses. Tādēļ Somiskuma savienības Radu tautu nodaļa nolēma izdot lībiešu valodas lasāmgrāmatu, kas paredzēta skolas bērniem. Jau kopš 1931. gada Ziemassvētkiem somu skolēnu vākto un lībiešu bērniem dāvanām paredzēto naudu Somiskuma savienība nenosūtīja adresātam, bet gan noguldīja tā sauktajā lībiešu palīdzības fondā šīs lasāmgrāmatas izdošanai (16). 1933. gada sākumā

tika nolemts, ka naudas uzkrājumi ir pietiekami, lai sāktu grāmatas sagatavošanu un aicinātu uz Somiju tās sastādītāju P. Dambergu (15). Vasarā topošais skolotājs manuskriptu sagatavoja, taču viņa ceļa un uzturēšanās izdevumiem, kā arī honorāram tika iztērēta aptuveni trešā daļa savāktās naudas. Grāmata tika iespiesta Somu literatūras biedrības izdevniecībā. 1934. gada septembrī jau bija gatavas pirmās korektūras (17), un 1935. gada sākumā grāmata beidzot ieraudzīja dienasgaismu (18).

1935. gadā tika lūgta atļauja grāmatu lietot lībiešu valodas stundās jūrmalas skolās, taču tā netika dota. Tad Somiskuma savienība nolēma grāmatu bez maksas izplatīt lībiešu bērniem lasīšanai mājās (19). Problēma bija tā, ka grāmata bija izdota ārzemēs – kopš 1934. gada Latvijā bija spēkā nosacījums, ka skolās var lietot tikai Latvijā izdotās grāmatas. Problēmas risināšanā tika iesaistīti Somijas un Latvijas diplomāti. Kā atceras grāmatas sastādītājs, lieta gandrīz tika atrisināta: „Tā tad tika tik tālu, ka citādi neatļāva šo grāmatu lietot, ka bija jāpievieno viena lapa, kur būtu kaut kas par Latvijas vēsturi, Latvijas himna un Ulmaņa himna. Es tad visu uzrakstīju un devu tālāk uz Somiju, kur to nodrukāja un lika to lapu tad grāmatai klāt.” (Karma 1995, 60.) Šī papildu lapa bija gatava 1935. gada augustā, un pēc Izglītības ministrijas informācijas no 1. oktobra to būtu varēts sākt izmantot skolās lībiešu valodas nodarbībās (21, 123–124). Tomēr ārpolitiskas domstarpības atkal aizšķērsoja grāmatas ceļu. Rezultātā atļauja izmantot grāmatu skolās tika saņemta tikai 1938./1939. mācību gadā (25, 114).

Glūži nesen atklājās, ka lībiešu bērni 1930. gadu otrajā pusē gandrīz tika arī pie savas pirmās abecies lībiešu valodā. 2005. gada vasarā Tallinā, Igaunijas Valsts arhīvā, Dzimtās valodas biedrības kolekcijā autore atrada lībiešu dzejnieka un sabiedriskā darbinieka Kārļa Staltes sarakstītās lībiešu abecies un sākuma lasāmgrāmatas „Ābēd ja īrgandōks lug-dōbrāntōz” manuskriptu (4). Tas ir nozīmīgs atradums, jo līdz šim par šāda manuskripta eksistenci informācijas nebija ne tikai Latvijā, bet arī Igaunijā. Ābece lietā datēta ar 1920. gadu. Šis datējums tomēr ir kļūdainš. Spriežot pēc lasāmgrāmatas satura un K. Staltes vēstulēm O. Loritsam, manuskripts tapis 30. gadu vidū (2, 60). Manuskripts ir pārrakstīts mašīnrakstā, un tam veiktas divas korektūras. Zināms, ka vienu manuskripta korektūru K. Stalte veicis 1936. gada rudenī (2, 62). Bija paredzēts, ka ābeci izdos Dzimtās valodas biedrība. Kādēļ tas nenotika, skaidrojams tālākajā darbā ar biedrības arhīvu.

**Valodas mācīšana un skolotāji.** Līvu savienība panāca, ka lībiešu ciemu skolās fakultatīvi mācīja lībiešu valodu. Bija plāns, ka 1923. gada rudenī to četrās lībiešu jūrmalas skolās (tobrīd tās darbojās Kolkā, Vaidē (Saunaga skola), Mazirbē un Miķeļtornī (Pizes skola) – R. B.) sāks mācīt trīs skolotāji – K. Bernšteins, Mārtiņš Lepste (1881–1958) un K. Stalte. Tomēr vēl skaidrojams jautājums, vai visi trīs šo darbu sāka, un, ja sāka, tad cik ilgi to darīja. Katrā ziņā Ventspils apriņķa skolu valde 1923. gada 4. oktobrī Dundagas pagasta valdei nosūtīja šāda satura izrakstu no savas 1. oktobra sēdes:

“Pārrunājot Saunagas skolas jautājumu, nolemj likt Dundagas pagasta valdei priekšā vēlēt skolotāju jaunatveramai Saunagas I. pakāpes pamatskolai un noskaidrot bērnu skaitu minēta skolā.

Attiecībā uz lībju valodas pasniegšanu lībju tautības bērniem sekošās skolās: Kolkas, Saunagas, Mazirbes un Pizes skolās, nolemj: griesties ar priekšlikumu pie augšējo skolu padomēm vēlēt lībiešu valodas stundu pasniedzējus, kuru algos pilnos apmēros valsts pēc stundu skaita.

Kā kandidāti minēta priekšmeta pasniegšanai tiek norādīti – K. Stalte un M. Lepste.” (23, 29.)

Pēc pagasta valdes lūguma Kolkas pamatskolas padome 1923. gada 18. oktobrī par lībiešu valodas pasniedzēju šajā skolā vienbalsīgi ievēlēja Kolkas skolas skolotāju

K. Bernšteinu (23, 30). Pizes skolas vēstures aprakstā minēts, ka 1923. gadā pēc lībiešu valodas “kā neobligātoriska priekšmeta” ieviešanas par pasniedzēju neilgu laiku strādāja K. Stalte (24, 40).

Vēlāk no šīs trijotnes skolotāja darbu turpināja tikai M. Lepste, kuram Mazirbes un Saunaga (Vaides) skolā 1923. gadā bijuši 59 audzēkņi (RĀ, 39). Pēc O. Loritsa ziņām, 1923. gada decembrī lībiešu valodu šajās četrās skolās mācījās 108 bērni (27). 1925./26. mācību gadā, kad darbu sāka skola Lielīrbē, lībiešu valodu nu jau vienīgais valodas skolotājs Lepste mācīja visās piecās jūrmalas skolās – Miķeļtorņi, Lielīrbē, Mazīrbē, Saunagā (Vaidē) un Kolkā (RĀ, 39). Situāciju pa skolām raksturo fragments no M. Lepstes 1925. gada 12. novembra vēstules O. Loritsam: „Par skolām es Jums varu uzrakstīt tik daudz, ka Pizes skolā lībiešu valodu mācās 22 bērni. Lielīrbē ir 27. Mazīrbē pa visām sešām klasēm ir 40 bērni. Vaidē ir 8 bērni. No Kolkas Bernšteins man atrakstīja, ka tur mācīties gribot 28 bērni. Melnsilā es biju. Tur gribēja mācīties 7 bērni, bet tikai trīs ir lībiešu bērni. Tie pārējie ir latviešvalodīgie, un viņi nevar mācīties tādēļ, ka viņi ir no 1. un 2. klases. Bet tikai no 3. vai 4. klases var sākt mācīt latviešu valodas bērniem. [...] Tad nu bērni, kas mācās lībiešu valodu, pa visiem kopā būtu 125 bērni.” (1, 41).

20. un 30. gados lībiešu valodu kā fakultatīvo priekšmetu caurmērā ik gadu mācījās vairāk nekā simts skolēnu. Piemēram, pēc igauņu preses ziņām, audzēkņu skaits 1929. gadā bija 102, 1936. gadā – 105, bet 1938. gadā – 134. Tomēr, šķiet, ka no šiem skolēniem lībiešu valodas runātāju skaits nepalielinājās, izņemot, protams, tos, kuri valodu lietoja ģimenēs. Iemesls bija skolotāja M. Lepstes personība un valodas mācīšanas metodes<sup>2</sup>. Pirmkārt, spriežot pēc atmiņu stāstījumiem, viņš nebija bērnu iecienīts pedagogs. Otrkārt, viņa valodas stundas aprobežojās ar vārdu iekalšanu, sarunvalodai nepievēršot nekādu uzmanību. Lepstes pēctecis P. Dambergs viņa darba metodes raksturoja šādi: „Pēc viņa metodes katru stundu jāmacās no galvas vārdu, bet it nemaz nedabū praktizēt runāšanu. Tādā veidā daudz vārdu drīz vien dabū aizmirst un bērni, cik gudri atnākuši, iet atkal atpakaļ uz mājām, un lībiešu valodas mācīšana ir palikuši par rotaļlietu, uz kuru drīz neviens nopietni neskatīsies. Tāda metode visai lībiešu valodas mācīšanai ir tikai par sliktu.” (29.) Šķiet, ka aprobežoto izpratni par valodas mācīšanu ietekmēja tas, ka Lepstem nebija piemērotas izglītības, – viņš bija absolvējis Ventspils jūrskolu. Vēl skaidrojams jautājums, kādēļ tieši M. Lepste tika izraudzīts par lībiešu valodas skolotāju un palika šajā amatā tik ilgu gadus.

Situācija ar lībiešu valodas mācīšanu sāka mainīties 1937. gadā, kad Pizes (Miķeļtorņa) skolā sāka strādāt Jelgavas skolotāju semināra absolvents P. Dambergs. Sākumā gan valodu vēl mācīja M. Lepste, jo Dambergs atzina, ka viņš nevēlas otram atņemt iztiku (28; 29). P. Dambergs Pizes bērniem daudz stāstīja par lībiešiem, un tam bija rezultāti, jo 1938. gada ziemā Pizes skolā lībiešu valodu mācījās par trešdaļu audzēkņu vairāk nekā parasti – “30 bērni pret 15–20 iepriekšējos gados” (29).

1939. gada sākumā lībiešu laikrakstā “Līvli” parādījās ziņa, ka lībiešu valodas mācīšana skolās pārtrūkusi, jo skolotājs Lepste vairs nedzīvo lībiešu jūrmalā (M 1939). Janvārī Lepste sāka strādāt Užavas bākā. Tomēr šāda ziņa bija pārspīlējums. Tieši otrādi – jāatzīst, ka lībiešu valodas mācīšana ne tikai nepārtrūka, bet pat uzlabojās, jo valodu sāka mācīt divi profesionāli skolotāji – P. Dambergs un K. Bernšteins. Dambergs liecināja, ka pēc Lepstes aiziešanas lībiešu valodas mācīšana tikusi labi noorganizēta (31). Februāra sākumā viņš pats valodu mācīja Pizes skolā, lai gan tas “būtu jādara arī Lielīrbē un Sīkragā, bet par to nedabū algu un bez algas tas man nākas mazliet par grūtu”, bet Bernšteins – Kolkā. Savukārt Margarete Stalte (1902–1978) būšot skolotāja Mazīrbē un pārējās skolās (30). Marta beigās pēc Damberga ziņām M. Stalte lībiešu valodu jau mācījusi Mazirbes, Lielīrbes, Sīkraga un Saunaga skolā (31). Katrā ziņā M. Stalte ar 1939. gada 1. martu bija

iekļauta Ventspils apriņķa skolotāju algu sarakstā (22, 32). Kopumā par valodas skolotājiem 1920. un 30. gados dažādos laikos strādāja pieci lībieši – Kārlis Bernšteins, Pēteris Dambergs, Mārtiņš Lepste, Kārlis Stalte un viņa meita Margarete Stalte.

Nobeigumā atzīmējams, ka pētījumi par lībiešu valodas mācīšanu un skolām lībiešu jūrmalā ir tikai sākumposmā. Lai aizpildītu šo lībiešu kultūras vēstures lapaspusi, vēl nepieciešamas plašas studijas arhīvos un dziļāki autores jau apzināto avotu pētījumi.

### Saīsinājumi

- EKM EKLA – Igaunijas Literatūras muzeja Igaunijas Kultūras vēstures arhīvs (*Eesti Kirjandusmuuseum. Eesti Kultuurilooline Arhiiv*)  
 ERA – Igaunijas Valsts arhīvs (*Eesti Riigiarhiiv*)  
 KA – Somijas Nacionālais arhīvs (*Suomen Kansallisarkisto*)  
 LA – Oskara Loritsa arhīvs (*Oskar Looritsin aineisto*)  
 LĪ – Līvu savienības statūti (*Līvõd Ìt alizkēra*)  
 LVVA – Latvijas Valsts vēstures arhīvs  
 RĀ – Lībiešu kalendārs (*Rāndalist äjgarāntõz*)  
 SL – Somiskuma savienības arhīvs (*Suomalaisuuden Liiton arkisto*)  
 SKS KRA – Somu literatūras biedrības Folkloras arhīvs (*Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto*)  
 SSK – Sepo Suhonena privātā kolekcija (*Seppo Suhosen kokoelma*)  
 YJ – Irjes un Hilmas Jānsou arhīvs (*Yrjö ja Hilma Jahnssonin arkisto*)

### Nepublicētie avoti

1. EKM EKLA, F. 175, M 3:10.
2. EKM EKLA, F. 175, M. 4:16.
3. EKM EKLA, F. 175, M 27:14.
4. ERA, F. R-2362, N. 3., S. 1.
5. ERA, F. R-2362., N. 1., S. 11.
6. KA, YJ. M. Lepstes vēstule I. Jāsonam 08.01.1931.
7. KA, SL. Pöytäkirjat liitteineen. 1926.–1930. Ca 2. Radu tautu nodaļas sapulces protokols 10.11.1927.
8. KA, SL. Pöytäkirjat liitteineen. 1926.–1930. Ca 2. Centrālās valdes sapulces protokols 13.10.1927.
9. KA, SL. Pöytäkirjat liitteineen. 1926.–1930. Ca 2. Radu tautu nodaļas sapulces protokols 27.12.1928.
10. KA, SL. Pöytäkirjat liitteineen. 1926.–1930. Ca 2. Somiskuma savienības gada sapulces protokols 27.02.1929.
11. KA, SL. Pöytäkirjat liitteineen. 1926.–1930. Ca 2. Radu tautu nodaļas sapulces protokols 16.10.1929.
12. KA, SL. Pöytäkirjat liitteineen. 1926.–1930. Ca 2. Radu tautu nodaļas sapulces protokols 31.12.1929.
13. KA, SL. Pöytäkirjat liitteineen. 1926.–1930. Ca 2. Radu tautu nodaļas sapulces protokols 12.09.1930.
14. KA, SL. Pöytäkirjat liitteineen. 1931.–1941. Ca 3. Radu tautu nodaļas sapulces protokols 10.12.1935.
15. KA, SL. Pöytäkirjat liitteineen. 1931.–1941. Ca 3. Radu tautu nodaļas sapulces protokols 18.02.1933.
16. KA, SL. Pöytäkirjat liitteineen. 1931.–1941. Ca 3. Radu tautu nodaļas sapulces protokols 27.02.1934.
17. KA, SL. Pöytäkirjat liitteineen. 1931.–1941. Ca 3. Radu tautu nodaļas sapulces protokols 12.09.1934.
18. KA, SL. Pöytäkirjat liitteineen. 1931.–1941. Ca 3. Radu tautu nodaļas sapulces protokols 17.12.1934.
19. KA, SL. Pöytäkirjat liitteineen. 1931.–1941. Ca 3. Somiskuma savienības gada sapulces protokols 26.02.1936.
20. KA, SL. Pöytäkirjat liitteineen. 1931.–1941. Ca 3. Centrālās valdes sapulces protokols 15.12.1937.
21. LVVA, 1632. f., 2. a., 187. lieta.
22. LVVA, 1632. f., 5. a., 7119. lieta.

23. LVVA, 5770. f., 1. apr., 310. lieta.
24. LVVA, 6637. f., 1. a., 91. lieta.
25. LVVA, 6637. f., 1. a., 726. lieta.
26. SSK. O. Loritsa vēstule L. Ketunenam 25.–27.11.1923.
27. SSK. O. Loritsa vēstule L. Ketunenam bez datējuma [rakstīta 1924. gadā pirms 20. februāra – R. B.].
28. SKS KRA, LA. P. Damberga vēstule O. Loritsam 05.01.1938.
29. SKS KRA, LA. P. Damberga vēstule O. Loritsam 10.01.1938.
30. SKS KRA, LA. P. Damberga vēstule O. Loritsam 07.02.1939.
31. SKS KRA, LA. P. Damberga vēstule O. Loritsam 29.03.1939.

## Literatūra

- Iļ Līvōd jielamiz muinis, sydamis ja ūds ājgas // *Rāndalist ājgarāntōz 1933. ājgastōn*. Rīga: Līvōd sōbrād seļē Letmās, [1933], 36–39.
- Karma T. Pēteris Dambergs par savas lasāmgrāmatas tapšanu // *Lībiešu kalendārs 1995. gadam = Rāndalist ājgastrōntōz 1995. ājgastōn.* / Sast. G. Blumberga. [Mazirbe]: “Līvōd rānda”, 1995, 58–60.
- Kettunen L. Liivilāis-matkalta // *Virtitājā*. Vol. 24. 1920, 111–119.
- Kettunen L., Loorits O. (sast.) *Esimine Liivi lugemik = Ežmi Līvōd lugdōbrōntōz*. Akadecmilise Emakeele Seltsi toimetused. Vol. 1. Tartu, 1921.
- Līvōd It alizkēra*. Tartu: [1923].
- M. Mis 1938 aigast um līvlistōn andōn ja mis 1939 aigastōs um vodlōtōb // *Līvli*. 1939, Nr. 1, 2–3.
- Mežs I. Kurzemes lībiešu ciemu iedzīvotāji pēc 1935. gada tautas skaitīšanas uzskaites lapām // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa*. 2000, nr. 3/4, 56–62.
- Salnītis V. (sast.) *Ceturtais tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. IV: tautība*. Rīga: Valsts statistikas pārvalde, 1937.
- Skujenieks M. *Latvija: Zeme un iedzīvotāji*. Trešais pārstr. un papild. izdevums. Rīga: A. Gulbja apgāds, 1927.
- Skujenieks M. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. II: tautība un ticība*. Rīga: Valsts statistikas pārvalde, 1925.
- Skujenieks M. *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā*. Rīga, 1930.

## Summary

In the autumn of 1923, encouraged by the “Livonian Union”, a Livonian public organization, the Livonian language was introduced in the north Kurzeme Livonian village schools as an optional subject. Traditionally, Melsnīls, Kolka, Vaide, Saunags, Pitrags, Košrags, Mazirbe, Sīkrags, Jaunciems, Lielirbe, Miķeļtornis and Lūžņa are considered to be Livonian villages. At different times during the 1920s–30s, 7 schools were operating in these villages: in Melsnīls (Livonian was not taught there due to a very small number of Livonian people), in Kolka, Saunags (the school was in Vaide until 1935/36), in Mazirbe, Sīkrags, Lielirbe and Miķeļtornis.

In the 1920s and 30s more than a hundred pupils on average acquired Livonian as an optional subject. Totally five Livonian people – Kārlis Bernšteins, Pēteris Dambergs, Mārtiņš Lepste, Kārlis Stalte and his daughter Margarete Stalte – worked as Livonian language teachers at different times, of whom only the first two were professionally qualified to do the job.

To have qualified teachers and appropriate teaching aids, the kindred peoples’ organizations in Estonia and Finland offered their support. In the 1930s financially supported by Finland, P. Dambergs, Hilda Cerbaha and Alise Gutmane were able to do their studies in Jelgava Teachers’ Seminar. The money raised in Finland was used to publish „The Native Language Reader For School And Families”, compiled by P. Dambergs. It was planned to publish a Livonian ABC and a reader by K. Stalte in Estonia, however, due to some reason it did not happen. The article also gives a short survey on the number of Livonians and their Livonian language skills, as well as a brief description of M. Lepste’s teaching methods.

**Parindes**

- <sup>1</sup> E. Vālgamā sastādītais lībiešu saraksts publicēts: Blumberga R. *Lībieši dokumentos un vēstulēs: Somijas zinātnieku ekspedīcijas pie lībiešiem*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006, 301–352.
- <sup>2</sup> Plašāk par M. Lepsti kā lībiešu sabiedrisko darbinieku un skolotāju skatīt: Blumberga R. Mārtiņam Lepstem 125. Darbība lībiešu kultūras un sabiedriskajā dzīvē 1920.–30. gados // *Līvlizt āigastrōntōz = Lībiešu gadagrāmata 2006.* / Sast. G. Blumberga. – Rīga: Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, 2006. – 51.–69. lpp.

## AUGUSTS BĪLENŠTEINS UN SOMUGRISTIKA (IESKATS PROBLEMĀTIKĀ)

### August Bielenstein and the Finno-Ugristics (Introduction to the Topic)

Ojārs Bušs

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts  
Akadēmijas laukums 1, Rīga LV-1050  
ojaars@lycos.com

Baltvācu valodniekam Augustam Bīlenšteinam (1826–1907) ir lieli nopelni latviešu valodas izpētē, kā arī baltistikā un indoeiropēistikā kopumā. Somugristikas jautājumi nav bijuši viņa uzmanības centrā. Tomēr savā monogrāfijā “Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert” (1892) A. Bīlenšteins samērā daudzām Latvijas vietvārdiem ir norādījis etimoloģiskas saiknes ar somugru valodām (pirmām kārtām ar lībiešu un igauņu valodu). Šīs monogrāfijas vārdu rādītājā minētas 384 somugru valodu leksēmas. A. Bīlenšteinam ir sava vieta arī Latvijas somugristikas vēsturē.

**Atslēgvārdi:** Bīlenšteins, somugristika, vietvārdi, etimoloģija, latviešu valoda.

Nesen, 2006. gada pavasarī, 4. martā, Augustam Bīlenšteinam (*August Bielenstein*) (1826–1907) bija samērā apaļa – 180 gadu jubileja. Taču ne jau šīs jubilejas dēļ savulaik tika pieteikts referāts par A. Bīlenšteinu somugristikas konferencei, un ne jau šīs jubilejas dēļ tapa raksts. Samērā ilgus gadus A. Bīlenšteina nopelni **latviešu valodas** aprakstīšanā un izpētē ir tikuši ja ne gluži noklusēti, tad vismaz vērtēti neadekvāti zemu. Šādā vērtējumā iekļaujas gan jau dažs labs Jāņa Endzelīna izteikums (jau pašā pirmajā J. Endzelīna rakstā par latviešu valodu atrodama polemika ar A. Bīlenšteinu: “.. pretim Stērstem un Bīlensteinam, kas noliedz, ka stiepti izrunātos diftongos ir otrs komponents garāks par pirmo,.. man jāsaka, ka stieptos diftongos ir otra sastāvdaļa, kad ne ik reiz augstāka, tomēr garāka par pirmo..” (Endzelīns 1897, 111)), gan, protams, padomju laika valodniecības vēsturnieku (sk., piem., Ozols 1965, 561–563) nostāja. Varētu teikt, ka šajā gadījumā mazliet paradoksāli vienojas gan pēckara Padomju Savienības, gan pirmskara, īpaši 20. gs. 20. gadu, Latvijas antivāciskie noskaņojumi, kam maz sakara (patiesībā – nav nekāda sakara) ar lietišķu zinātnisku vērtējumu. Nevar noliegt, ka daļēji latviešu vērtētāju kritisko nostāju varētu itin pamatoti izraisīt paša Augusta Bīlenšteina nacionālpolitiskie uzskati. Kā zināms (pēdējā par to rakstījusi Sarma Kļaviņa), A. Bīlenšteins, kaut arī latviešu liktenī ieinteresēts un latviešiem labvēlīgi noskaņots, tomēr neticēja latviešu kā nācijas, kā kultūrtautas nākotnei; viņš, līdzīgi vēl dažam labam savam tautietim baltvācietim (piemēram, Jaunajam Stenderam), uzskatīja, ka izglītojoties latviešiem neizbēgami jāasamīlējas starp krieviem vai starp vāciešiem (Ozols 1965, 560; Kļaviņa 2002).

Taču A. Bīlenšteina uzskati nacionālpolitiskajos jautājumos nekādi nemazina vērtību tam, ko viņš ir izpētījis un uzrakstījis. A. Bīlenšteina ieguldījumu baltistikā un arī

indoeuropeistikā kopumā nesenā publikācijā atkārtoti izvērtējusi Sarma Kļaviņa, secināda, ka: “A. Bīlenšteina darbi par latviešu valodu vairāku gadu desmitu garumā bija būtisks [informācijas] avots Eiropas valodniecībai – līdz pat 1922. gadam, kad vācu valodā iznāca Jāņa Endzelīna *Lettsche Grammatik*, kurā ir daudz atsauču uz Bīlenšteinu. Kaut arī šie darbi [tas ir, A. Bīlenšteina darbi. – O. B.] nav bez saviem trūkumiem, tiem ir paliekoša vērtība ne tikai Latvijas, bet arī visas Eiropas zinātnē un kultūrā.” (Kļaviņa 2002, 168.)

Taču pagaidām gandrīz pilnīgi neizvērtēta – ja neskaita dažas konkrētas atsauces – ir Augusta Bīlenšteina zinātniskā saskarsme ar somugru valodām un tātad ar somugristiku. Kaut arī somugristikai A. Bīlenšteina valodniecisko interešu lokā nenoliedzami bijusi samērā margināla nozīme, tomēr viņa – savam laikam izcilajā – monogrāfijā “Die Grenzen des lettischen Volkstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert” (Bielenstein 1892) somugru valodas pieminētas itin bieži. Ieskatoties šīs monogrāfijas vārdu rādītājā, somugru valodu iedaļā (ibid., 543–546) (A. Bīlenšteins šīs valodas sauc par *livo-finnische Sprachen*), atrodam 384 leksēmas, kas pieminētas plašajā pētījumā atrodamajos vietvārdu cilmes skaidrojumos. Galvenokārt tie ir lībiešu, somu un igauņu valodas vārdi, pārstāvēta arī karēļu, vepsu, mordviešu valoda (patiesības labad gan jāsap, ka vismaz pēdējā no tām, mordviešu valoda, minēta grāmatā citētajā Vilhelma Tomsena vēstulē, nevis paša A. Bīlenšteina tekstā). No šī saraksta vien jau, pat neiedziļinoties monogrāfijas saturā, varam spriest, ka A. Bīlenšteins samērā daudzām Latvijas vietvārdiem ir formulējis somugrisku etimoloģiju. Mazliet tālākas nākotnes uzdevums būtu izanalizēt visus šos somugriskos cilmes skaidrojumus, bet šajā rakstā iecerēts dot tikai ieskatu problemātikā un mazliet konkrētāk pieminēt dažas no minētajām etimoloģijām.

Vispirms – par *Ventas* vārda skaidrojumu. J. Endzelīns, pirmoreiz apcerot tēmu “*Ventas* vārds un kūru tautība” (“Valodas sīkumos” 1911. gadā “Dzimtenes Vēstnesī”), raksta: “.. Bīlenšteins spriež, ka *Ventas* vārds cēlies no lībiešu *vent* ‘stiept’ un ka *Ventas* (un *Daugavas*) vārds apzīmējis to pašu, ko *Lielupe*. Ka tāda šo vārdu nozīme, tās arī manas domas, tikai nevaru atzīt par pareizu Bīlenšteina doto etimoloģiju.” (Endzelīns 1911, 1<sub>3</sub>.) Hidronīma sastatījums tikai ar darbības vārdu, kas nozīmē ‘stiept’, patiešām šķiet diezgan absurds, un tāds līdz ar to liekas A. Bīlenšteina formulētais etimoloģizējums, ja vērtējam to, pamatojoties tikai uz J. Endzelīna doto atstāstījumu. Ja turpretim neticam gluži uz vārda un ieskatāmies arī oriģinālā, proti, A. Bīlenšteina monogrāfijā, redzam, ka nemaz tik ļoti primitīvi šīs monogrāfijas autors nav spriedis: līdzās J. Endzelīna minētajam *vent* sastatījumā iesaistīts arī lībiešu *venn* ‘sich dehnen, strecken (stiepties)’ *vēna* ‘Sund, breite Flussmündung (upes grīva)’ (Bielenstein 1892, 193). Šādā redakcijā Bīlenšteina dotais sastatījums no semantiskā viedokļa jau izskatās visnotaļ ticams (starp citu, to balsta semantiskās analogijas: Latvijā ir divas upes *Grīva*, kā arī *Grīvas strauts*, *Grīviņupīte*, *Grīvupīte* un *Grīvīte* (Lup 1, 65), un jāmeklē citi iemesli, kāpēc hidronīma *Venta* cilme tomēr, kā šķiet, skaidrojama citādi. Viens no šādiem iemesliem varētu būt A. Bīlenšteina rīcībā bijušā lībiešu valodas materiāla nepietiekamā precizitāte – trūkums, pie kura A. Bīlenšteins pats nu nekādi nav vainojams. Viņš acimredzot izmantojis 1861. gadā Ferdinanda Johana Videmana (*Ferdinand Johann Wiedemann*) publicēto vārdnīcu, kas veidota, pamatojoties uz Andreasa Juhana Šēgrēna (Andreas Johan Sjögren) un nedaudz arī paša J. F. Videmana vākumiem (sk. Kettunen 1938, X). Par to, ka šajā izdevumā iekļautā leksiskā materiāla kvalitāte nav nevainojama, raksta arī Lauri Ketunens (Lauri Kettunen) ievadā savai vārdnīcai (ibid.). Tātad, ja meklējam A. Bīlenšteina minēto lībiešu vārdu atbilstes L. Ketunena vārdnīcā, tad šo to atrast gan varam, taču ne gluži tādā formā. Vārds ar nozīmi ‘stiepties’ šajā vārdnīcā ir *vē'mā*, savukārt jēdziena ‘upes grīva’ apzīmēšanai dots tikai pēc parastā Baltijas jūras somu modeļa veidotais *jouk'suu*. Tiesa, leksēma *vēna* gan atrodama arī L. Ketunena vārdnīcā, taču ar mazliet citu nozīmi – ‘Hafen



(osta)' un 'Dūna (Daugava)'. Starp citu, vienā no L. Ketunena vārdnīcā ievietotajām teksta ilustrācijām vienā un tai pašā izteikumā iekļauts gan apelaatīvs *vēna* 'osta', gan lībiskais Ventas vārda variants: *vānīta veinnā vairrāl* pie Ventas ostas' (Kettunen 1938, 480; piemērs citēts vienkāršotā rakstībā); te labi redzams, ka pašā lībiešu valodā Ventas vārdam un sastatījumā izmantotajam vārdam *vēna* ir atšķirīgs vokālisms. Arī tas gan pats par sevi vēl neko nepierāda pilnīgi droši, tomēr liek domāt, ka laikam starp šo *vēna* un Ventas vārdu etimoloģiska sakara tomēr nav (jo vairāk tāpēc, ka šai pašā vārdā – *Vēna* – lībiski sauc Daugavu). Taču tai pašā laikā vēlreiz jāuzsver, ka A. Bīlenšteina piedāvātā etimoloģija nebūt nav tik absurda, kā varētu domāt, lasot tikai tai veltītos J. Endzelīna komentārus.

Vairāki autori (Marta Rudzīte (Rudzīte 1968), Antons Breidaks (Breidaks 1989), Valdis Zeps (Zeps 1977)) ir devuši plašākus Latvijas somugru cilmes hidronīmu apskatus, taču atsevišķo ūdeņu nosaukumu etimoloģizējumos nebūt ne vienmēr tiek norādīts uz A. Bīlenšteina prioritāti, kad tāda ir, – uz to, ka viņš pirmais vienu vai otru vietvārdu kvalificējis par somugrismu (jāpiebilst gan, ka no A. Breidaka un V. Zepa analizētajiem Latgales vietvārdiem A. Bīlenšteins minējis tikai dažus un vai nu nav tos etimoloģizējis (piem., *Pededze* (Bielenstein 1892, 22, 83)), vai arī uzskatījis tos par latviskiem (piem., *Pilda*, *Ņukša* (ibid., 17)). M. Rudzītes rakstā atsaucies uz A. Bīlenšteina monogrāfiju lielākoties ir dotas, tiesa, tomēr ne gluži konsekventi. Tā, piemēram, šāda atauce minētajā rakstā atrodama šķirklī *Ilmade*, kur no cilmes viedokļa aplūkots minētais upes nosaukums un vēl daži līdzīgi hidronīmi. A. Bīlenšteins šajā gadījumā – par potamonīmu *Ilmede* un muižas nosaukumu *Ilmaje* – rakstījis, ka tie šķiet esam nevis latviski, bet gan somiski no skaniskā viedokļa (".. scheinen nicht lettischen, sondern finnischen Lautcharakter an sich zu tragen") (ibid., 269), nekādu leksisku sastatījumu nemaz nepiedāvājot (minēto vietvārdu detalizētāku cilmes analīzi sk. Kiparsky 1939, 210–211; arī Bušs, Balode 2005, 108). Savukārt, piemēram, minētā M. Rudzītes raksta šķirkļos *Ikuldas-ezers* un *Iļļu upe* A. Bīlenšteins netiek pieminēts. Otrajā no minētajiem gadījumiem tam ir savs pamatojums tajā ziņā, ka A. Bīlenšteins patiešām neko nav rakstījis tieši par minēto hidronīmu, viņš ir mēģinājis etimoloģizēt un atzinis par somugrismu tikai Mērsraga mājvārdu *Ille* (Bielenstein 1892, 263), kas ar samērā lielu ticamības pakāpi uzskatāms par piederīgu pie šīs pašas etimoloģiskās līdzas. Tiesa, ar konkrēto somugru valodu vārdu, kuram A. Bīlenšteins pielīdzina minēto Latvijas vietvārdu, viņam atkal sanākusi neliela (vai pat diezgan liela) pārskatīšanās. Proti, kā iespējama etimons tiek minēts igauņu valodas īpašības vārds *illus* 'skaists', taču šāda vārda nemaz nav, attiecīgā igauņu valodas adjektīva korektā forma ir *ilus*, ar īsu *-l-*, dubultais *-ll-* acīmredzot kādā A. Bīlenšteina izmantotā avotā lietots pēc vācu rakstības parauga, lai norādītu uz iepriekšējā patskaņa īsumu. Taču intuīcija nav A. Bīlenšteinu maldinājusi tādā ziņā, ka Latvijas vietvārdi ar *Ill-* un *Iļļ-* patiešām varētu būt somugrismi (viens no iespējamiem etimoniem varētu būt lībiešu *il'li* 'augstākais' – šī vārda semantika ir visnotaļ piemērota vietvārdu darināšanai (Bušs, Balode 2005, 107). Savukārt J. Endzelīns Latvijas vietvārdu vārdnīcā visus šīs etimoloģiskās līdzas vietvārdus salīdzina ar Igaunijas oikonīmiem, ciemu nosaukumiem *Illu* un *Illī* (Endzelīns 1956, 359), nepapildinādams šo skaidrojumu ar somugriskiem apelaatīviem vai adjektīviem).

Vēl viens M. Rudzītes rakstā aplūkots hidronīms, kura sakarā A. Bīlenšteina vārds būtu varējis tikt atgādināts (bet nav), ir *Ikuldas-ezers* (Lielstraupē) (Rudzīte 1968, 180). A. Bīlenšteina monogrāfijā šis limnonīms gan nav minēts tieši šajā formā, tur dota 19. gs. beigās lietotā daļēji vāciskotā forma *Ik-kul-See* (Bielenstein 1892, 69); līdzās tam gan A. Bīlenšteins, gan M. Rudzīte min 13. gadsimtā Indriķa hronikā fiksēto oikonīmu *Ykewalde* vai *Ykewalda*. A. Bīlenšteins gan nav šīs līdzas vietvārdus analizējis īpaši detalizēti, taču viņš ir pirmais, kas nosaukumā *Ik-kul-See* saskatījis somugrisko (lībisko) *kula/kūla* 'ciems' (monogrāfijas tekstā, tiesa, minēta tikai elementa *kul-/kule* nozīme – vāciski 'Dorf' –, neatšifrējot šī elementa etniski lingvistisko piederību (ibid.)).

A. Bīlenšteina monogrāfijā var atrast veselās lappuses, kas veltītas tikai somugriskas cilmes vietvārdiem. Tā, piemēram, 271.–272. lpp. uzskaitīti samērā daudzi Zemgales vietvārdi, kas monogrāfijas autoram šķiet esam cilmes ziņā lībiski. Vairumā gadījumu A. Bīlenšteinam šai sakarā acīmredzot taisnība, sal. dažus viņa nosauktos oikonīmus un to cilmes skaidrojumus: *Jumal'* (sal. līb. *jumal* 'Dievs'), *Selga, Paiga* (sal. līb. *paika* 'vieta'), *Rūja, Tama* (sal. līb. *tamm* 'ozols') (Bielenstein 1892, 272). Bieži vien A. Bīlenšteins acīmredzot paļaujas tikai uz intuīciju, neatrodot konkrētas atbilstmes somugru valodu aparatīvajā leksikā. Dažkārt intuīcija var būt arī maldinājusi monogrāfijas autoru, dažkārt nepārlicina vai vismaz ne gluži pārlicina sastatījums (piemēram, attiecībā uz vietvārdu *Tama*). Būtu lietderīgi inventarizēt visas A. Bīlenšteina dotās somugriskās etimoloģijas un pārbaudīt tās, liekot lietā mūsdienās izmantojamo krietni bagātīgāko (salīdzinājumā ar 19. gs. pieejamo) somugru valodu faktu materiālu. Taču jau šobrīd nav šaubu, ka Augustam Bīlenšteinam ir sava vieta ne tikai baltistikas un visas indoeuropeistikas, bet arī Latvijas somugristikas vēsturē.

## Literatūra

- Bielenstein A. *Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert*. St. Petersburg., 1892.
- Breidaks A. Baltijas somu cilmes hidronīmi Latgalē // *Valodas aktualitātes 1988*. Rīga: Zinātne, 1989, 326–335.
- Bušs O., Balode L. Par dažiem somugru cilmes elementiem Latvijas hidronīmijā // *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemas*. 1. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005, 104–109.
- Endzelīns J. Diftongu un gažo vokāļu izruna latviešu valodā // *Rakstu krājums, Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas izdots*. XI., 1897, 107–121. (Arī: Endzelīns J. *Darbu izlase*. I. Rīga: Zinātne, 1971, 17–30.)
- Endzelīns J. Ventas vārds un kūru tautība // *Dzimtenes Vēstnesis*, 1911, 43, 1<sub>3</sub>–2<sub>2</sub>. (Arī: Endzelīns J. *Darbu izlase*. II. Rīga: Zinātne, 1974, 357–359.)
- Endzelīns J. *Latvijas PSR vietvārdi*. I daļa, 1. sēj. A–J. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1956.
- Kettunen L. *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura, 1938.
- Kiparsky V. *Die Kurenfrage*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1939.
- Kļaviņa S. Die Werke von August Bielenstein – eine bedeutende Quelle der Indoeuropäistik des 19. Jahrhunderts // *Res Balticae*. 8, 2002, 151–168.
- Lup – *Latvijas PSR ūdensteču nosaukumi. Īsa izziņa*. I–IV. Sastādītājas R. Avotiņa, Z. Goba. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1986.
- Ozols A. *Veclatviešu rakstu valoda*. Rīga: Liesma, 1965.
- Rudzīte M. Somugriskie hidronīmi Latvijas PSR teritorijā // *Latviešu leksikas attīstība*. Rīga: Zinātne, 1968, 175–198.
- Zeps, V. J. Critique of Proposed Finnish Hydronyms in Latgola // *Studies in Finno-Ugric Linguistics. In Honour of Alo Raun*. Ed. by Denis Sinor. Bloomington, 1977, 427–440.
- August Bielenstein and the Fenno-Ugristics (introduction to the topic)

## Summary

The Baltic-German linguist August Bielenstein (1826–1907) was a well-known researcher of Latvian and has great merits in Baltistics and Indoeuropeistics. Finno-Ugristics has not been in the focus of his attention. Nevertheless in the monograph “Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert” (1892) Bielenstein has given Finno-ugristic etymologies for many Latvian place-names. The name of A. Bielenstein must be mentioned in the history of Latvian Finno-Ugristics aslo.

## SOMU ČŪSKU VĀRDU TEMATIKA

### Motifs of the Finnish Snake Incantations

**Marija Butikova**

Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Moderno valodu fakultāte  
Visvalža iela 4a, Rīga LV-1050  
lightmyfire@inbox.lv

Čūsku vārdi ietilpst īpašā somu folkloras grupā, ko veido buramvārdi pret būtņēm un lietām, kas var kaitēt cilvēkam – pret uguni un salu, dzelzi un akmeni u. c. Pēc formas somu čūsku vārdi ir līdzīgi Kalevalas pantmēra episkajai dzejai, bet pēc satura tos var iedalīt vairākās grupās: lūgšanās, stāstījumos jeb salīdzinājumos, lamu vārdos (ieskaitot brīdinājuma, dziedināšanas un citus vārdus) un dzimšanas vārdos. Katrai grupai ir raksturīgi savi motīvi, kuriem variācijas iespēju dēļ piemīt liela daudzveidība. Rakstā tiek aplūkoti vistipiskākie motīvi katrā grupā.

**Atslēgvārdi:** buramvārdi, čūska, somu folklorā, buršana, dziedināšana.

Buramvārdi ir maģiskas formulas, kurām cilvēki uzticējušies ikdienas dzīvē un darbā, ar kuru palīdzību cerējuši sasniegt labklājību un pasargāt sevi no ļauno spēku iedarbības. Ticība buramvārdu spēkam ir bijusi tik stipra, ka pat baznīcas un oficiālās varas vajāšana un raganu prāvas prāvas izdzēst šos vārdus no tautas prāta. Šķiet, visām tautām ir buramvārdi pret dažādām cilvēku slimībām, buramvārdi lopu aizsargāšanai, buramvārdi, kas palīdz darbā un privātajā dzīvē.

Buramvārdi veido lielu somu folkloras daļu. Krājumā „Suomen Kansan Vanhat Runot” (1908–1948) ir apkopoti apmēram 28 000 buramvārdu variantu, un vēl tūkstoši palikuši nepublicēti. Somu folklorā īpašu grupu veido buramvārdi pret būtņēm un lietām, kas var kaitēt cilvēkam, piemēram, pret uguni, salu, dzelzi, akmeni un garu. Arī čūska ietilpst šajā ārējo ļauno spēku kategorijā. Diez vai kāds cits dzīvnieks laika gaitā ir devis tik daudz vielas dažādu tautu fantāzijai. E. Liparte raksta: „Čūska ir viens no interesantākajiem un noslēpumainākajiem tēliem – simboliem daudzu pasaules tautu mitoloģijā. Tā ir ļoti daudznozīmīga un saistīta gan ar auglību, zemi, sievišķo auglības spēku, gan ar pazemi, resp., veļu valsti, gan ar ūdeni un lietu, gan arī ar uguni un mājas pavardu.” (Liparte 1993/4, 32). Čūskas tēls ir ambivalents: tā ir gan laba, gan slikta, gan sievišķās, gan vīrišķās auglības simbols, čūskas inde gan nogalina, gan izdziedina. Attieksmē pret čūsku apvienojas gan priekšstats par ļauno būtņi (īpaši kristietības ietekmē), gan cieņa pret šī dzīvnieka gudrību. Kaut gan par tiešu čūskas kultu Somijā nekas nav zināms, tomēr dažās vietās tās atzina par htoniskām dievībām līdz pat 20. gadsimta sākumam. Viņas dzīvoja kūtī, pirtī vai mājā zem grīdas un tika regulāri barotas. Čūskas bija pilnīgi pieradinātas un pazina mājas ļaudis, taču svešiem viņas varēja būt bīstamas (Hāstesko 1918, 65). Somu buramie vārdi ir līdzīgi Kalevalas pantmēra episkajai dzejai, tomēr tie atšķiras lietojuma un nozīmes ziņā. Buramvārdi ir rituāla dzeja, kuras pamatā ir ticība vārda noslēpumainajam un iedarbīgajam spēkam. Hāstesko piedāvā šādu buramvārdu definīciju:

„*Īsāka vai garāka pēc noteiktas shēmas izveidota formula prozas vai dzejas formā, kuras iedarbību nodrošina mehāniskais maģiskais spēks, kas, lasot buramvārdus, vienmēr parādās un vai nu īsteno buramvārdu mērķi, vai arī piespiež kādu pārda-bisku būtņi veikt to, kas ir prasīts.*” (Hāstesko 1918, 28.)

Pēc formas un satura somu buramos vārdus var iedalīt vairākās grupās: lūgšanās, stāstījumos jeb salīdzinājumos, lamu vārdos (ieskaitot brīdinājuma, dziedināšanas un citus vārdus) un dzimšanas vārdos.

*Lūgšanas* pašas par sevi vēl nav buramvārdi. Tās kļūst par buramvārdiem tikai tad, kad attiecīgās vārdu kombinācijas uzskatāmas par pietiekami ietekmīgu līdzekli tieši to mehāniskā maģiskā spēka dēļ.

*Stāstījums* jeb *salīdzinājums* ir tāds buramvārdu veids, kurā tiek iekļauts kāds notikums no Jēzus vai kāda svētā dzīves; parasti tas ir saistīts ar izdziedināšanu, kas ir līdzīga tai, kura jāveic. Pārliecība par šādu buramvārdu spēku balstās uz dievības autoritāti: attiecīgais līdzeklis ir derīgs, jo dievišķa būtne to ir lietojusi līdzīgā situācijā (Познанский 1917, 155). Tādam tipam atbilst čūsku vārdu motīvs par svētā Pētera un Jēzus pastaigu (sk. tālāk).

*Lamu vārdos* (*manaukset*) ļaunais parasti tiek noturēts par dzīvu būtņi. To uzrunā, tai pavēl uz kaut kurieni iet vai no kaut kurienes ierasties, kaut ko darīt vai nedarīt (Hāstesko 1918, 28). Lamu vārdi mēdz būt īsas izsaukuma formulas (piem., čūskas aizturēšanas vārdi) vai garas rūnas. Pie šīs grupas pieskaita arī *dziedināšanas vārdus*. Čūsku vārdu formulās tie izpaužas kā čūskas lamāšana, bet vārdi iegūst dziedniecisku funkciju – „uz-lādē” kādu pārtikas produktu, piemēram, sviestu vai vīnu, kuru pēc tam izmanto kodiena ārstēšanai. Vēl šajā grupā ietilpst t. s. *brīdinājumi*, kuros apbūrējs stāsta, kādas briesmas var apdraudēt kādu pasākumu un kā pret tām jānodrošinās.

*Dzimšanas vārdi* (*syntyloitsut*) ir īpatnēja parādība somu folklorā. To pamatā ir ideja, ka pats ļaunums ir savaldāms, ja ļaunuma saknes ir izskaidrotas. Dzimšanas vārdu tradīcija ir cieši saistīta ar šamanismu, jo burvja uzdevums bija, iekrītot transā, uzzināt par pacienta slimības izcelšanos.

Šāda somu buramvārdu klasifikācijai ir galvenokārt teorētiska nozīme, jo starp čūsku vārdiem ir grūti atrast piemērus, kas pilnīgi atbilstu kādam vienam tipam, piemēram, čūsku vārdu motīvu par svēto Pēteri un Jēzu teorētiski varētu uzskatīt par stāstījumu, taču patiesībā tas pieder pie dzimšanas vārdiem. Somu buramvārdu motīvus veido no klišejām, kas ir izveidotas no standarta rindām vai rindkopām. Motīvs vienmēr sākas ar noteicējklišeju, un čūsku vārdos par tādu var uzskatīt, piemēram, rindas *Mato musta maanalainen* (Melnais pazemes tārps), *Toukka Tuonen karvallinen* (Kāpurs Tuoni spalvainais). Tad seko kāda no alternatīvajām klišejām, kas tomēr ir tradicionālas noteikta veida buramvārdiem. Tās izskaidro un attīsta noteicējklišejas domu tālāk. Alternatīvajās klišejās var ietilpt arī papildu rindas.

Aplūkosim vispirms čūskas dzimšanas vārdus. Somijā ir dažādas čūsku sugas, un katrai no tām ir savs dzimšanas motīvs. Viens no izplatītākajiem zemes čūskas dzimšanas vārdu motīviem ir saistīts ar stāstījumu par notikumu no Kristus dzīves. Tā pamatā ir viduslaiku apokrifiskā leģenda, kas pareģo, ka kodiena brīnišķīgā izdziedināšana notiek vienlaikus ar nelabā dzīvnieka radīšanu. Dzejas formā motīvs ir šāds:

Kulki Jiessus tietä myöten  
 Santta Pietarin keralla,  
 Sano Pietar Jiessukselle:  
 ”Anna, Herra, henki tuolle,  
 Silmät siunoo, Jumala!”  
 Vuan Jiessus sanoo Pietarille:  
 ”Pahasta paha tulloo,  
 Pahan miehen siemenestä.”  
 Anto Herra hengen tuolle,  
 Silmät siunas Jumala.  
 Sano Jiessus Pietarille:  
 ”Pistä suuhun sormelasi!”  
 Pisti suuhun sormelaa,  
 Jo puri paha pakana.  
 (SKVR VII3 1130)

Staigāja Jēzus pa ceļu  
 Ar svēto Pēteri kopā,  
 Teica Pēteris Jēzum:  
 „Dod, Kungs, viņam garu,  
 Acis svēti, Dievs!”  
 Bet Jēzus teica Pēterim:  
 „No nelabā nelabs iznāks,  
 No nelabā vīra sēklas.”  
 Deva Kungs garu tam,  
 Svētīja acis Dievs.  
 Teica Jēzus Pēterim:  
 „Iebāz (tam) mutē pirkstu!”  
 Iebāza mutē pirkstu,  
 Jau iekoda ļaunais pagāns.

Motīvs ir attīstījies no stāsta, kurš prozas formā bija saglabājies Ziemeļkarēlijā un Karēlijas pierobežā: Jēzus staigā ar svēto Pēteri, un Pēteris lūdz viņu dot dzīvību nelabā siekalām. Kad čūska iekož Pēterim, viņš lūdz Jēzu glābt viņu no nāves, un Jēzus nolasa čūsku vārdus, kuri Pēteri izdziedina. Tad Jēzus liek viņam iet uz baznīcas pagalmu un izkliegt maģiskos vārdus, lai katrs kristīgais zinātu, kā sevi no čūskas paglābt. Taču Pēteris nokaunas un pačukst šos vārdus tikai dažiem. Tāpēc arī čūsku vārdus prot retais (SKVR VII3 1018).

Dienvidhemes un Vidushemes dzejā ir atrodamas dažas rūnas, kurās nelabo, kā arī Jūdu tēlo skrienot, guļot vai vienkārši siekalojoties. Nelabās būtnes siekalošanās var izskaidrot arī ūdens čūskas rašanos:

Sylki Syöjätär merellä,  
 laski kuplan lainehille.  
 Tuota tuuli tuuditteli,  
 veen henki heilutteli  
 kolmekymmentä kesseä;  
 ajoj aalto kalliolle.  
 Tuon päivä kovaksi paahto,  
 vesi pitkäksi venytti.  
 (SKVR VII3 5037)

Splāva Siejeterē jūrā,  
 palaيدا burbuli viļņos.  
 To vējš šūpoja,  
 ūdens gars līgoja  
 trīsdesmit vasaras;  
 atdzina vilni uz klinti.  
 To saule cietu cepa,  
 ūdens garu izstiepa.

Siejeterē ir ļauna sieviešu dzimtes būtne austrumsomu un aizrobežu somu pasakās. Viņu tēlo kā no jūras cēlušos daudzgalvainu čūsku pavēlnieci, kuru pasakas varonis nogalina. Latviski viņas vārdu var tulkot kā *Ēdāja*. Tā kā čūskas vairošanās pārcelta citā stihijā – ūdenī, radītas jaunas variatīvas rindas, kas tēlo, kā čūskas vielu ūdenī cepina saule, šūpo vējš un viļņi nes uz krastu. Bieži rindas, kas aizgūtas no šā motīva, izmanto, lai aprakstītu, kā ūdens, gaiss un saule ietekmē Jūdas siekalas. Siejeteres motīvs savienojas ar kristīgajiem elementiem un aizstāj Jūdas motīvu.

Ziemeļkarēlijas un Ziemeļpohjanmāas dzejā atrodami arī tādi motīvi, kuros čūska rodas no ļaunas sieviešu būtnes matiem:

Hivus hiideltä putosi,  
 Letti Lemmon tyttäreltä  
 Selvälle meren selälle,  
 Vyölappu lainnehille.  
 (SKVR VII3 1125)

Mats no Hīsi nokrita,  
 Bize no Lempi meitas  
 Uz tīras jūras grēdas,  
 Jostas gabals viļņos.

Somu buramvārdu pētnieki nedod šim motīvam īpašu skaidrojumu, tomēr, iespējams, ka tam ir saistība ar krievu priekšstatu par *Volosu* (волос, волосатик, волосец u. c.). To var pieņemt tādēļ, ka abi minētie Somijas rajoni atrodas blakus Krievijai. Voloss ir ūdens tārps – tievs kā diegs, un zirga spalvai līdzīgs. Dažkārt to uzskatīja par zirga spalvu, kas atdzīvojas ūdenī. Ticējumos šis tārps ir spējīgs iekļūt cilvēka ķermenī un dzīvot tajā, izraisot dažādas slimības, it īpaši augoņus. (Власова 2000, 110.) Tā kā mati aug un attīstās, čūska līdzība ar tiem radījusi ideju par reģenerāciju un auglību.

Atsevišķi iespējams izdalīt arī motīvus, kas saistās ar odzes dzimšanu. Somi izšķir vairākas atšķirīgas odzes variācijas pēc krāsas un dzīves vietas. Nākamajā fragmentā tēlota triju dažādu krāsu čūsku dzimšana:

Istervo sotia käypi  
3 poikas(a)n keralla,  
2 kanssa tyttäressä.  
Sylkkytteli keihojaan  
Lallervo mäen nenällä,  
Sileellä kalliolla.  
Keiho taittu, kärkei murtu,  
Kärkei 3:ksi mureni,  
Kirjavan karestä käänsi,  
Keskuksesta kellan karvan,  
Mustan putk(e)sta puhalsi.  
(SKVR VII3 1157)

Istervo karoja  
Ar trijiem dēliem kopā,  
Ar divām meitām kopā.  
Spļāva uz sava šķēpa  
Lallervo zemes galā,  
Uz līdzenās klints.  
Šķēpu pārlauza, smaili nolauza,  
Smaili trijās daļās salauza,  
Par raibo galiņu pārvērta,  
Par dzelteno spalvu viduspusi,  
Melno no kāta izpūta.

Marti Hāvio saskata Istervo tēlā līdzību ar svēto Juri, par kuru tika stāstītas dažādas leģendas. Viņš izglābis pavēlnieka meitu no pūķa rīkles, nogalinot pūķi ar šķēpu. Pēc Hāvio domām, stāstu var tulkot kā kristietības un pagānisma, respektīvi, labā un ļaunā, cīņu. Viduslaiku simbolikā pūķis identificēts ar elli, un elle savukārt tēlota kā liela aiza starp diviem kalniem. Tātad klints, kurā Istervo spļauj uz šķēpa, somu buramvārdos ir nelabā kalns vai elles klints. Tajā brīdī, kad svētais Juris uzvarējis ļauno, notikusi neparedzēta nelaime – šķēps salūzis, un no tā lauskām radusies čūska, ar ļauno garu identificētais dzīvnieks. (Piela 1989, 90.) Analogija ar karojoša valdnieka tēlu ir saskatāma arī Bībeles personāžā Saulā, kas karojis kopā ar dēliem un vienmēr nesis savu šķēpu līdzī. Dažos somu buramvārdos darbojas *Israelin kuningas* (Izraēlas ķēniņš), bet mutvārdu daiļradē Izraēla somiski tiek saukta par *Isto*.

Šķēpa motīvs nav vienīgais, čūska var rasties arī no noslīdējuša gredzena:

Isversko sotia käveli  
Kolmekymmentä kesä;  
Sormus kultainen solahti,  
Rengas vaskinen valahti  
Isverskosen(!) sormen päästä.  
Tuosta kyy kulohon syntyy,  
Mato mualle siunattihin.  
(SKVR VII3 1095)

Isversko karoja  
Trīsdesmit vasaras;  
Zelta gredzens noslīdēja  
Noslīdēja vara riņķis  
No Isverskonena pirksta gala.  
No tā odze kūlā piedzima,  
Tārps zemi svētīja.

Retāk čūska rodas no samalta vara vai no akmens diegiem. Tikpat rets ir arī dārza čūskas dzimšanas motīvs, kurš sastopams laikam tikai Ziemeļkarēlijā un Karēlijas pierobežā. Pēc šā motīva čūska rodas no sievas skalojamās veļas netīrumiem un no ūdens kopā ar mazgājām drēbēm nokļūst sētā.

Bez dažādu čūsku paveidu dzimšanas apdziedāšanas somiem ir arī atsevišķas rūnas, kurās tiek izskaidrota čūskas ķermeņa daļu izcelsme. Tās parasti seko Jēzus un Pētera

motīvam, bet var pievienoties arī citām rūnām. Šāda tipa formulās parasti tiek uzdots viens vai vairāki jautājumi:

Kusta on peä pahalle pantu?  
 Peä on pantu pataranista,  
 Silimät simpukan jyvistä,  
 Korvat lammin lumpeista,  
 Kieli Lemmon keihähästä,  
 Kuono kuumista kivistä,  
 Selekä koivun konkelosta,  
 Jalat kuusen janhuksesta.  
 (SKVR IX4 702)

No kā ir galva ļaunajam likta?  
 Galva ir likta no poda malām,  
 Acis no gliemežvāka graudiņiem  
 Ausis no diķa lēpes,  
 Mēle no Lempi šķēpa,  
 Purns no karstiem akmeņiem,  
 Mugura no bērza sazarota,  
 Kājas no sarkana egles koka.

Šajā piemērā jautājums tiek uzdots tikai vienu reizi, kaut gan izplatītāks šķiet gadījums, kad atsevišķs jautājums ir veltīts katrai čūskas ķermeņa daļai. Ir iespējami arī citi čūskas ķermeņa daļu izcelsmes varianti, piemēram, galva var būt veidota no poda malām (*pataranista*), no nelabā pupas graudiem (*pahan pavun jyvistä*), no pagāna sievas kārtas (*paklasta pakanan eukon*) vai no Veineteres starpenes (*välisestä Väinättären*). Čūskas acis mēdz būt no nelabā vai Lempi lina sēklām (*pahan/Lemmen liinan siemenistä*), no gliemežvāka graudiem (*simpukan jyvistä*), no Tuoni ogām (*tuomen mariojsta*) vai viena no akmens, otra no zelta zirņa (*kivestä, toinen kulda herneestä*). Ausis ir no bērzu lapām (*koivu lehtosista*), no diķa lēpes (*lammin lumpeista*) un no slēpju nūju riņķiem (*savolaisen sauvansompa*). Mēle ir izveidota no Kalevas dēla, nelabā vai elfa šķēpa (*Kalevan poijan keihäsvarrest, kehnon keihän nenästä, keijukaisen keihasta*), no jauna zobena (*miekasta tuliterästä*) vai no nelabā krekla auklas (*pahalaisen pajannauha*). Čūskas gara apraksts folkloras materiālos labāk atbilst pūķim nekā parastai čūskai – *henki helvetin tulesta* – gars no elles uguns, vai citā variācijā arī *henki Hiijen hiiloksista* – gars no Hīsi plēnējošām oglēm.

Čūskas lamāšanas rūnas var uzskatīt par oriģinālākajiem čūsku buramvārdiem, kaut gan arī tajos ir sastopami vēlākie kristīgo laiku papildinājumi. Savā sākotnējā veidā čūsku vārdi ietver čūskas krāsu, tās ķermeņa formu un dzīvesvietas aprakstu, kā arī ieminēšanos par to, ka čūska bija domājusi, ka iekož kokam, nevis cilvēkam. Tad seko pavēle kodienu izārstēt. Tāds veids ir vienkāršs un skaidrs, un tāpat to var dabiski uzskatīt par sākotnējo variantu. Nākamajā rūnā redzams precīzs vispārīgs čūskas lamāšanas piemērs:

Mato musta maan-alainen,  
 Toukka tuonen karvallinen,  
 Luulit puuta purreis,  
 Pajun juurta panneis;  
 Etpä puuta purrutkaan,  
 Pajun juurta pannutkaan,  
 Purit ihmisen ihhuu.  
 Pahoin teit kun panit,  
 Tee paremmin jott' parannat.  
 (SKVR XIII3 8893)

Tārps melnais no pazemes,  
 Kāpurs Tuoni spalvainais,  
 Domāji, ka kokam iekodi,  
 Kārkla saknes sabojāji;  
 Nevis kokam iekodi,  
 Kārkla saknes sabojāji,  
 Iekodi cilvēka ādai.  
 Slikti izdarīji, ka iekodi,  
 Izdari labāk, lai izdziedinātu.

Šajā rūnā nav jūtama kristīgā ietekme, jo čūskas rīcība, kas varētu asociēties ar ļaunprātību un nekrietnību, tiek pasniegta kā pārpratums, nejaušība. Dažos kļūdainos variantos ir fiksētas formas: *Labi izdarīji, ka iekodi, Vēl labāk, ja izdziedināsi (Hyvin teit, ettäs purit, Paremmin vielä, ettäs parannat* (SKVR IX3 687)). Tik piesardzīgu formulējumu varētu skaidrot ar burvja cieņu pret čūsku un nevēlēšanos sabojāt attiecības ar dievību. Taču, attīstoties buramvārdiem, vēlējums pārvēršas par prasību: *Ja esi iekodusi, tad izdziedini!*

(*Kun purit, niin paranna!* (SKVR XIII3 8911)). Čūsku lamu vārdos pavēles formulas no-  
maina piedraudējuma formulas:

Jospa nyt oot purston purrut,  
Tahi hampahin hakannut.  
Tule työsi tuntemahan,  
Pahasi parantamahan,  
Ennenkuin emolle sanon,  
Virka valtavanhemmalle  
Jos poika pahoin tekevi,  
Lapsi ankeien asusi  
Enemmän on emolle työtä  
Vaiva suuri vanhemmalle.  
(SKVR XII2 5003)

Vai esi jau vēderu sakodis,  
Vai ar zobiem sasitis?  
Nāc savu darbu atzīt,  
Ļaunumu izlabot,  
Kamēr māmuļai nepasaku,  
Darba rīkotājai vecākajai  
Ka dēls ir slikti rīkojies,  
Bērns ir bargi dzīvojis  
Vairāk ir māmuļai darba  
Pūles lielas vecākiem.

Čūscai pašai jāatnāk un jāizdziedina savs kodiens. Pēdējā piemērā uzruna *sātans*,  
protams, nāk no kristīgiem laikiem, bet rūnas pēdējā rinda ir paša burvja izdomāta –viņš  
uzsver, ka viņam ir vara, lai čūsku sev pakļautu. Demonstrējot cietušajam savu varu, bur-  
vis kaunina čūsku un aizliedz tai sakost dzīvas būtnes:

A. Veä sä kultainen nenäsi  
Alle vaskisen navasi  
Pillojasi piilemähän  
Töitäsi häpeämähän!  
(SKVR VII3 1006a)

Noliec tu savu zelta degunu  
Zem savas vara nabas,  
Lai savas kaites paslēptu,  
Lai no saviem darbiem nokaunētos!

B. Pure puuta, putken juurta,  
Äläkä ihmisen ihoa!  
(SKVR XIII3 8882)

Iekod kokam, stiebra saknei,  
Bet ne cilvēka ādai!

Citā rūnā burvis apgalvo, ka čūskas galva ar zobiem, no kuriem cilvēks tā baidās, nav  
bīstamāka par vilnas kušķi (Hästesko 1918, 71):

Villa suusi, villa pääsi,  
Villa viisi hammastasi,  
Villaset sinun vihasi.  
Elä riko ristittyä,  
Eläkä kaaja kastettua!  
(SKVR XII2 4973)

Vilna tava mute, vilna tava galva,  
Vilna pieci tavi zobi,  
Vilnainas tavas indes.  
Nebojā kristīgu  
Un negrauz!

Somu čūsku vārdos lietotas arī draudu formulas, kas sākas ar rindu *Ja tu to neizpildīsi*,  
un nosūtīšana citā pasaulē, kurai ievadrinda ir *Tuonne minä sun manaan* (*Uz turieni es tevi  
nosūtu*):

Jos siit et sitä totele,  
Huulet survon huhmaressa,  
Hampaat kivellä jauhan,  
Kielen pieksän petkelällä.  
(SKVR VII3 1006a)

Ja tu to neizpildīsi,  
Lūpas sagrūdīšu piestiņā,  
Zobus ar akmeni samalšu,  
Mēli izdauzīšu ar stampiņu.

Nosūtīšanas rūnas ir ļoti daudzveidīgas, taču kopīgas pazīmes tām ir čūsku nosūtīšana  
aiz devītās jūras un vieta (ziemeļi, tumšs tuksnesis), kur tai ir jāuzturas:



Tuonne ma sun manoa  
Pohjan pitkään perää  
Lapin maahan aukeasee,  
Joss on muutki murhamiehet  
Entisetki pahantekijät.  
(SKVR IX4 690)

Uz turieni es tevi nosūtu,  
Uz ziemeļu garo malu,  
Uz Lapzemi atklāto,  
Kur ir arī pārējie slepkavas  
Arī bijušie ļaundari.

Ja čūska kādu ir sakodusi atkārtoti, burvis var jautāt: *Miksi pistit, kunma kielsin, miksi maistit, kunma varotin? (Kāpēc sakodi, ja es aizliedzu, kāpēc nogaršoji, ja es brīdināju?)*

Čūsku vārdu būtiskā daļa ir čūskas krāsu uzskaitīšana. Šajā tendencē izpaužas doma, ka buramvārdiem jāvērsas tieši pie tās čūskas, kura ir kādu sakodusi, citādi formula neie-darbosies. Tā kā čūska bieži kož nemanāmi un cilvēks nespēj to pamanīt, tad ir jāmin visas čūskas krāsas. Tiek arī uzskatīts, ka buramvārdos pietiek nosaukt tikai iekodušās čūskas krāsu, ja ir izdevies to pamanīt, piemēram, *Mato musta maanalainen* (Melnais pazemes tārps) utt.

Somu buramvārdos čūskas krāsa pārsvarā tiek attēlota ļoti ticami. Čūsku sugām, kas ir izplatītas Somijā, krāsas nav spilgtas, tādēļ burvis tēlo čūsku kā vides daļu, nosakot, kādai dabas substancei čūskas spalvas krāsa atbilst:

Maan karva, kuusen karva,  
Pihlaan karva, koivun karva,  
Lepän karva, kanervan karva,  
Tuomen karva, pilven karva,  
Kaiken maailman karva.  
(SKVR IX 4 708)

Zemes spalva, egles spalva,  
Pīlādža spalva, viršu spalva,  
Ievas spalva, mākoņspalva,  
Alkšņa spalva, viršu spalva,  
Visas pasaules spalva.

Tikai dažās rūnās parādās varavīksnes krāsas – *zils tārps, sarkans tārps, dzeltens tārps, zaļš tārps*, kā arī melnā krāsa – *melnais pazemes tārps (mato sininen, mato punainen, mato keltainen, mato viheriäinen, mato musta maanalainen)*. Tie acīmredzot ir svešu buramvārdu atdarinājumi. (Juvelius 1906, 64.) Kopīgs čūskas raksturojums ir tomēr *melnais pazemes tārps*, kura izvēli var saistīt ar to, ka odzes pamatkrāsa parasti ir tumša, t. i., melna.

Buramvārdos čūsku raksturo, ne tikai nosaucot tās krāsas, bet arī vietas, kur tā parasti ir redzama. Čūska spīd žoga plaisā vai akmens iedobumā (*kiiltävä aidan raossa/ kiiltäväinen kiven lovessa*), ir raiba vai cirtaina zem akmens (*kirjava kivenalainen/ kiekkura kivenalainen*), kā vīca zem akmeņu grēdas (*raippa raunijon alainen*), zem skujām pelēka (*harmaa haonalainen*) vai kā mezgliņš aiz ciņa (*mytty mäittään takana*), vai blakus garai malkas grēdai (*pinon pitkän vierimmäinen*). Svarīgi ir nosaukt arī čūskas kustības veidu:

Mato musta maan alainen,  
Toukka Tuonen karvallinen  
Läpi mäittähän mänija,  
Puun juurten pujottelija  
Kannon juuren kaivelija,  
Maan sammalen alanen,  
Kiulun korvan kiertelijä,  
Naisten vyöllisten lukia  
Avainten arvelia.  
(SKVR XII2 5032)

Tārps melnais pazemes,  
Kāpurs Tuoni spalvainais  
Cauri zemei gājējs,  
Koku sakņu lauzējs,  
Celmu sakņu izracējs,  
Zem zemes sūnās esošais,  
Slaucenes osas apvijējs,  
Sievu jostu skaitītājs,  
Atslēgu vērotājs.

Jaunākos laikos radušos čūskas epitetus var sadalīt pozitīvos un negatīvos. Čūskas mīlināmie vārdi ir, piemēram, *valdnieka zelta sprādze (kuninkaan kultasolki), kungu sudraba*

*krellīte (herrain hopeahelmi), alksnāja burvīgais putns (lepiston ihana lintu), jaunavas garie zāda diegi (piijan pitkät silkki rihmat).* Čūska salīdzinājums ar diegiem ir viens no populārākajiem, un čūska tajā vienmēr ir piederīga sievietei:

Kaunis kasteen alainen,  
Sisarusten sini keräinen,  
Morsianten maito rihma.  
(SKVR XI 1419)

Skaistais zemrasainais,  
Māsu zilais kamoliņš,  
Līgavu piena diegs.

Negatīvajos epitetos čūska parasti ir saistīta ar kādu ļaunu būtni – nelabo vai kādu mīstisku sieviešu dzimtes personāžu. Izplatīts ir čūskas salīdzinājums ar matiem, piemēram, *nelabā* vai *nolādētā bārdas spalva*. Salīdzinājums *Hisi jaunavas bizīte* vai *raganas matu diegs* atgādina grieķu Medūzu Gorgonu. Bieži čūska tiek dēvēta par Siejeteres krūšu sprādzi (*rinta solki Syöjättären*), ko var uzskatīt par Eiropas tautu kopīgu simbolu – sievieti, kas tur čūsku pie krūtīm, ir grēku, varaskāres un baudkāres radītāja. Vairākos epitetos čūska ir velna rīkste vai zābaku aukla. Dažreiz tā ir arī ļaunās sievas krekla stērbeles (*pahan vaimon paidan pallet*). Pēc tautas ticējumiem „ļaunas sievas” kreklam bija ļoti iedarbīga maģiskā vara (Juvelius 1906, 86).

Iepriekš aprakstītie lamu vārdi un čūskas kodiena dziedināšanas vārdi vairāk ir sastopami Austrumsomijā. Rietumsomijas apgabalos plašāk sastopamas vienkāršas prozas formulas dialoga veidā, kuru dziednieciskais spēks balstās uz brīnumstāstu:

A. Normi puri.  
Peetari kysy: Tuliko veri?  
Neitsy Maria sano: Jo se parani.  
(SKVR X 2790)

Normi iekoda.  
Pēteris jautāja: Vai asiņoja?  
Jaunava Marija teica: Jau sadzija.

B. Pietari sanoo: orma puri.  
Maria kysy: tuliko veri?  
Jesus sanoo: se jo parani.  
(SKVR XI 1370)

Pēteris teica: Orma iekoda.  
Marija jautāja: vai asiņoja?  
Jēzus teica: tas jau sadzija.

Šādās formulās bieži jauktas personu lomas, tāpēc grūti secināt sākotnējo variantu. Dažos piemēros dziednieks ir Jēzus, citos Jaunava Marija vai svētais Pēteris, turklāt arī citas formulas daļas mainās. Tomēr Jēzus ļoti reti ir jautātāja un kodiena paziņotāja lomā. Tas pierāda, ka viņš ir īstais dziednieks. Šāda veida buramvārdi acīmredzot radušies ārpus Somijas un aizgūti katoļticības izplatīšanās sākumā. Par to liecina fakts, ka šādi dialogi ir sastopami tikai zviedru piekrastes apmetņu tuvumā. Arī vārds *orma*, *ormi* un daudzi citi tā varianti (nurmi, hormi, norma, formu u. c.) norāda uz aizguvumu, jo *orm* zviedriski ir *čūska*.

Otru prozas formulu grupu veido čūskas aizturēšanas vārdi. Čūsku ieraugot, tā ir jānogalina, bet tā arī viegli var aizbēgt. Tādēļ ir vajadzīgi vārdi, kam būtu spēks čūsku noburt tā, lai viņa paliktu uz vietas. Dabiski, ka šādai situācijai piemērota ir īsa apvārdošana, nevis garas rūnas. Ir divu veidu skaitāmas formulas, zemē zīmējot krustu:

A. Maa pirä mattoo,  
Pyhä pelto perkelettä,  
Niin kauvvan koköpin saan!  
(SKVR X 2956)

Zeme, turi tāru,  
Svētais tīrums nelabo,  
Tik ilgi, kamēr nūju dabūšu!

B. Piru, pirätä hevoses,  
Että saan suittet suuhus.  
(SKVR XI 1294)

Velns, turi savu zirgu,  
Lai ieliktu iemauktus mutē.

Pirmā piemērā otrajā rindā ir minēts *svētais tūrums*. Tikpat bieži ir sastopams variants *Pyhä henki pekelettä* – tātad svētā tūrumā vietā ir Svētais Gars. Turklāt trešajā rindā dažreiz ir minēts svētais Pēteris: *niinkauvan kuin p. Pietari hakee keppiansa (tik ilgi, kamēr svētais Pēteris iegūst savu nūju)*.

Čūska somiski ir *käärme*, taču buramvārdos ir redzama tendence izvairīties no šī vārda lietošanas. Čūska tiek dēvēta par *mato*, kas parasti apzīmē mazāku, čūscai pēc formas līdzīgu dzīvnieku, kā arī būtni, kas, pēc tautas priekšstatiem, ir dažādu slimību (vēža, čūlas, rozes u. c.) izraisītāja (Häsesko 1918, 65). Šī parādība tiek skaidrota ar seno pirmatnējā attīstības stadijā esoša cilvēka priekšstatu: vārds ir cilvēka un pārējo būtnu būtības daļa – ja nosauc kādu būtni vārdā, tā var ierasties. Tātad, ja nosauc čūsku tās īstajā vārdā, tā var atnākt un iekost. (Häsesko 1918, 75.) *Käärme* tātad ir tabu vārds – vārds, kuru nedrīkst pieminēt.

## Avoti

SKVR: Suomen Kansan Vanhat Runot I– XIV. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1908–1948.

## Literatūra

- Hästesko F. A. Länsisuomalainen loitsurunous // *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia*. Helsinki, 1918.
- Juvelius J. W. *Länsi-Suomen käärmeen loitsut*. Turku 1906.
- Krohn K. Suomalaiset syntyloitsut // *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 157, Helsinki 1917.
- Kursīte J. *Latviešu folklorā mītu spoguļi*. Rīga: Zinātne, 1996.
- Liparte E. Labā un ļaunā čūska latviešu folklorā // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis* 1993/4 (549), 32–36.
- Piela U. Suomalaisen loitsutkimuksen vaiheita // *Suomen antropologi* 2/1987. Helsinki: Suomen Antropologisen Seuran julkaisu, 1987.
- Piela U. Loitsut 1800 – luvun Pohjois-Karjalassa // *Kalevalaseuran vuosikirja* 68. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1989, 82–105.
- Siikala A.-L. Myyttinen ajattelu ja loitsujen variaatio // *Kalevalaseuran vuosikirja* 68. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1989, 65–81.
- Greif P. *SIMBOLORUM*. <http://www.apress.ru/pages/greif/sim/simbolorum.htm>. 11.04.05.
- Власова М. *Русские суеверия*. Санкт-Петербург: АЗБУКА, 2000.
- Познанский Н. *Заговоры. Опыт исследования происхождения и развития заговорных формул*. Петроград, 1917.

## Summary

Snake spells are part of a special group of Finnish folklore formed by incantations against phenomena that can harm a man, for example fire, frost, iron and stone. Snake incantations are similar to epic poetry of Kalevala metre considering form, and they can be divided into several groups according to the content. Thus there are so-called prayers, narratives or parallels, damnations (int. al. words of warning, healing and other) and words of creation. There are motifs characteristic of each group, which are extremely diverse due to the possibility of variation. In the article the most typical motifs are examined.

## Lībiešu valoda medijos

### The Livonian Language in Mass Media

Valts Ernštreits

*SIA NicePlace; Līvõ kultūr sidām*

Rožu iela 7, Carnikava LV-2163

valts@timedivision.lv

Rakstā apskatīta lībiešu valodas lietošana dažādos plašsaziņas līdzekļos, tostarp pēc periodisku izdevumu principa veidotās grāmatās, periodiskajos izdevumos, internetā un citur. Analizēti dažādi izdevumi, kuri būtu uzskatāmi par periodiku lībiešu valodā, to tapšana, veidošanas ekonomiskie un valodnieciskie principi, īpatnības, kā arī tajos lietoto lībiešu rakstību atšķirības un šo izdevumu rosinātās izmaiņas vai pielāgojumi lībiešu rakstu valodā. Raksts ietver laika periodu no 1920. gada līdz mūsdienām.

**Atslēgvārdi:** lībieši, rakstu valoda, valoda normēšana, periodika, izdevumi.

Viens no valodu, īpaši nelielu valodu, saglabāšanās priekšnoteikumiem ir aktīva komunikācija. Lībiešu valodā šo principu raksturo formulējums „*Mēg rōkāndōm līvō kīelkōks*” ‘*Mēs runājam ar lībiešu valodu / valodas palīdzību*’, kas ilustrē valodas kā saziņas līdzekļa funkciju.

Tautām, kuru pārstāvji tradicionāli dzīvo kādā noslēgtā teritorijā, saziņa notiek ikdienas kontaktos. Taču pēc 19. gadsimta industriālās revolūcijas, personiskās un pārvietošanās brīvības iegūšanas un straujās pilsētu attīstības šīs kompaktās teritorijas vairs nevarēja palikt slēgtas citu valodu ietekmei.

20. gadsimta Eiropā abi pasaules kari un politiskie notikumi ietekmēja iedzīvotāju skaita samazināšanos un darbaspēka pārvietošanos, izraisot asimilācijas procesus dažādās Eiropas vietās. Arī globalizācijas tendences 20. gadsimta otrajā pusē ievērojami sarežģījušas mazāk lietotu valodu pastāvēšanu un saglabāšanos. Faktiski 20. un 21. gadsimta Eiropā valodas saglabāšanai vairs nepietiek ar tās lietojumu noslēgtā teritorijā, jo šādas izolētas teritorijas pastāvēšana un mākslīga uzturēšana mūsdienu apstākļos ir gandrīz neiespējama.

Šādā situācijā nozīmīga loma saziņas veidošanā un valodas attīstībā ir medijiem, kas arī paši ir 19. gadsimta industriālās revolūcijas un tai sekojošās 20. gadsimta tehnoloģiskās revolūcijas produkts.

### Lībiešu plašsaziņas līdzekļi

Mazāk lietotām valodām ir papildu problēmas, kas saistītas ar izdevumu vai plašsaziņas līdzekļu veidošanu. Galvenā no tām parasti ir nepietiekamais lasītāju skaits, kas neļauj, piemēram, laikrakstiem atpelnīt ieguldījumus un tādējādi nodrošināt arī to iznākšanas regularitāti un kvalitāti, tāpat bieži nepieciešamas arī investīcijas un palīdzība no malas,

īpašas tehnoloģijas un citi palīgīdzekļi. Šī iemesla dēļ galvenie lībiešu medijos raksturojošie atslēgvārdi ir *optimāli risinājumi, ekonomiski efektīva darbība un modernu principu un tehnoloģiju izmantošana*, turklāt katrs jauns izdevums vai medijs tieši iezīmējis arī jaunu posmu lībiešu literārās valodas veidošanā.

## Pirmā lībiešu lasāmgrāmata

Lībiešu mediju aizmetņi meklējami jau 1920. gada vasarā, kad pie lībiešiem savā pirmajā ekspedīcijā ieradās Tartu Universitātes Baltijas jūras somu valodu profesors Lauri Ketunens (*Lauri Kettunen*) un Tartu Universitātes students Oskars Loritss (*Oskar Loorits*). Apmeklējot lībiešu apdzīvotos ciemus, viņi konstatēja, ka lībiešiem draud visai strauja valodas asimilācija. Tas abus valodniekus mudināja sākt to, ko Ketunens vēlāk nodēvēja par “drosmīgo lībiešu glābšanas darbu” (Kettunen 1948, 141; Blumberga 2002, 119). Pēc pārrunām ar vietējiem lībiešiem tika arī nolemts gatavot izdošanai tekstus lībiešu valodā.

Tūlīt pēc L. Ketunena un O. Loritsa 1920. gada ekspedīcijas Tartu Akadēmiskās dzimtās valodas biedrības (*Akadeemiline Emakeele Selts*) programmā tika ietverti pasākumi garīgās un materiālās palīdzības sniegšanai lībiešiem. Pirmais darbs bija biedrības 1921. gadā Tartu izdotā “Pirmā lībiešu lasāmgrāmata” (Kettunen, Loorits 1921). Tās oficiālie sastādītāji bija L. Ketunens un O. Loritss, lai gan reāli bija strādājis Loritss viens pats (Kettunen 1948, 144–145; Blumberga 2002, 134). Šī grāmata kļuva par pirmo laicīgo tekstu krājumu lībiešu valodā un, to veidojot, tika arī likti pamati lībiešu literārajai valodai un ortogrāfijai, kas daudzkārt pilnveidotā formā tiek lietota arī mūsdienās (Damberg 1978, 75; Damberg 1995, 7).

Pirmā lībiešu lasāmgrāmata ir veidota no L. Ketunena un O. Loritsa 1920. gada ekspedīcijas laikā iegūtajiem materiāliem. Būtībā tā ir dažādu tekstu – dzejoļu, folkloras paraugu, atmiņu stāstījumu un aprakstu – kopums, kas pēc struktūras vairāk atgādina rakstu krājumu vai periodisku izdevumu, nekā apzināti veidotu lasāmgrāmatu ar īpaši atlasītiem un sarakstītiem tekstiem. Kā noprotams, lielākā uzmanība grāmatas sagatavošanas laikā pievērsta lībiešu ortogrāfijas izstrādei, vienlaikus optimizējot redaktora darbu un izmantojot jau esošus, ekspedīcijas laikā savāktus tekstus. Lai maksimāli samazinātu ar lībiešu jaunās ortogrāfijas īpašajiem simboliem saistītās drukas tehniskās problēmas un ar tām saistītos drukas izdevumus, grāmata ir faksimilizdevums no mašīnrakstā (ne drukas salikumā) veidota grāmatas maketa.

## Laikraksts *Līvli*

Mēnešraksta “Līvli” pirmais jeb paraugnumurs 500 eksemplāru metienā iznāca 1931. gada Ziemassvētkos. Sākumā tas iznāca Jelgavā, vēlāk – 1933. gada rudenī – redakcija pārcēlās uz Mazirbi. Visu šo laiku mēnešraksta neoficiālais izdevējs un finanšu meklētājs bija Helsinku Akadēmiskais radu tautu klubs (*Helsingin Akateeminen Heimoklubi*) (Blumberga 2002, 165).

Laikraksts tika izdots, saliekot lapas ar rakstāmmašīnu un pavairojot tās ar multigrāfu, kas bija mūsdienu kopējamās mašīnas priekštecis. Šāda tehnoloģija ļāva ietaupīt izdevumus laikraksta drukai, kas pat mūsdienās ir visai dārgs process. Rakstāmmašīnu un multigrāfu uzdevināja Somijas Kooperatīvās tirdzniecības centrālā apvienība (*Suomen Osuuskappojen Keskuskunta* jeb *SOK*) (Blumberga 2002, 166), bet laikraksta veidošana lielākoties bija pašu lībiešu – redaktoru Augusta Štālera (*August Štāler*; 1931–1933), Kārļa Staltes (*Körli Stalte*; 1933–1939) un līdzstrādnieku Pētera Damberga (*Pētör Damberg*), Hildas Grīvas (*Hilda Grīva*), Alises Gūtmanes (*Alise Gūtman*), Margaretes Staltes (*Margaret Stalte*) – ziņā.

Pirms laikraksta iznākšanas bija izdotas tikai septiņas grāmatas jaunajā lībiešu valodas ortogrāfijā, un, pirmo reizi parādoties regulāram periodiskam izdevumam lībiešu valodā, bija skaidri jūtama nepieciešamība jau pirms laikraksta iznākšanas sakārtot ortogrāfijas un valodas normēšanas jautājumus. Laikraksta vajadzībām jau esošā ortogrāfija tika papildināta ar vairākiem jauniem burtiem. Sākās arī aktīvs darbs pie lībiešu valodas normēšanas.

Laikrakstā lietotajā normētajā valodā tika gandrīz pilnībā atmesti latviskie priedēkļi, tika atjaunota vēsturiskā abesīva lietošana, tāpat tika veidoti jauni jēdzieni (Damberg 1995, 9–10), jo atšķirībā no iepriekšējiem visai neliela apjoma izdevumiem, kuros publicētie teksti lielākoties bija ar šauru valodas lietojumu (t. i., tika publicēta dzeja, folklorā vai apskatītas sadzīviskas tēmas), laikrakstā lietojamai valodai bijā jāaptver plašs tēmu spektrs, sākot no juridiskiem tekstiem (Līvu Savienības statūti) līdz aktuāliem ekonomiskās un politiskās ievirzes rakstiem. Tādējādi laikraksts joprojām ir viens no lielākajiem lībiešu tekstu krājumiem un nozīmīgākajiem lībiešu jaunvārdu avotiem.

Laikraksts sastapās ar finanšu un dažādām citām grūtībām, tomēr tas turpināja iznākt līdz pat 1939. gada augustam, kad iznāca pēdējais “Līvli” numurs (pavisam tika izdoti 69 mēnešraksta numuri). Ilgs pārtraukums no 1934. gada oktobra līdz 1935. gada jūnijam mēnešraksta izdošanā iestājās tādēļ, ka cenzūras vajadzībām to pirms izdošanas pieprasīja tulkot latviešu valodā. Šo prasību atcēla tikai 1937. gada sākumā. Bet to, ka 1939. gada augustā iznāca “Līvli” pēdējais numurs, acīmredzot ietekmēja redaktora un izdevēja repatriācija uz Vāciju. 1940. gada maijā vēl parādījās ziņa, ka igauņu organizācija “Fenno-Ugria” nodomājusi turpināt laikraksta “Līvli” izdošanu. Diemžēl šī iecere neistenojās (Blumberga 2002, 171).

## Lībiešu draugu biedrības Latvijā izdotie kalendāri

1932. gadā Rīgā tika izveidota Lībiešu draugu biedrība Latvijā (LDBL). Tās sekretārs – ģermāņu filoloģijas students Laimonis Rudzītis – mācījās lībiešu valodu pie viena no tālaika lībiešu valodas skolotājiem – lielirbnieka Mārtiņa Lepstes (*Maŗt Lepste*). Tādējādi gan runā, gan rakstos Laimonis Rudzītis lietoja tieši šo lībiešu valodas izloksni<sup>1</sup>. Viņa vadībā LDBL izdeva divus kalendārus – *Rāndalist ājgarāntōz 1933. āigastōn* (Ājgarāntōz 1932) un *Līvōd Rāndalist ājgarāntōz 1934. āigastōn* (Ājgarāntōz 1933), kas arī ir sarakstīti Lielirbes ciema izloksnē (Damberg 1995, 10).

Kalendārā Laimonis Rudzītis raksta: „Lībiešiem vēl vispār atzītas ortogrāfijas nav, un tādēļ valodas „meistariem” ir ziedu laiki. Katrs, pat tāds, kas neprot savu vārdu bez kļūdām parakstīt, domā, ka viņš ne tik vien ir ievērojams tautas darbinieks, bet arī valodas lietu speciālists, un sekas – lībiešu jūrmalā eksistē apm. 6–8 neatzītas ortogrāfijas. Tiešām rekords, ja ievērojam, ka lībiešu ir tik apm. 2500!” (Ājgarāntōz 1933, 89). Tomēr par spīti šim apgalvojumam viņš, sadarbojoties ar dažādiem konsultantiem, izveidoja lībiešu valodai pilnīgi jaunu ortogrāfiju, kas, lai gan savā ziņā bija pamatota un no lībiešu valodas izrunas atspoguļošanas viedokļa pat labāka nekā citas, tomēr bija tik sarežģīta un neparocīga, ka atrodama tikai abos LDBL izdotajos kalendāros un plašākā lietošanā tā arī nekad nav ieviesusies.

Abi kalendāri veidoti no divām daļām. Kalendāru daļā atrodama informācija par svinamajām dienām (gan Latvijas Republikas oficiālās svētku dienas, gan pareizticīgo un ebreju kalendāra svinamās dienas), medību un zvejas aizliegumu laiki, pasta tarifi, tirgus dienas Kurzemes apriņķos, formulas mēru pārrēķināšanai un tabulas, t. i., praktiska informācija, kura varētu būt nepieciešama tālaika saimniecībā un ar kuru, iespējams, tika cerēts padarīt šo kalendāru populārāku lasītāju vidū. Tāpat kalendāros piedāvāti lietošanai arī lībiešu personvārdi (lielākoties jaundarīnājumi). Savukārt kalendāra otrajā – tekstu – daļā atrodami raksti par lībiešiem un dažādām aktuālām tēmām gan lībiski, gan latviski.

Kalendārs 1934. gadam (Ājgarāntōz 1933) ievērojams vēl arī ar to, ka šis ir pirmais (un vienīgais) izdevums lībiešu valodā, kurā ievietotas reklāmas (papirosi, tīkli, laikraksts „Līvli” u. c.), kas acīmredzot veicinājušas kalendāra izdevuma atpelnīšanu. Taču, neraugoties uz šiem pasākumiem, kalendāru izdošana neturpinājās un tie palika LDBL pēdējie un vienīgie izdevumi.

## Atjaunotais *Līvli* un *Lībiešu gadagrāmatas*

1992. gada augustā, pēc tam, kad tika izveidota Valsts īpaši aizsargājamā lībiešu kultūrvēsturiskā teritorija *Līvōd Rānda*, tās paspārnē sāka iznākt atjaunotais mēnešraksts *Līvli*, kas turpināja 1930. gados izdotā mēnešraksta tradīcijas. Savukārt LDBL izdoto kalendāru tradīcijas tika turpinātas kopš 1991. gada izdotajās Lībiešu gadagrāmatās/kalendāros, kurās sākotnēji pat tika dublētas 1932. un 1933. gada kalendāru ziņas par svinamajām dienām, lībiešu personvārdiem un zvejniekiem svarīgu saimniecisku informāciju.

Abi šie izdevumi tika izdoti pamatā latviešu valodā, taču tajos atrodams arī pa kādam tekstam lībiski (ar tulkojumu latviski)<sup>2</sup>. Tā, piemēram, laikrakstā *Līvli* publicētas Tenu Karmas sastādītās lībiešu valodas mācību stundas. Tomēr, salīdzinot ar 1932. un 1933. gada izdevumiem, šeit lībiskie teksti vairāk pilda valodas paraugu, ne saziņas funkciju. Līdz 2005. gadam kopumā iznākuši 70 atjaunotā *Līvli* numuri un 14. gadagrāmatas/kalendāri.

## Ōvā

Savdabīga vieta lībiešu periodikā ir žurnālam *Ōvā*, kuru no 1994. līdz 1995. gadam izdeva Lībiešu kultūras centrs. Lai gan iznāca tikai trīs žurnāla numuri, tas bija vienīgais periodiskais izdevums pilnībā lībiešu valodā kopš 1939. gada.

Ideja šāda žurnāla veidošanai tika aizgūta no Holandē iznākošā žurnāla *Baltsvluchten*, kas iepazīstina holandiešus ar Baltijas kultūru. Šis laikraksts tiek maketēts ar datoru, izdrukas tiek pavairotas ar kopējamo aparātu un saskavotas. Šāda tehnoloģija ļauj izgatavot laikrakstus vidējās vai ļoti mazās tirāžās (kas, drukājot ofseta drukā, ir ļoti dārgi), turklāt to iespējams veikt „mājas apstākļos”. Šādi tapa arī *Ōvā* numuri, tā veidotājiem pašiem veicot visu tehnoloģisko procesu no tekstu apkopošanas, rediģēšanas un maketēšanas līdz pat gatavo kopiju skavošanai.

Laikraksta uzdevums, tāpat kā savulaik *Līvli*, bija piedāvāt lasītājiem tekstus lībiešu valodā, aptverot plašu tēmu diapazonu no daiļliteratūras līdz grāmatu apskatiem un zinātniskiem rakstiem, ja iespējams, izmantojot jaunradītus, nevis pārpublicētus tekstus. Arī pirms šī laikraksta veidošanas notika aktīvas konsultācijas ar lībiešu valodas speciālistiem par izdevumā lietojamo ortogrāfiju, lai laikraksts būtu iespējami viengabalains un viegli saprotams tā nedaudzajiem lasītājiem. Tomēr darbs pie laikraksta apsika pēc trešā (1995. gada marta) numura iznākšanas galvenokārt ekonomisku apsvērumu, nelielā lasītāju skaita un lībiešu valodas normēšanas problēmu dēļ.

## Radio, televīzija, internets

Attīstoties tehnoloģijām, 20. gadsimtā parādījušies jauni plašsaziņas līdzekļi – radio, televīzija un internets. Tomēr lībiešu valoda šajos medijos nav bijusi īpaši populāra. Televīzijas raidījumi lībiešu valodā nekad nav bijuši, jo skatītāju skaits ir ļoti ierobežots un pārraižu ražošanas izmaksas vienmēr bijušas ļoti augstas. Televīzijā lībiešu valoda skatnējusi galvenokārt kā lībiešu valodas paraugi par lībiešiem veidotu dokumentālo filmu demonstrēšanas laikā.

Latvijas Radio kopš 1990. gada dzirdams raidījums „Izstaigāju Līvu zemi”<sup>3</sup>, taču arī tajā lībiešu valodai ir parauga, nevis saziņas valodas loma. Līdzīgi ir arī ar internetā atrodamajām vēstkopām – *Livod* un *Veggilil* – arī tās, lai gan lībiešu tēmām veltītas, saziņai lībiešu valodu neizmanto. Tāpat internetā atrodamas vairākas lībiešu tēmām veltītas mājas lapas<sup>4</sup> (šīs lapas lielākoties nav lībiešu valodā, un tām, kuras ir lībiešu valodā, parasti ir visai nenozīmīgs apjoms), taču tās netiek periodiski atjauninātas, tādējādi nebūtu pieskaitāmas pie medijiem.

Paredzams, ka par izņēmumu varētu kļūt pirmais lielākais lībiešu tēmām veltītais portāls *Livones.lv*. Šis portāls sācis darbību testa režīmā 2006. gada vasarā. Līdz 2007. gada pavasarim paredzēts pabeigt portāla lībiskās versijas izveidi, kas varētu kļūt par pirmo un pašlaik diemžēl arī vienīgo interneta mediju lībiešu valodā.

## Nobeigumā

Lai gan pašlaik internets kā lībiešu valodas materiālu publicēšanas un komunikāciju vieta nav īpaši populārs, tas ir plašsaziņas līdzeklis ar vislielāko potenciālu tā zemo uzturēšanas un izveidošanas izmaksu, kā arī plašās pieejamības dēļ. Protams, arī internetā ir savas mazām valodām raksturīgas problēmas (piemēram, lībiešu valodai – īpašie burti), tomēr, domājams, ka, attīstoties tehnoloģijām, tās izzudīs.

Viens no mazāk lietotu valodu galvenajiem trumpjiem vienmēr ir bijušas modernas tehnoloģijas, jo ar to palīdzību iespējams vismaz daļēji apiet akūtu pastāvīga finansējuma trūkumu. Lībiešu gadījumā šāds tehnoloģiju lietojums vislabāk redzams gan esošo tekstu izmantošanā izdevuma veidošanai (Pirmā lībiešu lasāmgrāmata), multigrāfa (tolaik progresīvas tehnikas) izmantošanā laikraksta *Līvli* izdošanai 20. gadsimta 30. gados, reklāmdevēju piesaistīšanā (1934. gada kalendārā) un laikraksta veidošanā ar plaši izmantotām, bet netradicionālām metodēm (*Ōvā*). Atliek cerēt, ka jaunās tehnoloģijas dos jaunu impulsu lībiešu periodikas attīstībai.

## Literatūra

- Blumberga R. *Etnogrāfiskie materiāli par lībiešiem Somijas avotu krātuvēs*. Promocijas darbs vēstures doktora (*Dr. hist.*) grāda iegūšanai. Rīga, 2002.
- Damberg P. Līvõ kīel kõrdõlpanmi // *Ōvā. Līvõ Kultūr Sidām*. Rīgõ, 1995. Lk 4–15.
- Damberg P. Liivi keelekorraldusest – Teksti tõõdelnud T. Karma // *Emakeele Seltsi Aastaraamat*, 1977. Tallinn, 1978. 23. Lk 71–9.
- Kettunen L., Loorits O. *Esimene Liivi lugemik = Ežmi Līvõd lugdõbrõntõz*. / Kokkusäädnud L. Kettunen, O. Loorits. AEST, vol. 1. Tartu, 1921. 24 lk.
- Kettunen L. *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä: Murrosvuodet 1918–1924*. Porvoo, Helsinki: WSOY, 1948, 249 s.
- Ājgarāntõz 1932. [Laimonis Rudzītis, tuoim.], *Rāndalist ājgarāntõz 1933. āigastõn*, kien at 365 pāuvõ, Ulz andõn Līvõd sõbrād seļē Letmās, Rīgõs Aspazijas bulv. 3, tel. 20273 [1932.]
- Ājgarāntõz 1933. [Laimonis Rudzītis, tuoim.], *Līvõd Rāndalist ājgarāntõz 1934. āigastõn*, kien at 365 pāuvõ, Ulz andõn Līvõd sõbrād seļē Letmās, Rīgā, Brīvības ielā 7, tāļr. 27292, V. Upeslejas birojā. [1933.]

## Summary

The article discusses the use of the Livonian language in different types of mass media, including books made according to the principle of periodical publications, periodicals, the Internet and others. The article analyses various publications considered periodicals in the Livonian language, their formation, economic and linguistic principles of development, and characteristics as well as differences between the types of written language used in such publications and changes or adjustments introduced in the written Livonian language by their release. The article covers the time period from the year 1920 to nowadays.



## Parindes

- <sup>1</sup> Lībiešu literārās valodas pamatā ir lībiešu valodas Kurzemes dialekta austrumu izloksnes. Šādas izvēles pamatā ir tīri objektīvi iemesli, jo austrumu izloksnes runātāju vienmēr bijis vairāk, viņi apdzīvojuši ģeogrāfiski plašāku teritoriju, turklāt pēc Pirmā pasaules kara austrumnieki aktīvāk piedalījās lībiešu kultūras dzīves un valodas kopšanā. Taču ikvienam savs kreklis tuvāks, tālab Mārtiņš Lepste palika uzticīgs savai izloksnei un kopā ar Laimoni Rudzīti vēlējās izaudzināt to par lībiešu literāro valodu.
- <sup>2</sup> Vienīgais atjaunotā laikraksta *Līvli* numurs pilnībā lībiešu valodā bija 1993. gadā iznākušais pielikums *Līvli+*, kas tika veidots sadarbībā ar Ziemeļu Ministru padomes biroju Latvijā un bija veltīts Ziemeļvalstu rakstnieku braucienam pa Latviju.
- <sup>3</sup> Dzirdams arī internetā gan tiešraidē <<http://www.radio.org.lv/realaud/index.htm>> gan arhivētā ierakstā, <<http://www.radio.org.lv/program/index.htm>>
- <sup>4</sup> Plašākā no tām: <http://www.ryerson.ca/~freimuts/>

# EVIDENCIĀLIS LATVIEŠU, IGAUŅU UN LĪBIEŠU VALODĀ

## (IESKATS PROBLEMĀTIKĀ)

### The Evidential in the Latvian, Estonian and Livonian Languages

#### (Introduction to the Topic)

Ērika Krautmane

Latvijas Universitāte, Moderno valodu fakultāte  
Visvalža iela 4a, Rīga LV-1050  
krautman@lanet.lv

Rakstā aplūkotas evidencialitātes gramatizētās izpausmes latviešu, igauņu un lībiešu valodā, t. i., darbības vārdu izteiksmes, kurās noteicošā ir evidencialitāte. Šīs trīs pie divām dažādām valodu saimēm piederošās valodas ir izvēlētas tāpēc, ka baltu un somugru kontaktu sekas ir manāmas ne tikai šo valodu leksikā un fonētikā, bet arī morfoloģijā un sintaksē. Igaņu un lībiešu valoda ir vienīgās radu valodas (vienīgās Baltijas jūras somu valodas), kurās ir atstāstījuma izteiksme (kvotaīvs) un jusīvs. Tā kā tās ir jaunas izteiksmes, tad ir saprotams, ka valodnieki saista to veidošanos ar kaimiņu valodām, resp., ar latviešu valodu (kā arī ar vācu valodu, kas tika runāta šajā reģionā). Rakstā analizēts, cik līdzīgi vai atšķirīgi latviešu, igauņu un lībiešu valodas gramatikās ir skaidrotas līdzīgas nozīmes verbu izteiksmes un konstrukcijas.

**Atslēgvārdi:** evidenciālis, atstāstījuma izteiksme, jusīvs, somugristika, latviešu valoda, igauņu valoda, lībiešu valoda.

## Evidencialitāte

Terminu *evidencialitāte* viens no pirmajiem ir lietojis Francs Boass 1911. gadā (*Ifantidou 2001*), taču plašāk pazīstams termins kļuvis tikai pagājušā gadsimta vidū. Franču lingvistikā ar to konkurē termins *mediatīvs*. Īpašu uzmanību evidencialitātei valodnieki sāka pievērst pagājušā gadsimta 80. gadu otrajā pusē, un tās problemātika ir aktuāla joprojām.

Tā kā evidencialitāte ir funkcionāli plaša parādība, tās definīcijas nespēj aptvert visas semantiskās, pragmatiskās un kontekstuālās nozīmes. Pastāv dažādi uzskati pat par to, vai evidenciālis ir daļa no valodas modālās sistēmas (Lyons 1977, 799–800; Willett 1988, 52; Palmer 2001) vai atrodas ārpus tās (Aikhenvald 2000, 1; Kozinceva 1994, 98–99).

Evidenciālo nozīmju sistēma paredz informācijas avotu atšķirības pēc divām pazīmēm:

- 1) vai runātājs ir vai nav bijis situācijas liecinieks (piemēram, ja runātājs nav redzējis ugunsgrēku, bet ir redzējis tā sekas);

- 2) vai runātājs ir vai nav bijis klāt pie informācijas avota par situāciju (piemēram, ja runātājs nav redzējis ne ugunsgrēku, ne arī tā sekas, bet ir dzirdējis par ugunsgrēku no trešajām personām).

Tomēr informācijas tipus var šķirt arī vēl detalizētāk – ir valodas, kurās ir marķēta vizuāli gūta informācija, sensori gūta informācija u. tml.

Vairāk izplatītas ir vienkāršas evidenciālas sistēmas, kurās ir marķēts kāds viens informācijas tips. Piemēram, citatīvs jeb kvotatīvs marķē to, ka informācija ir iegūta no trešās personas. Var marķēt arī to, ka runātājs nav notikuma liecinieks, neprecizējot, kā viņš informāciju ir ieguvis. Šādām konstrukcijām bieži ir papildu modalitāte – runātājs neuzņemas atbildību par informācijas patiesumu.

Arī evidencialitātes marķēšanas veidi var būt dažādi. Šajā rakstā tuvāk tiek aplūkotas evidencialitātes gramatizētās izpausmes latviešu, igauņu un lībiešu valodā, t.i., darbības vārdu izteiksmes, kurās noteicošā ir evidencialitāte.

Šīs trīs pie divām dažādām valodu saimēm piederošās valodas ir izvēlētas tāpēc, ka baltu un somugru kontaktu sekas ir manāmas ne tikai šo valodu leksikā un fonētikā, bet arī morfoloģijā un sintaksē. Igauņu un lībiešu valoda ir vienīgās radu valodas (vienīgās Baltijas jūras somu valodas), kurās ir atstāstījuma izteiksme (kvotatīvs) un jusīvs. Tā kā tās ir jaunas izteiksmes, tad ir saprotams, ka valodnieki saista to veidošanos ar kaimiņu valodām, resp., ar latviešu valodu (kā arī ar vācu valodu, kas tika runāta šajā reģionā).

## Latviešu valoda

Kaut arī latviešu valodas gramatikā tiek lietots nosaukums *atstāstījuma izteiksme*, latviešu valoda nepieder pie tām valodām, kur evidencialitātes jeb informācijas avota marķēšana būtu obligāta. Runājot par kādas citas personas uzskatiem vai atstāstot tās teikto, var izmantot gan atstāstījuma, gan arī īstenības izteiksmi. Līdz ar to lielāka nozīme atstāstījuma izteiksmes lietojumā piešķirama runātāja attieksmei pret sacīto.

Īstenības izteiksmi bieži lieto tad, ja stāstītājam vai rakstītājam ir neitrāla attieksme vai tas piekrīt, uzticas kāda teiktajam, ja viņam ir droša pārliecība par sakāmo, vai viņš grib tādu radīt. Atstāstījuma izteiksmi izmanto, ja informācija runātājam liekas neticama; ja runātājam ir nolūks izteikt neticību, šaubas vai ironizēt par kāda teikto; ja runātājs sacīto uzskata par neiespējamu, neticamu, paradoksalu; ja runātājs pauž ja negatīvo attieksmi pret informāciju un faktiem, kurus atstāsta. Ar atstāstījuma izteiksmes palīdzību runātājs var it kā distancēties situācijā, ja viņš nepiekrīt kādas personas izteikumiem, neatbalsta kādu apgalvojumu vai vērtē to negatīvi. Atstāstījuma izteiksme var būt arī izdevīgs valodisks paņēmieni, ja nepieciešama piesardzība, izsakot negatīvu viedokli vai uzskatu, kas varētu nepatikt ietekmīgiem spēkiem. (Nītiņa 2001, II, 78–80.)

## Igauņu valoda

Igauņu literārajā valodā atstāstījuma izteiksme ir diezgan jauna, vispārējā lietojumā – tikai no 19. gs. otrās puses. Igauņu valodas dialektos tā gan ir vecāka, tomēr arī tur nav sena, jo no radu valodām tā ir sastopama tikai igauņu un lībiešu valodā. Dialektos tai nav kopīgas specifiskas atstāstījuma izteiksmes pazīmes. Pēc igauņu valodnieku domām, atstāstījuma izteiksme igauņu valodā ir veidojusies 16.–18. gadsimtā (Kask 1984, 252). Valodā bijusi nepieciešamība izteikt svešu, no kāda cita dzirdētu runu ar īpašiem līdzekļiem, un atstāstījuma izteiksmes formas meklēšana arī varēja noteikt tās formu dažādību.

Atstāstījuma izteiksme ir pretstatīta pārējām izteiksmēm jau agrākajās gramatikās: “Netiešā izteiksme (*oratio indirecta*) patiesībā ir pretstatā visām pārējām izteiksmēm, jo visas pārējās varam saukt par tiešām izteiksmēm.” (Hermann 1884.) Īpaša vieta igauņu

valodniecībā ir Huno Retsepa rakstam “Vai atstāstījuma izteiksme ir izteiksme?” (Rätsep 1971, 43–69.) Viņš analizē informācijas nodošanas situāciju un atklāj, ka atšķirībā no citām izteiksmēm – indikatīva, kondicionāla un “tiešā imperatīva” – atstāstījuma izteiksmē un “netiešajā imperatīvā” (t. i., jusīvā) informācijas avots nav runātājs, turklāt šī atšķirība izteiksmes definīcijā nav aprakstīta. Tāpēc H. Retseps abstrahējis augstāku kategoriju – informācijas veidu – un nosaucis atstāstījuma izteiksmi un “netiešo imperatīvu” attiecīgi par netiešā informācijas veida indikatīvu un imperatīvu. Igaņu valodniekam bijusi doma arī par trešo izteiksmi netiešajā informācijas veidā – par kondicionāli, taču tā bezgaltnes formu lietojums nav pietiekami sistēmisks. To atzinis arī pats H. Retseps. Igaņu valodnieks Tiits Reins Vītso (*Tiit-Rein Viitso*) uzskata, ka šāda informācijas veida analīze ir iespējama, tomēr attiecīgo paradīgu definēšanai nav nepieciešama.

Pēc šīm diskusijām igauņu valodas gramatikā ir saglabāta atstāstījuma izteiksme un izdalīta jauna izteiksme – jusīvs.

Saistībā ar kvotatīvu un jusīvu igauņu valodas gramatikā ir ieviests jauns jēdziens – informācijas veids, kas var būt tiešs vai netiešs. Pirmajā gadījumā runātājs pats ir ziņas avots un informācija ir domāta klausītājam. Otrajā gadījumā informācijas avots ir kāds trešais un runātājs tikai nodod ziņu klausītājam vai arī runātājs pats ir informācijas avots, taču tā nav domāta klausītājam, bet gan kādam trešajam. (EKG I 1995, 80.) Runājot par izteiksmēm, tiek atzīmēts, ka tās nav pretstatītas cita citai pēc viena veida pazīmēm un ietver nominālo modalitāti, komunikatīvo modalitāti jeb saziņas mērķi un informācijas veidu (EKG II 1993, 34).

Igaņu valodas akadēmiskajā gramatikā atstāstījuma izteiksme definēta šādi: “Kvotatīvs formulē/izsaka netiešu informācijas veidu, teikumā izteiktās informācijas pastarpinātību, t. i., to, ka runātājs pats neuzņemas atbildību par teikuma satura patiesumu, bet gan nodod tālāk no kāda cita gūtu informāciju kopā ar patiesuma vērtējumu (EKG II 1993, 36).

## Lībiešu valoda

Runājot par lībiešu valodu, tiek aplūkotas tikai Kurzemes lībiešu valodas vai, precīzāk, Kurzemes dialekta formas. Tas tāpēc, ka par Livonijas lībiešu dialektiem ir ļoti maz ziņu – par Daugavas un Gaujas, un arī Metsepoles lībiešu dialektiem ir zināms ļoti maz, pēc Salacas lībiešu dialekta materiāliem ir izstrādāta Eberharda Vinklera (*Eberhard Winkler*) Salacas lībiešu gramatika, taču tajā ir dati tikai par trijām izteiksmēm un debitīva formām (Winkler 1994, 291–306). Par atstāstījuma izteiksmi ziņu nav.

Arī Kurzemes lībiešu valodas gramatikas aprakstīšanā diemžēl nevar runāt par tradīciju – dažādiem autoriem ir bijušas atšķirīgas koncepcijas. Pirmo monumentālo lībiešu valodai veltīto darbu autoru Andreasa Jūhana Šēgrēna (*Andreas Johan Sjögren*), Ferdinanda Johana Vīdemaņa (*Ferdinand Johan Wiedemann*) un Lauri Ketunena (*Lauri Kettunen*) lībiešu valodas gramatikās pie izteiksmēm netiek aplūkota ne atstāstījuma izteiksme, ne jusīvs. Tomēr pie verbālnomeniem tiek minēts, ka trešo verbālnomenu var lietot arī kā relatīvo modu. Jusīva formas šajās gramatikās tiek uzrādītas kā pavēles izteiksmes paralēlformas. (Sjögren 1861, Kettunen 1925, 1938.) Igaņu valodnieks Eduards Vēri (*Eduard Väveri*) lībiešu valodas darbības vārdu izteiksmju sistēmā ir iekļāvis atstāstījuma izteiksmi (Vēri 1966, Vēri 1994, 275, 280) un T. R. Vītso – arī jusīvu (Vītso 1993, 83).

## Evidenciāla formu sistēma

Evidencialitāte ir gramatizēta verba izteiksmju formās salīdzinoši nesen un trim sastatāmajām valodām kopīgs ir tas, ka atstāstījuma izteiksmes nozīmi ir ieguvušas infinītas formas.

## Relatīvais mods, kvotatīvs, apstiprinājums, aktīvs

	LATVIEŠU VALODA	IGAUNU VALODA	LĪBIEŠU VALODA
<b>vienkāršā tagadne</b>	<i>-ot, -oties</i>	<i>-vat</i>	<i>-ji -jid</i>
<b>saliktā tagadne</b>	<i>esot + lok. dar. k. pag. divd.</i>	<i>olevat + dar. k. pag. divd./ -nuvat</i>	<i>võlli + dar. k. pag. divd. võllid + dar. k. pag. divd.</i>
<b>vienkāršā nākotne</b>	<i>-š-ot, -š-oties</i>	-	<i>(līji + dar. k. pag. divd.)</i>
<b>saliktā nākotne</b>	<i>+ lok. dar. k. pag. divd.</i>	-	<i>(līji vōnd + dar. k. pag. divd.)</i>

Latviešu valodā atstāstījuma izteiksmes funkcijas ir ieguvis nelokāmais divdabīšs ar *-ot* vai atgriezeniskajiem vārdiem *-oties*. Atstāstījuma izteiksmei nav personu, bet ir četras laiku formas: vienkāršā un saliktā tagadne un vienkāršā un saliktā nākotne. Vienkāršie laiki tiek veidoti attiecīgi no tagadnes (*es las-ot, es priecāj-oties*) un no nākotnes celma (*es lasī-š-ot, es priecāj-š-oties*). Atstāstījuma izteiksmes salikto tagadni veido palīgverba *būt* atstāstījuma izteiksmes tagadnes forma *esot* kopā ar attiecīgā darbības vārda pagātnes aktīvo divdabīši: *esot lasīj-is (-usi, -uši, -ušas)*. Savukārt atstāstījuma izteiksmes saliktā nākotne, būdama analītiska forma, sastāv no atstāstījuma izteiksmes nākotnes formas *būšot* un attiecīgā verba pagātnes aktīvā divdabja: *būšot lasījis*. (Nītiņa 2001 I.)

Mūsdienu literārajā igauņu valodā atstāstījuma izteiksmes pazīme ir *-vat*, kas ir veidota no diviem segmentiem: tagadnes participa ar *-v(a)* un partitīva galotnes *-t*. Atstāstījuma izteiksmei nav personu, nav skaitļa formu, bet ir divas laika formas – tagadne un pagātne. Atstāstījuma izteiksmes pagātnes forma atbilst indikatīva imperfektam, perfektam vai pluskvamperfektam atkarībā no konteksta. Atstāstījuma izteiksmes pagātni veido palīgverba *olema* ‘būt’ atstāstījuma izteiksmes tagadnes forma *olevat* kopā ar attiecīgā darbības vārda pagātnes aktīvo divdabīši: *olevat luge-nud*. Bez analītiskās formas iespējama arī sintētiska forma: *luge-nu-vat*.

Lībiešu valodā atstāstījuma izteiksmes nozīmē tiek lietots darītājpārds ar pazīmi *-ji (-i, -iji)*. Atstāstījuma izteiksmei nav personu, taču darītājpārds mainās skaitlī, un tāpēc tā nav sastingusi forma kā latviešu un igauņu valodā. Atstāstījuma izteiksmes pagātni veido palīgverba *võlda* ‘būt’ atstāstījuma izteiksmes tagadnes forma *võlli* kopā ar attiecīgā darbības vārda pagātnes aktīvo divdabīši: *võlli luggõn, võllid luggõnd*.

Somugru valodām ir raksturīgs tas, ka darbības vārdiem nav nākotnes formu, taču lībiešu valodā ir verbs *līdõ* ‘būt’, ko lieto nākotnes izteikšanai. Līdz ar to arī atstāstījuma izteiksmē ir iespējams izveidot saliktas nākotnes formas ar palīgverba formu *līji (-jid)*.

## Jusīvs, atstāstījuma izteiksmes pavēles paveids,

## Apstiprinājums, aktīvs

	LATVIEŠU VALODA	IGAUNU VALODA	LĪBIEŠU VALODA
<b>vsk. 1.–3. p.</b>	<i>(lai lasot, lai priecājosies)</i>	<i>lugegu!</i>	<i>laz luggõg</i>
<b>dsk. 1.–3. p.</b>	<i>(lai lasot, lai priecājosies)</i>	<i>lugegu!</i>	<i>laz luggõgõd</i>

„Mūsdienu latviešu literārajā gramatikā” kā arī vēlākajās gramatikās, kuru autori balstījušies uz to (Kalme V., Smiltnece G. 2001; Nītiņa, D. 2001, I), tiek šķirts atstāstījuma izteiksmes pavēles paveids, uzskatot, ka atstāstījuma izteiksmes tagadnes forma saistījumā ar partikulu *lai* iegūst atstāstījuma izteiksmes pavēles paveida nozīmi: *lai viņš*

(*viņa, viņi*) *braucot; mēs lai darot, ko gribam*. Vairākās jaunākajās latviešu gramatikās šis viedoklis netiek atbalstīts (sk., piem., Paegle 2003, 114–116; 120–121; Pprg 2002) un palīgvārds *lai* tiek uzskatīts par pakārtojuma saikli, kas kopā ar verbu atstāstījuma izteiksmē nevar veidot gramatisku formu (*Māte lūdza, lai es aizejot uz veikalu*). Nemēģinot risināt atšķirīgo pieeju jautājumu latviešu valodas gramatikā, šeit aplūkoti valodas līdzekļi, ar kuriem atstāstīts sākotnēji pavēles formā izteikts izsacījums. Šī nozīme atbilst jusīva nozīmei. Igaunu un lībiešu valodā jusīvs izsaka vai nu pavēli, vai ierosinājumu: a) runātājam (un viņa kolektīvam) – 1. personā, b) klausītājam (klausītājiem), taču ne paša runātāja pavēli – 2. personā, c) kādai personai, kas nepiedalās sarunā – 3. personā. Lībiešu valodā jusīva formai teikumā parasti pievienojas partikula *laz* ‘lai’, bet aiz partikulas *laz* jusīva lietojums ir obligāts.

Izteiksmes kategorija nebūt nav skaidra kategorija. Atsevišķas konstrukcijas var uzskatīt par gramatizētām izteiksmes formām, bet var joprojām skaidrot kā konstrukcijas. Tādas ir debitīva formas – lībiešu valodas gramatikās nav pieņemts tās uzskatīt par izteiksmes formām un vēl jo mazāk konstrukcijas ar divu izteiksmju pazīmēm. Šajā rakstā autore vēlas sastāt latviešu un lībiešu valodas debitīva formas, neizšķirot jautājumu par to gramatizācijas pakāpi, jo konstrukciju un to funkciju līdzība nav noliedzama.

#### Debitīvs, apstiprinājums, aktīvs

	LAIKS	LATVIEŠU VALODA	LĪBIEŠU VALODA
<b>Pamata paveids</b>	vienk. tag.	<i>ir jālasa</i>	<i>um luggōmōst</i>
	sal. tag.	<i>ir bijis jālasa</i>	<i>um vōnd luggōmōst</i>
	vienk. pag.	<i>bija jālasa</i>	<i>vōļ luggōmōst</i>
	sal. pag.	<i>bija bijis jālasa</i>	<i>vōļ vōnd luggōmōst</i>
	vienk. nāk.	<i>būs jālasa</i>	<i>līb luggōmōst</i>
	sal. nāk.	<i>būs bijis jālasa</i>	<i>līb vōnd luggōmōst</i>
<b>Atstāstījuma paveids</b>	vienk. tag.	<i>esot jālasa</i>	<i>vōļļi luggōmōst</i>
	sal. tag.	<i>esot bijis jālasa</i>	<i>vōļļi vōnd luggōmōst</i>
	vienk. pag.	–	–
	sal. pag.	–	–
	vienk. nāk.	<i>būšot jālasa</i>	<i>līji luggōmōst</i>
	sal. nāk.	<i>būšot bijis jālasa</i>	<i>līji vōnd luggōmōst</i>
<b>Vēlējuma paveids</b>	vienk. tag.	<i>būtu jālasa</i>	<i>vōļks luggōmōst</i>
	sal. tag.	<i>būtu bijis jālasa</i>	<i>vōļks vōnd luggōmōst</i>

Latviešu valodā debitīva atstāstījuma paveidu veido debitīva pamatforma saistījumā ar atstāstījuma izteiksmes formu *esot*. Lībiešu valodā – debitīva pamatforma saistījumā ar atstāstījuma izteiksmes formu *vōļļi*. Šī analītiskā forma ir debitīva atstāstījuma paveida tagadne. To lieto, atstāstot citas personas atzinumus, tās teikto par darbības, norises nepieciešamību (Nītiņa 2001, I). Debitīva atstāstījuma paveida nākotnes formu veido debitīva un atstāstījuma izteiksmes nākotnes forma (latviešu valodā – *būšot*, lībiešu valodā – *līji*). Saliktās (paplašinātās) debitīva atstāstījuma paveida formas, kuru sastāvā papildus ietilpst divdabis *bijis* (lībiešu – *vōnd*), sastopamas reti.

Latviešu valodā atstāstījuma izteiksmes tagadnes rādītājs *-ot* var tikt pievienots arī debitīva celma beigās, piem., sarunvalodā (*jālas-ot*).

Sintaktiski gan latviešu, gan lībiešu valodā debitīvam raksturīgs tas, ka saistībā ar to darītājs nostājas datīvā.

## Secinājumi

Tā kā evidencialitāte ir gramatizēta verba izteiksmju formās salīdzinoši nesen, šo formu izcelsme ir raisījusi daudz diskusiju valodnieku vidū. Bieži tikusi meklēta kādas citas valodas ietekme to veidošanās procesā, diemžēl aplūkojot tikai literārās valodas izteiksmju formas. Taču gan latviešu, gan igauņu valodas dialektos evidencialitāte ir izteikta ar dažādiem valodas līdzekļiem un daudzveidīgām konstrukcijām. Daļa šo konstrukciju pastāv arī literārajā valodā (piem., *viņš teicās esam atklājis* – atstāstījuma izteiksmes nozīmē), un daļā dialektu tagadējās literārās valodas formas pat nav bijušas pazīstamas.

Savukārt gramatizētajām evidencialitātes formām ir dažādas papildu modalitātes funkcijas, kas latviešu, igauņu un lībiešu valodā ir atšķirīgas. Par lībiešu valodas atstāstījuma izteiksmes funkcijām ir pieņemts rakstīt pēc igauņu valodas parauga, un papildu modalitāte tajā nav pēģīta.

## Literatūra

- Aikhenvald A. Y. *Evidentials*. Melbourne: La Trobe University, 2000.  
*Eesti keele grammatika. III*. Tallinn, 1995–1993.  
 Hermann K. A. *Eesti keele Grammatik*. Tartu, 1884.  
 Ifantidou E. *Evidentials and Relevance. Pragmatics & Beyond New Series 86*. Amsterdam – Philadelphia, 2001.  
 Ikola O. *Viron ja liivin modus obliquuksen historiaa // Suomi 106(4)*. Helsinki, 1953.  
 Kalme V., Smiltņiece G. *Latviešu literārās valodas vārdarināšana un morfoloģija*. Liepāja: LiePA, 2001.  
 Kask A. *Eesti murded ja kirjakeel // Emakeele Seltsi Toimetised 16*. Tallinn, 1984.  
 Kettunen L. *Untersuchung über die livische Sprache*. Tartu, 1925.  
 Kettunen L. *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura, 1938.  
 Kiparsky V. *Die Kurenfrage*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1939.  
 Козинцева Н. А. Категория евиденциальности (проблемы типологического анализа) // *Вопросы языкознания 1994, № 3*. Москва, 1994, 92–104.  
 Lyons J. *Semantics II*. Cambridge, 1977.  
*Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. I.-II*. Rīga, 1959–1962.  
 Nītiņa D. *Latviešu valodas morfoloģija (konspektīvs lokāmo vārdšķiru apskats)*. Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 2001.  
 Nītiņa D. Vārdu un vārdformu semantikas pragmatiskie aspekti // *Linguistica Lettica 8*. Rīga: LU LaVI, 2001, 78–86.  
 Paegle Dz. *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. Rīga: Zinātne, 2003.  
 Palmer F. R. *Mood and Modality*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge, 2001.  
*Pareizrakstības un pareizrūnas rokasgrāmata*. [aut.kol.]. Rīga: Avots, 2002.  
 Rätsep H. Kas kaudne kõneviis on kõneviis? // *Keel ja struktuur 5*, 1971, 43–69.  
 Sjögren J. A. *Livische Grammatik nebst Sprachproben*. St. Petersburg, 1861.  
 Vēri E. Īss lībiešu valodas apraksts // *Lībieši*. Rīga, 1994, 267–287.  
 Вѣри Е. Вяри Э. Ливский язык // *Языки народов СССР: Финно-угорские и самодийские языки*. Т. III. Москва, 1966, 138–154.  
 Viitso T. R. Вийтсо Т. Р. Ливский язык // *Языки мира: Уральские языки*. Москва 1993, 76–90.  
 Willet Th. A Cross-Linguistic Survey of the Grammaticalization of Evidentiality. // *Studies in Language*, vol. 12, no. 1. Amsterdam, 1988, 51–97.  
 Winkler E. *Salis-livische Sprachmaterialien // Veröffentlichungen des finnisch-ugrischen Seminars an der Universität München. Serie C: Miscellanea, Bd. 21*. München, 1994.

**Summary**

The article deals with the grammatical manifestation of the evidentiality in the Latvian, Estonian and Livonian languages, i. e., with moods of the verbs, in which evidentiality is determinant.

These three languages belonging to two different language groups have been chosen, because the consequences of the contacts between the Balts and Finno-Ugrian peoples are noticeable not only in the lexis and phonetics, but also in morphology and syntax. The Estonian and Livonian languages are the only cognate languages (the only Finnish languages) that have narrative mood (quotative) and jussive. As those are moods, it is understandable that the linguists link their formation with the neighbour languages, namely with the Latvian language (as well as with the German language that used to be spoken in this region).

The article analyses how similarly or differently verb moods and constructions of analogous meaning have been interpreted in the Latvian, Estonian and Livonian language grammars.



## IGAUNI UN ZIEMEĻKURZEME

### The Estonians and North Kurzeme

Irisa Priedīte

Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs  
Brīvības gatve 440, Rīga LV-1024

Kopš 13. gadsimta vēstures avoti apliecina Sāmsalas igauņu un Ziemeļkurzemes iedzīvotāju saiknes. Cik tālu pagātnē sniedzas lībiešu atmiņa, tik viņi atceras sāmsaliešu ierašanos Ziemeļkurzemē. Tā, skaidrojot Sāmsalas igauņu dialekta ietekmi lībiešu valodā, 1938. gadā rakstījis valodnieks L. Ketunens. Sāmsalas un Ziemeļkurzemes iedzīvotāju kontaktu senumu un noturīgumu nepārprotami apliecina ieraksti draudžu metrikās. Šai sakarā nozīmīgs avots ir arī 1782.–1816. gada dvēseļu revīziju materiāli un 20. gadsimta saimnieciska rakstura dokumenti. Izsenis abas puses ir vienojuši tirdznieciskie un saimnieciskie darījumi, kā arī sadzīves notikumi. Etnogrāfiskie materiāli liecina par daudzpusīgu igauņu amatnieku darbību Ziemeļkurzemē, jo īpaši lībiešu ciemos. Sevišķi daudz igauņu meistarū ieradās 19. gs. 2. pusē, kad iesākās burinieku būve un tika celta Kolkas bāka. Sāmsalu un Ziemeļkurzemi varam vērtēt kā vienotu kultūras areālu.

**Atslēgvārdi:** lībieši, sāmsalieši, kontakti, valoda, materiālā kultūra.

Senas ir Kurzemes un Sāmsalas iedzīvotāju saiknes. Jau 13. gadsimtā kuršiem un lībiešiem jūras ceļš uz Sāmsalu bija labi pazīstams. Livonijas Indriķa hronika vēstī par ziemas karagājieni uz Sāmsalu 1216. gadā. Jo īpaši lībiešu apdzīvotajā Ziemeļkurzemes krastā sakari ar Sāmsalas igauņiem tika uzturēti arī nākamajos gadsimtos.

Viens no senākajiem un nozīmīgākajiem Ziemeļkurzemes lībiešu 16. gadsimta vēstures dokumentiem – 1582./1583. g. Piltenes vaku reģistrs (Arbusow 1924), nepārprotami apliecina Sāmsalas igauņu klātbūtni novadā. Igauņu vēsturnieks Pauls Johansens, izvērtējot šo dokumentu, atzinis, ka starp Kolkas 14 zemnieku un zvejnieku vārdiem tikai viens – *Hinrich Punnepe* – ir lībisks. Uz iedzīvotāju tautību norādot apzīmējums – *samit*, t. i., sāmietis, Sāmsalas igauņi. Pitraga ciemā tādi bijuši divi – Mihels Sāmīts (*Michell Samit*) un Bertholds Sāmīts (*Berthold Samit*). Sīkragā dzīvojis Klauss Sāmīts (*Clausz Samit*), bet Jaunciemā – Ole Sāmīts (*Ole Samit*). Piltenes vaku reģistrā sāmsalieši minēti arī citviet Kurzemē, piemēram, Epe Szamen Pērkonē, Sāma Zemes (*Sama Semmes*) Puzē un citur. Te nozīmīgi atzīmēt, ka Dundagas un Popes muižu īpašnieki Zakeni un Bēri vismaz kopš 16. gadsimta sākuma bija gan radnieciski, gan saimnieciski saistīti ar Sāmsalu. Popes barons Dītrihs fon Bērs (*Dietrich von Behr*) 16. gadsimtā bijis Sāmsalas tiesnesis (*Stiftfogt*), bet Dundagas muižas īpašnieku baronu Zakenu dzimtai piederīgais Reinholds Frīdrihs fon Osten-Zakens (*Reinhold Friedrich von Osten-Sacken*) jau 17. gadsimtā bijis ierakstīts Sāmsalas bruņniecības matrikulā.

Vietvārdos sāmīešu jeb sāmu vārds ir sastopams arī citur Ziemeļkurzemē, piemēram, “Sāmīeši” – vecsaimniecība Sarkanmuižā, „Sāmīti” – mājas Popē. Iespēju, ka Stendes vārds varētu būt igauņiskas cilmes, izteicis igauņu valodnieks Juliuss Megiste (*Julius*

*Māgiste*, 1900–1978), norādīdams uz somu valodnieka Valentīna Kiparska (*Valentin Kiparsky*, 1904–1983) savāktajām ziņām par igauņiem Kurzemē (Kiparsky 1939). Tie visvairāk dzīvojuši gar jūrmalu, bet kādi varēja dzīvot arī Stendē. Juliusa Megistes atziņām pievienojies arī valodnieks Kārlis Draviņš (1901–1991), piebilstot, ka “šiem igauņiem nebūt nav bijis jādzīvo tieši tagadējās Pastendes vai Stendes tuvumā. Viņu saimniecības taču varēja būt kaut kur Stendes upes lejlajā, pavisam netālu no jūras un Sāmu salas” (Draviņš 1965).

18. gadsimta sākumā aktīva dažāda rakstura sadarbība kurzemniekiem bijusi ne tikai ar sāmsaliešiem vien. Par to liecības Roņu salas draudzes metrikā atstājis mācītājs Jonass Drothenijs, kas tur ieradies 1702. gada jūlijā. Piemēram, 1707. gadā konfirmantu (iesvētāmo) skaitā bijuši trīs puīši no salas un divi puīši no Kurzemes. Tālāk mācītājs atzīmējis, ka Lielajā mērī (1710–1711) miruši gandrīz trīs ceturtdaļas salas iedzīvotāju. 1710. gada septembrī Roņu salas 36 sētās kopskaitā dzīvojušas 293 personas. Divu mēnešu laikā miruši 213 cilvēki. Pēc sērgas salā bijuši vairs tikai 80 cilvēki – 47 vīrieši un 33 sievietes. Taču turpmākajos gados bijis vērojams straujš iedzīvotāju pieaugums. 1711. gadā mācītājs laulājis 17 pārus. Līgavas nākušas no Sāmsalas, Pērnavas un Kurzemes (Drothenius 1860). Roņu sala nereti bijusi arī patvēruma vieta bēgļiem. 1720. gadā tur pa ledu no Ģipkas atnācis kāds puisis. 1724. gada ziemā ieradušies pieci bēgļi no Kurzemes, bet rudenī – 31. oktobrī ar mazu laiviņu no Mērsraga atbraucis kurzemnieks Toms ar sievu un diviem bērniem. Savukārt trīs cilvēku ģimēni – kurzemniekus uz salu atvedis kāds zviedru kuģis (Drothenius 1860). Saites ar roņsaliešiem pastāvējušas arī turpmākajos gados. Tām visbiežāk bijis saimniecisku darījumu raksturs.

Arī Ziemeļkurzemes lībiešu ciemu iedzīvotāju dzīves gājumi, kas atspoguļoti draudžu metrikās kopš 18. gadsimta sākuma, apstiprina Sāmsalas un Ziemeļkurzemes iedzīvotāju kontaktu senumu un noturīgumu. Ilustrācijai – divi izraksti no Irbes-Ģipkas draudzes baznīcas grāmatas. 1754. gadā laulāti “Mahrtiņsch, Kuhkiņ Klahwa sahmischkis kalps, no Koschtraga ar Marri, Briksch Ehrmaņņa sahmischku kalponi no Sihkragg” (LVVA, a). 1756. gadā mirusi “Maddel, weza sahmischka seewa, schei patt wihru apņehme, wahrda Krist, kas pehz tam ar winnu Sahmu semmi aizbehdse ir ar visseem behrneem atkal pahrwests tappa. Ohtra laulība wiņņa stahwejusi ar weenu jaunu sweschu wihru Jehkab, mirre Koschtragga pee Dihke Inne” (LVVA, b). Iespējams, ka ievērojamais igauņu skaits Kurzemes ziemeļpiekrastes ciemos bijis saistīts arī ar tādu demogrāfisko katastrofu kā nepieredzēto badu Ziemeļeiropā 1695.–1697. gadā. Sevišķi smaga situācija šai ziņā bijusi Igaunijā, turklāt badam drīz sekojis Lielais mēris (1710–1711).

18. gadsimtā Ziemeļkurzemē igauņi ieradušies ne tikai no salām. Ieraksts 1775. gada baznīcas grāmatā liecina, ka Žocenē 1745. gadā ieradies svešs Vidzemes igauņis Ādams, kas ar laiku iekopis Broku sētu.

Nozīmīgs avots, kas apliecina igauņu un kurzemnieku saites, ir Sāmsalas 1782.–1816. gadu dvēseļu revīziju materiāli (IVVA, a). Šai sakarā daži piemēri. 1796. gada revīzijas materiālos atzīmēts, ka no Jemajas (*Jāmaja*) draudzes aizbēdzis 52 gadus vecais Reino Hans un viņa 7 gadus vecais dēls Marts. Turpat arī piezīme – abi aizbēguši uz Kurzemi (“*beide nach Curland entlaufen*”) (IVVA, b). Sevišķi daudz bēgšanas gadījumu bijis 19. gadsimta pirmajā pusē. 1800. gadā no Jāni (*Jaani*) draudzes aizbēguši 21 gadu vecais Joe Jurri sētas saimnieka brālis Maitz un saimnieka Olo Johanna vaļinieka Peirta Jāka (*Jaack*) 21 gadu vecais dēls (IVVA, c). 1810. gadā no Ansekilas (*Anseküll*) pastora uz Kurzemi aizbēguši saimnieka Nisaka Gustava dēli – 38 gadus vecais Dāvids un 14 gadu vecais Rediks (IVVA, d). 1815. gadā vairums aizbēgušo bija pusaudži. Tā no Ansekilas draudzes Lomalas ciema aizbēguši Hummeri sētas saimnieka Marta brāļa 15 gadu vecais dēls un Korriso saimnieka Juri 14 gadu vecais dēls Marts, bet no Marguses sētas – saimnieka 14. gadu vecais dēls Karels (IVVA, e).

Bēgļu skaitā bijuši gan kalpi, gan saimnieku dēli (to vecums 20–40 gadi), gan 13–18 gadus veci pusaudži un jaunieši. 1917. gadā no Olbrikas draudzes Utto ciema aizbēdzis kalps Johans (20 g. v.), no Seppu ciema – saimnieka Pētera 17 gadu vecais dēls Marts. 1826. gadā no Cereles privātmuižas uz Kurzemi aizbēguši pieci cilvēki (IVVA, f). Kurzemē igauņi ieradušies arī no Sāmsalas Torku kroņa muižas. 1816.–1826. gadā to atstājušas 12 personas (IVVA, g).

Kopumā Sāmsalas apriņķa ierēdņi šos igauņus, kas savas dzimtās vietas atstājuši laikā no 18. gadsimta otrās puses līdz 19. gadsimta vidum, dvēseļu revīziju materiālos raksturojuši kā bēgļus. Raksturojums saprotams, jo minētais periods attiecas uz dzimtbūšanas laiku. Iepretim viņu vārdiem visbiežāk lasām – “aizbēdzis uz Kurzemi”.

Dokumentos nereti minēts, ka no Sāmsalas zemnieki tiek „pirkti”. Popes muižas īpašnieku Bēru dzimtas arhīvā atrodas liecības par zemnieku pirkšanu un pārdošanu 1628.–1790. gadā. Piemēram, 1797. gadā sastādītais dokuments apliecina, ka Bēru dzimtzemnieks Ansis Tennis (*Tõnnis*) ar bērniem pirks no Sāmsalas Kollekondes (*Kollekondischer*) draudzes Kūzemes dzimtsmuižas par 26 zelta dukātiem (LVVA, c).

Pēc brīvvališanas likuma pieņemšanas 1819. gadā sāmsalieši uz Kurzemi, arī uz lībiešu ciemiem galvenokārt devušies darba un labāku dzīves apstākļu meklējumos, bieži vien apmetoties pie saviem jau senāk atbraukušajiem radiem vai paziņām.

Dundagas un Irbes–Ģipkas draudžu baznīcu grāmatās sāmsalieši netiek ierakstīti kā bēgļi. Visbiežāk lasām – ieradies, atnācis. Ne Dundagas muiža, ne pagasts nelika šķēršļus atnācējiem. Izvērstie lauku, zvejas, meža un amatniecības darbi prasīja arvien jaunas darba rokas. Taču ir zināmi arī gadījumi, ka atbēgušie sāmsalieši vesti atpakaļ. 1749. gadā Irbes–Ģipkas draudzes baznīcas grāmatas mirušo reģistrā ierakstīts Pēteris “Dellneek Weetas Saimneeks, ohtra laulība stahwejis, jauns labs wihrs, zaur lielību kahpis us Laiwas masta gallu, in apkrittis ar wissu laivu, wesdams no Sahmo Semm to Puischu Justaf, Klahw no Nittel sehtas tam Landrath Sakk, kas to wiņņam ne piederamu atpakkaļ suhtija” (LVVA, d). Tāpat visai bieži tiesā nonākušas lietas, kurās izskatītas Igaunijas muižu īpašnieku sūdzības par viņu zemnieku slēpšanu. Tā 1870. gadā izskatīta lieta, ko pret Popes muižu par izbēgušā igauņu zemnieka Jāna Kapiana slēpšanu ierosinājis Oskas (Igaunija) muižas īpašnieks (LVVA, e). Taču 19. gadsimta nogales ļaužu revīziju materiāli bēgļus no Sāmsalas jau raksturo kā „aizbraucējus vai aizgājējus”, bet draudžu metrikās ierakstīts „no Sānzemes nācis”. Biežāk minēts arī jaunās dzīves vietas nosaukums. Pārsvartas ir Dundagas pagasts.

Tā kā Kurzemē trūka darba roku, bet Sāmsalā to bija pārpilnība, 19. gadsimta beigās sāmsaliešu ierašanās Kurzemē nereti bijusi īpaši organizēta. Vairums sāmsaliešu ieradušies pavasarī, parasti vairāki no viena ciema. Etnogrāfisko ekspedīciju materiāli liecina, ka lībiešu zvejnieki līdz pat Pirmajam pasaules karam ir bijuši vidutāji starp sāmsaliešiem un Kurzemes piekrastes zemniekiem un zvejniekiem. Šādi starpnieki ir bijuši gandrīz katrā lībiešu ciemā. Piemēram, 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā Lielīrbē lībiešu zvejnieks Folmanis katru gadu ap Jurģiem buru laivā braucis uz Sāmsalu pēc ganiem, pušiem un meitām. Viņš jau iepriekš bija sazinājies ar Dundagas un Popes pagastu saimniekiem. Kad Folmaņa laiva ar sāmsaliešiem iebraukusi Irbes upes grīvā, laucinieki jau gaidījuši. Katrs saimnieks par atvesto un salīgto ganu, puisi vai meitu, maksājis Folmanim vienu rubli. Ap Miķeļiem viņš tos sāmsaliešus, kas nav gribējuši palikt, aizvedis atpakaļ. Protams, par samaksu. Tikai šoreiz maksājuši aizbraucēji.

Reizē ar lauku un zvejas darbu strādniekiem uz Kurzemi nāca arī Sāmsalas amatnieki, it īpaši namdari un būvgaldnieki, kas atrada darbu kurzemnieku ēku, laivu un kuģu būvē.

Viens no senākajiem amatu pieminējumiem (saistībā ar dzirnavām), ir ieraksts Irbes–Ģipkas draudzes 1745. gada metrikā. Tas vēsta, ka mirusi Sīkraga Koju sētas kalpa –

sāmīša Ādama māte, 73 gadus vecā Grieta. Viņa Sīkragā ieradusies ar vīru un vienu dēlu (otrs palicis Sāmsalā). Šis „ohtrais Pohpes nowada par sudmallu wihru stahw” (LVVA, f). 1810. gadā Saunaga Nigļiņos miris Ādams – galdnieks un sniķeris. Viņš, kā stāsta ieraksts baznīcas grāmatā, dzimis 1738. gadā Sāmsalā un gatavojis mājsaimniecības lietas un ratu riteņus gan zvejniekiem, gan latviešu arājiem. 1748. gada laulību reģistrs liecina, ka Pitragā uz dzīvi apmeties Dāvids, „weens Sahmischkis Kallejs, Pitragga mettees, in par dzimts=wihru padeweews”. 1756. gadā Melsila Baķos dzīvojis Rēdiks – kurpnieks no Sāmsalas. Tajā pašā gadā viņš pārcēlies uz Mazirbi, jo apprecējis Bunku māju saimnieka māsu Līzi. Arī Košragam bijis savs kurpnieks – sāmsalietis. Mazirbē 19. gadsimta sākumā strādājuši vairāki amatnieki no Sāmsalas; galdnieks Andrejs, divi skroderi, namdaris un “laivas meistars Andrejs” (LVVA, g).

Sevišķi daudz amatnieku Ziemeļkurzemē ieradušies 19. gadsimta otrajā pusē, kad tur izvērsās burinieku būve un tika celta Kolkas bāka. Šim arodam Sāmsalā bija labas tradīcijas. Dundagas pagasta valdes 1881. gada protokolu grāmatā rodamas liecības par sadarbību ar Jemajas draudzes Olbrikas muižas burinieku būvētājiem (LVVA, h). 1875. gada 22. martā “Mājas Viesis” ziņojis: “No Cereles bākas Sāmu salā. Tai 13-tā februārī kādi turienes zemnieki igauņi bija uzgājuši uz jūru roņus medīt un bija pa ledu nogājuši līdz Kurzemei. Viņi stāsta, ka priekš jaunbūvējamās Kolku=raga bākas, kādas 7 verstis no krasta, tiekot ar 100 zirgiem pievesti akmeņi. Maz-Ihrē tiekot priekš šonera (kuģa) un vairāk lielu bordiņu (liellaivu) būvēšanas sagādātas būvējamās lietas. Būvēšanas meistars ir zemnieks Joans Knils iz Sāmu salas; viņš šim brīžam būvējot Sāmu salā kādam uz turieni aizgājušam kurzemniekam Ramstam bordiņu. Kurzemē pie kuģu un liellaivu būvēšanas labprāt pieņemot par meistariem sāmsaliešus, jo tie darbu labāki mākot.”

19. gadsimta nogalē Kurzemē bija sastopami arī tā saucamie igauņu peļņā gājēji. No sākuma viņi nāca vienīgi no Sāmsalas, bet vēlāk arī no Igaunijas ziemeļdaļas. Piemēram, 1880. gadā no Sāmsalas peļņā uz Kurzemi devusies 1681 persona. Vairums no viņiem apmetās zvejnieku ciemos gan Baltijas jūras, gan Rīgas jūras līča piekrastē. Daļa no tiem strādāja pie Dundagas un Popes pagastu zemkopjiem. Nereti turīgākie un uzņēmīgākie sāmsalieši izveidojuši savas saimniecības, gan iepērkot zemi, gan uzplēšot līdumu un to iekopjot. Uzskatāmi to apliecina Košraga ciema vēsture. Ir pietiekami daudz materiālu, kas apliecina, ka jau pašos pirmsākumos Košrags bijis sāmsaliešu veidots un apdzīvots. Katrā ziņā trīs šī ciema sētu izcelsme saistāma ar Sāmsalas igauņiem – Tilmači, Kinne Dīķi un Žoki. Kinne Dīķu sētā kā netieša liecība sāmsaliešu klātbūtnei ir vēl saskatāmie staba tipa vējdzirnavu pamati. Tās bijušas celtas pēc Sāmsalā izplatīto vējeņu parauga. Lai arī minēto māju iemītnieki 20. gs. sākumā sevi uzskatīja par lībiešiem, tie tomēr apzinājās savu izcelsmi un saistību ar Sāmsalu.

Arī dažādi tirdznieciskie darījumi un sadzīves notikumi izsenis vienojuši abas puses, sevišķi ziemā, kad jūras ledus sega bijusi pietiekami stipra. 1889. gadā no Mazirbes “Dienas Lapaī” iesūtīts ziņojums, ka “kontakts ar Sāmsalu šajā gadā nav, jo: 1. Jūras ledus tika caur stiprām vētrām vairākas reizes salauzīts; 2. Ledus blāķu starpās atrodas vēl neaizsalušas šauras plaisas; 3. Šās ziemas dziļā sniegā tas nav iespējams, 5–6 jūdzes braukt jeb iet uz ceļa bez pēdām. Gan to varēja sacīt no dažām agrākajām ziemām. Un it sevišķi būtu pieminams 1881. gada pavasaris, jo tad gāja un braukāja šurp un turp gan salenieki, gan cietzemnieki, un šī satiksme pastāvēja, kas gan neticami, – līdz 12. aprīļa mēneša dienai, jo minētajā dienā salenieki pārveda pie mums dažus pasažierus un devās paši ar saviem naigiem rikšotājiem atpakaļ uz dzimteni. Bet šoziem, kaut arī dažs labs vēlētos patērzēt ar jautrām saleniecēm, noskatīdamies viņu tautiskos uzvalkos, kaut arī vienam vai otram uznāktu kārums pēc diezgan laba Sāmu salas siera, un arī būtu patīkami iz glītām, baltām ozola kannām (ar vāku un deviņām stīpām) – iebaudīt brango salenieku alutiņu, tomēr šoreiz tas mums pa jūras ceļu nav sasniedzams” (DL 1889).

Savstarpējie kontakti nepārtrūkst arī 20. gadsimtā. Pēc ziņām, kas rodamas 1921. gada Dundagas pagasta iedzīvotāju sarakstos, pagastā dzīvojuši aptuveni 200 igauņu. Kā viņu dzimšanas vietas visbiežāk minētas Sāmsala, Torku pagasts, Abruka, Ārensburga un Igaunija. Par šo laiku Dundagas pagasta skolotājs Fricis Dravnieks 1963. gadā rakstījis: “Latvijas laikā vienā pašā Plintiņu ciemā dzīvoja kādi 5 sāmieši ar savām ģimenēm. Mārtiņfelds, Kīls, Undrests, Talks un Aums. Aums strādāja kurpnieka darbu un sita skaidu jumtus. Talks divdesmitajos gados bija saņēmis jaunsaimniecību un uzcēlis tur sev māju. Talks ar visu ģimeni aizbrauca atpakaļ uz Sāmszemi. Kīls ir apprecējis latvieti, ģimene viņam latviska. Vispilnīgāk vietējā dzīvē iekļāvies Lāss Mārtiņfelds.” (Dravnieks 26, 2, 4.)

Par lībiešu un Sāmsalas igauņu attiecībām atmiņas atstājis Kolkas lībietis Augusts Adamkovičs (1912–1997): “Pret Sāmsalas igauņiem lībieši izturējās kā pret savējiem. Viss bija atkarīgs no cilvēka. Igaunim vajadzēja mācīties latviešu valodu. Igaunī bija stingri ļaudis. Viņi turējās pie savas valodas un tautiskās pašapziņas. Parasti viņi brauca šurp uz vasaru; bet bija arī tādi, kas palika uz ilgāku laiku. Pat apprecējās ar šejienes latviešiem un lībiešiem un palika uz pastāvīgu dzīvi. Zinu divas igauņu ģimenes, kas palika Kolkā. Viena bija namdara Venda ģimene. Viņi ieradās Latvijas laikā. Otrs bija Juhans Sarapiks. No Sāmsalas uz Kurzemi bija atbraucis pirms Pirmā pasaules kara. Bija arī vēl citi. Igaunī ātri iemācījās saprast latviski. Vecie lībieši ar igauņiem sapratās ātrāk nekā jaunie un latvieši, jo igauņu un lībiešu valoda ir radniecīga.” (Cimermanis 1994.)

Ievērojamais lībiešu valodas pētnieks Lauri Ketunens (*Lauri Kettunen*, 1865–1963) 1938. gadā rakstīja, ka lībiešu vecākā paaudze ir pieradusi dzirdēt igauņu valodu un no bērnības tajā runā. Viņš bija pārliecināts, ka sen jau lībiešu valoda būtu izzudusi, ja ne šīs ciešās saites ar sāmsaliešiem (Kettunen 1938). Vai nu piekrītam, vai nepiekrītam pētnieka teiktajam attiecībā uz lībiešu valodas likteni, kurzemnieku un sāmsaliešu kontaktu senums, sistemātiskums un noturīgums nav apstrīdams. Neapšaubāmi, ka Kurzemes savdabīgā kultūras veidola izveidē nozīmīgu devumu ir atstājuši arī atnācēji no Sāmsalas. Lai arī igauņi ātri iekļāvās kopējā iedzīvotāju masā, tomēr to ievērojamais īpatsvars atstāja ietekmi uz tautas (īpaši lībiešu) materiālo un garīgo kultūru. Tādējādi Sāmsalu un Ziemeļkurzemi varam zināmā mērā vērtēt kā vienotas kultūras areālu.

## Literatūra

- Arbusow L. Ein Verzeichnis der bäuerlichen Abgaben im Stift Kurland 1582 / 83 // *Latvijas Universitātes Raksti*, 10. sēj. Rīga, 1924, 163–286.
- Cimermanis S. Būves un to izmantošana lībiešu ciemos // *Līvli*. 1994, nr. 9/10.
- Dienas Lapa* (DL). 1889, nr. 67.
- Draviņš K. Trīs somugru cilmes ūdeņu vārdi Ziemeļkursā // *Ceļi 12*. Lunda, 1965, 58.
- Dravnieks Fr. Lībieši un sāmieši Dundagā // *Latvijas Nacionālā bibliotēka. Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa*. R, X, 26, 2, 4, 45–47.
- Drothenius Jonas. Kirchliches aus dem vorigen Jahrhundert. Aus dem Kirchenbuche zu Runo // *Das Inland*. Dorpat, 1860, 442.
- Igaunijas Valsts Vēstures arhīvs (IVVA). 1865. f., 4., 5. apraksts.
- IVVA, a. 1865. f., 4. apr., 301/7 l., 1.
- IVVA, b. 1865. f., 4. apr., 300/61. L., 1.
- IVVA, c. 1865. f., 5. apr., 132.1., 2.
- IVVA, d. 1865. f., 4. apr., 297/11 l., 9.–10.
- IVVA, e. 1865. f., 4. apr., 301/17–18.1., 13., 19.
- IVVA, f. 1865. f., 4. apr., 301/17–18.1., 76.
- Kettunen L. *Über das Verhältnis der Ostseefinnischen Sprachen und die vorgeschichtliche Gruppierung der entsprechenden Völker*. Helsinki, 1938, 102.
- Kiparsky V. *Die Kurenfrage*. Helsinki, 1939, 440.
- Latvijas Valsts Vēstures arhīvs, a (turpmāk LVVA). 235. fonds, 1. Apraksts, 84. lieta, 127.
- LVVA, b. 235. fonds, 1. Apraksts, 84. lieta, 190.
- LVVA, c. 1100.f., 1.apr., 95.1., 2–20.
- LVVA, d. 235. f. 1. apr. 84.1., 181.

LVVA, e. 874.f., 1.apr., 30.l., 11.  
LVVA, f. 235.f., 1.apr., 84.l., 214.  
LVVA, g. 235.f., 1.apr., 86.l., 227.  
LVVA, g. 874.f., 1. apr., 30.l. 11.

## Summary

Since the thirteenth century historical sources have confirmed the bonds between the Estonians of Saaremaa and the inhabitants of the North Kurzeme. As far as memories of the Livs stretch, they remember the arrival of residents of Saaremaa in North Kurzeme. In such a way the linguist L. Ketunen in 1938 has written explaining the influence of the Estonian dialect in the Latvian language.

The stability and length of the contacts between the inhabitants of Saaremaa and North Kurzeme are confirmed with certainty by the recordings in the parish metrics. In this regard also the revision materials of souls of the years 1782–1816 and maintenance documents of the 20<sup>th</sup> century are relevant sources.

Since time immemorial economic and trade and deals as well as social life events have brought together both the parties. The ethnographic materials testify many-sided actions of the Estonian craftsmen in North Kurzeme, especially in the villages of the Livs. Especially many Estonian masters arrived in the second half of the 19<sup>th</sup> century, when building of the sailing- ships and Kolka lighthouse started.

Saaremaa and North Kurzeme can be considered as a united cultural area.



**LU Raksti. 708. sēj. Valodniecība. Somugristika, 2006**

---

LU Akadēmiskais apgāds  
Baznīcas ielā 5, Rīgā, LV-1010  
Tāl. 7034535